Monitor Inclusie: Nulmeting

Ervaringen en opvattingen van Roma, Sinti en professionals over de sociale inclusie van Roma en Sinti op de domeinen onderwijs, arbeid, wonen, gezondheid en veiligheid

MOVISIE
kennis en aanpak van sociale vraagstukken

Monitor Inclusie: Nulmeting

Ervaringen en opvattingen van Roma, Sinti en professionals over de sociale inclusie van Roma en Sinti op de domeinen onderwijs, arbeid, wonen, gezondheid en veiligheid

Datum Utrecht, 15 juli 2013

MOVISIE * Catharijnesingel 47 * 3511 GC Utrecht * Postbus 19129 * 3501 DC Utrecht * T 030 789 20 00 * F 030 789 21 11
www.movisie.nl * info@movisie.nl * Rabobank 12 84 41 372 * KvK 302 161 39

MOVISIE Kennis en aanpak van sociale vraagstukken

MOVISIE is hét landelijke kennisinstituut en adviesbureau voor toepasbare kennis, adviezen en oplossingen bij de aanpak van sociale vraagstukken op het terrein van welzijn, participatie, sociale zorg en sociale veiligheid. Onze activiteiten zijn georganiseerd in vijf actuele programma's: effectiviteit en vakmanschap, participatie en actief burgerschap, sociale zorg, huiselijk en seksueel geweld en gebiedsgericht werken.

We investeren in de kracht en de onderlinge verbinding van burgers. We doen dit door maatschappelijke organisaties, overheden, maatschappelijk betrokken bedrijven en burgerinitiatieven te ondersteunen, te adviseren én met hen samen te werken. Lokaal of landelijk, toegesneden op het vraagstuk en de organisatie. Zo kunnen deze organisaties en hun professionals hun werk voor de samenleving zo goed mogelijk doen.

Kijk voor meer informatie op www.movisie.nl.

COLOFON

Auteurs: onder andere Bard Briels, Thomas van der Heijden (zelfstandig adviseur), Marieke Ploegmakers, Wietse Potiek (zelfstandig adviseur), Judith Schuyf, Oka Storms, Chris Veldhuysen (zelfstandig adviseur)

Projectnummer: P2460
Datum: juli 2013

Bestellen: www.movisie.nl

Dit rapport is uitgevoerd in opdracht van het ministerie van SZW.

Voorwoord

De *Monitor Inclusie* is ontwikkeld in opdracht van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid. Het ministerie heeft deze opdracht uitgezet op verzoek van de Europese Commissie. Dit verzoek van de Europese Commissie vloeide voort uit de door het Nederlandse kabinet bij de Europese Commissie ingediende Set van algemene beleidsmaatregelen ter sociale inclusie van Roma.

In Europa wonen naar schatting zo'n 11 miljoen Roma en Sinti. Zij zijn vaak slachtoffer van racisme, discriminatie en sociale uitsluiting. Roma en Sinti leven vaak in armoede zonder dat men toegang heeft tot gezondheidszorg en fatsoenlijke huisvesting. Tegelijkertijd zien we grote verschillen in de situatie van mensen met een Roma- en Sinti-achtergrond in de verschillende Europese landen.

Volgens de Europese Unie hebben de EU-lidstaten de eerste verantwoordelijkheid iets te veranderen aan deze situatie en het is aan de lidstaten (waaronder Nederland) de taak om maatregelen te nemen om Roma en Sinti te steunen. Europa helpt de lidstaten daarbij en wil graag op de hoogte gehouden worden van de meest recente stand van zaken. Uit het EU-kader voor de nationale strategieën voor integratie en de 'Set van algemene beleidsmaatregelen ter sociale inclusie van Roma' tot 2020 vloeit voort dat alle lidstaten, waaronder Nederland, zich moeten inspannen om de sociale inclusie van Roma en Sinti te bevorderen. De inzet van Nederland richt zich vooral op gelijke behandeling. De Europese Unie wil dat iedere EU-lidstaat een monitor ontwikkelt om vast te stellen hoe de woon-, werk- en leefsituatie van Roma en Sinti op dit moment is.[1]
Voor u ligt de nulmeting die gedaan is aan de hand van de *Monitor Inclusie*. MOVISIE heeft met samenwerkingspartners een monitor ontwikkeld om in kaart te brengen hoe het gaat met de Roma en Sinti in Nederland (zie ook het document Monitor Inclusie: het instrument). Wat wordt verstaan onder inclusie? Inclusie staat niet alleen voor meedoen op basis van gelijkwaardigheid en gelijke formele rechten en plichten, maar vooral ook hoe daar vorm aan wordt gegeven in de praktijk. Hoe gaat het met de Roma en Sinti op de domeinen onderwijs, wonen, arbeid, gezondheid en veiligheid? Hoe staat het bijvoorbeeld met de woonsituatie van mensen met een Roma- en Sinti-achtergrond? Halen jongeren een startkwalificatie? Krijgen Roma en Sinti een stage, baan en promotiekansen? Is er hierbij sprake van discriminatie? Is de gezondheidszorg goed toegankelijk voor mensen met een Roma- en Sinti-achtergrond? Hoe staat het met de veiligheid van bijvoorbeeld vrouwen en kinderen? Welke activiteiten ondernemen Roma en Sinti zelf? Dit zijn slechts een aantal voorbeelden van vragen die aan bod komen in deze kwalitatieve monitor: we schetsen hoe Roma en Sinti en professionals denken over de indicatoren onderwijs, arbeid, wonen, gezondheid en veiligheid, en wat hierin de verschillen zijn. De resultaten van deze monitor zijn daarmee indicatief en niet representatief.

De *Monitor Inclusie* biedt helaas geen oplossing voor bestaande problemen of knelpunten die mensen ervaren: het is een beschrijving aan de hand van literatuur en de visie en ervaringen van mensen zelf, in het bijzonder van Roma en Sinti, maar ook van professionals en andere sleutelfiguren die veel met Roma en Sinti te maken hebben. Met deze eerste beschrijving kunnen problemen en knelpunten die nu spelen, onder de aandacht worden gebracht bij de Nederlandse overheid en Europa.

---

[1] De Europese Commissie heeft recentelijk (26 juni 2013) een aanbeveling gepubliceerd omtrent maatregelen om de effectieve integratie van de Roma te bevorderen. De commissie beveelt aan dat de lidstaten moeten streven naar een aantal nauw omschreven doelen om gelijke behandeling en respect voor de mensenrechten te verzekeren (European Commission 2013).

De bedoeling is dat in de komende jaren deze monitor vaker wordt afgenomen. De eerstvolgende over twee jaar, in 2015. Vandaar de term ‘nulmeting’.

Roma en Sinti zijn net als andere bevolkingsgroepen geen homogene groep: diverse groepen zijn op verschillende momenten, vanuit verschillende landen naar Nederland gekomen. Onderling zijn de families erg verschillend. Ook op individueel niveau worden levens op verschillende wijzen ingevuld. Een aantal ervaringen en belevingen hebben we kunnen weergeven. Het valt hierbij op dat de geïnterviewde Sinti en Roma allen aangeven dat zij slechts voor hun eigen situatie kunnen spreken. Geïnterviewden willen op geen enkele wijze de indruk wekken dat zij de gehele groep Sinti of Roma vertegenwoordigen. En ook in de groep van professionals, vrijwilligers en overheden wordt nogal verschillend aangekeken tegen de positie van Sinti en Roma in Nederland. In de bevindingen van de *Monitor Inclusie* heeft MOVISIE getracht al die variabelen een goede plaats te geven. Tijdens het lezen van dit rapport, kan het voorkomen dat u zich niet herkend in het beeld dat geschetst wordt.

Een groot woord van dank gaat uit naar de respondenten – Roma, Sinti en professionals – die hebben deelgenomen aan de monitor middels de werksessies en/of interviews. Daarnaast willen wij de gemeenten waar de werksessies hebben plaatsgevonden bedanken voor de medewerking en inspanning voor de totstandkoming van de werksessies. Tot slot ook dank aan de begeleidings-commissie. Bij allen proefden wij de wens dat deze monitor bijdraagt aan een betere positie van Roma en Sinti in Nederland.

Projectgroep Monitor Inclusie
MOVISIE
Juli 2013

Inhoudsopgave

Samenvatting Monitor Inclusie: Nulmeting

Ervaringen en opvattingen van Roma, Sinti en professionals over de sociale inclusie van Roma en Sinti op de domeinen onderwijs, arbeid, wonen, gezondheid en veiligheid.

Nederland heeft vanuit de Europese Unie de opdracht gekregen om via een monitor in kaart te brengen hoe het staat met de sociale inclusie van Roma en Sinti in Nederland. In de monitor wordt aandacht besteed aan de volgende thema's: onderwijs, arbeid, wonen, gezondheid en veiligheid.

Omdat in Nederland etniciteit niet geregistreerd wordt en er dus niet bekend is in de GBA wie Roma of wie Sinti is, is het niet mogelijk om – zoals veel andere Europese landen doen – via statistieken data te verzamelen over Roma en Sinti. Nederland heeft gekozen voor een geheel andere aanpak: er is voor gekozen om een monitor te ontwikkelen waarbij wordt gesproken met de Roma en Sinti zelf en met de professionals die veel met deze doelgroep werken. Er is daarbij niet gewerkt met gestandaardiseerde enquêtes, maar met werksessies en individuele en groepsinterviews waarbij de deelnemers de ruimte hadden om onderwerpen van diverse kanten te belichten en zelf ook nieuwe onderwerpen aan te kaarten.

Aan dit kwalitatieve onderzoek hebben 99 unieke respondenten deelgenomen. Daarvan hebben 68 respondenten deelgenomen aan werksessies, waarvan 8 Roma/Sinti en 60 professionals. Diepte-interviews hebben plaatsgevonden met 36 respondenten, waarvan 14 professionals en 22 Roma/Sinti. Vijf deelnemers aan de werksessie zijn tevens geïnterviewd. 68 van de 99 respondenten hebben ook een lijst met vragen en stellingen ingevuld. Daarnaast is er literatuur geraadpleegd.

De monitor houdt zoveel mogelijk rekening met de diversiteit van de Roma en Sinti in Nederland. De monitor betreft vooral Roma en Sinti die zich ruim voor de Tweede Wereldoorlog vestigden in Nederland en Roma die in de jaren zestig en zeventig vanuit toenmalig Oost-Europa naar Nederland kwamen, zowel degenen die een verblijfsvergunning kregen als de groep staatlozen. Vluchtelingen die in de jaren 90 vanuit de Balkan naar Nederland trokken en de Roma die zich zeer recentelijk hebben gevestigd in Nederland vanuit Oost Europa, zijn minder meegenomen in deze monitor. De werksessies zijn georganiseerd binnen gemeenten die een grote populatie aan Sinti en/of Roma hebben. Er is daarbij rekening gehouden met een goede spreiding over het land en de verdeling Sinti/Roma. Van de plaatsen waar geen werksessies zijn gehouden, is extra focus gelegd op individuele interviews.

Bevindingen

Onderwijs

Het thema onderwijs is verreweg het meest onderzochte thema als het gaat om sociale inclusie van Roma en Sinti. Deelname aan en het afronden van het basisonderwijs gaat redelijk: de meeste kinderen gaan naar school, zo zien de diverse respondenten. Tevens is hun indruk dat **deelname aan het voortgezet onderwijs toeneemt**. Er gaan ook steeds meer jongeren naar ROC's en langzaam gaan er steeds vaker Roma en Sinti jongeren naar het hoger onderwijs en ronden deze ook af.

Er blijven echter wel zorgen. **Schooluitval is vanaf 15/16 jaar groot**. Voor jongens geldt dat zij weinig perspectief zien op de arbeidsmarkt en daarom het nut van het afronden van een opleiding niet zien. Meisjes bereiden zich voor op de rol van huisvrouw. Zowel professionals als Roma en Sinti geven aan dat voltooiing van een opleiding bemoeilijkt wordt door het gebrek aan stageplekken en soms openlijke discriminatie. En soms ook door de houding van de Roma/Sinti scholieren. Ook de **deelname aan de voorschool kan beter**: angst van de ouders dat er iets met de kwetsbare kleine kinderen kan gebeuren, wordt als barrière gezien voor deze vorm van opvang en onderwijs.

Arbeid

Door minder scholing worden de kansen op arbeid verkleind: in de literatuur komt dit naar voren als een belangrijke reden waarom Roma en Sinti **minder kansen hebben op de reguliere arbeidsmarkt**. De respondenten bevestigen dit en geven aan dat – in het bijzonder onder de oudere generatie – er veel laaggeletterdheid is en het Nederlands onvoldoende is. Ook ontbreken er vaak startkwalificaties.
Alhoewel de voorwaarden om deel te nemen aan arbeid gemiddeld beperkt zijn voor Roma en Sinti, hebben **steeds meer Roma en Sinti een reguliere baan**. Het is in bepaalde kringen nog niet gebruikelijk – en soms staat men er afwijzend tegenover – maar zowel professionals als Roma en Sinti zelf zien steeds meer Roma en Sinti die een baan hebben. Onduidelijk is hoe vaak precies. Daarnaast verbergt mogelijk een deel van de Roma en Sinti met een baan hun achtergrond om discriminatie te voorkomen. Verschillende respondenten – zowel Roma en Sinti als professionals – noemen ook concrete voorbeelden van **discriminatie op de arbeidsmarkt en bij stages**. Bijvoorbeeld winkels die al van te voren aan geven geen Roma-leerlingen op stage te willen.

Als men geen reguliere baan heeft, wordt er geleefd van een uitkering, heeft men een eigen bedrijf of handelt men in het grijze of zwarte circuit. Een **eigen onderneming starten is meer in trek dan loondienst, maar vaak lastig** door de regels en administratie die hier bij komen kijken. Een eigen bedrijf heeft men het liefst aan huis.

Wanneer je geen reguliere baan of goedlopend eigen bedrijf hebt, werkt dit uiteraard door in het inkomen. Diverse respondenten benoemen **de armoede** onder bepaalde delen van de Roma en Sinti bevolking in Nederland.

Wonen

De families die in armoede leven, hebben vaak ook veel schulden. Dat is uiteraard een probleem wanneer men een woning wil betrekken. Ook de administratie die hier bij hoort, sluit minder aan bij de gebruiken van een deel van de Roma en Sinti families: denk bijvoorbeeld aan je tijdig inschrijven. Schulden en administratieve verplichtingen maken **het krijgen van een sociale huurwoning soms lastig**. En soms is er ook van tevoren al weerstand vanuit de buurt als er een ‘zigeuner’-familie komt wonen.

Als Roma en Sinti gezinnen in een reguliere woonwijk wonen, kan dit prima gaan, maar in veel gevallen wordt aan beide kanten (de buurtbewoners en de Roma/Sinti-familie) overlast ervaren. Het meest komt dit voor bij belangrijke familiegebeurtenissen waarbij de uitgebreide (internationale) familie zich verzamelt. Ook het feit dat er meerdere generaties in een (vaak klein) huis wonen, wordt genoemd als reden.

Samen met familie wonen is **erg belangrijk** voor veel Roma en Sinti. Dat is een van de redenen waarom een deel van de Roma en Sinti liever in een woonwagen op een eigen locatie woont. In de gemeenten die mee hebben gedaan met deze monitor heeft de ene gemeente zijn woonwagenlocaties (her)ontwikkeld, al dan niet goed onderhouden; de andere gemeente heeft het in familie/groepsverband of in woonwagens wonen ontmoedigd of onmogelijk gemaakt.

Gezondheid

Er wordt door verschillende respondenten een verband gezien tussen de gesignaleerde armoede en een **slechtere gezondheidssituatie**: zowel psychisch als lichamelijk hebben veel Sinti en Roma te kampen met problemen volgens de respondenten. Terwijl hier niet veel literatuur over is verschenen in Nederland, denken verschillende respondenten in deze monitor dat onder andere depressie en obesitas meer voorkomen dan gemiddeld. Een aantal professionals die zijn geïnterviewd, signaleren dat Roma en Sinti zelfs een veel **kortere levensverwachting** hebben dan anderen.

De gezondheidssituatie van Roma en Sinti lijkt echter wel enigszins aan het veranderen. Er komen nog steeds veel tienerzwangerschappen voor, maar de **leeftijd voor de eerste zwangerschap lijkt omhoog te gaan**, zo geven de professionals die zijn geïnterviewd aan. Seksualiteit en anticonceptie zijn niet gemakkelijk bespreekbaar en voor veel Roma en Sinti lijken dit taboeonderwerpen. Datzelfde geldt voor psychische klachten: verschillende professionals hebben de indruk dat deze moeilijk bespreekbaar en **taboe** zijn. Hulp wordt hiervoor dan ook niet snel gezocht. Voor lichamelijke klachten zoekt men sneller hulp, zoals de huisarts, al lijkt dit minder te gelden voor de tandarts. Het consultatiebureau lijkt juist wel goed bezocht te worden.

Veiligheid

Veranderingen worden ook zichtbaar in de traditionele rolverdeling in de vaak hechte Roma en Sinti families: tussen mannen en vrouwen, maar ook **jongeren zoeken naar meer zeggenschap**. Het gaat onder andere over hun vrije partnerkeuze: dit gebeurt steeds vaker met succes. Maar dit kan voor conflicten zorgen. Het voorbeeld van jongeren die tegen de zin van hun ouders trouwen met een partner van een eigen keuze wordt verschillende malen genoemd. Sommige respondenten – zowel een Roma-respondent als enkele professionals – geven aan dat dwang bij huwelijken nog wel voorkomt, zeker de meer ‘subtiele’ dwang waartegen je als jongere niet goed ‘nee’ durft te zeggen. Los van deze **generatie- en rolpatroonconflicten** wordt er, net als in andere groepen, huiselijk geweld gesignaleerd. Ook sommige vormen van eergerelateerd geweld lijken voor te komen. Hierbij gaat het voornamelijk om verstoting, terwijl fysiek geweld minder vaak wordt genoemd. Bij ruzies tussen families worden door een aantal respondenten juist wel voorbeelden benoemd waarbij geweld plaats vond.

Bij conflicten in de familie en tussen verschillende families geven de geïnterviewde Roma en Sinti aan zich niet gehoord te voelen door de politie. Ook bij andere zaken voelen zij zich weinig gehoord door de politie. Maar ook komen er voorbeelden naar voren van politieagenten die juist zoeken naar manieren om ‘in gesprek te blijven’. Naast de politie worden ook andere delen van de Nederlandse samenleving soms als niet toegankelijk ervaren. Dit geldt in het bijzonder voor **stateloze Roma: wonen en werken in Nederland kent voor hen bijzonder veel obstakels**, omdat ze niet beschikken over de benodigde identiteitspapieren. Door hen, maar ook door de andere Roma en Sinti, wordt veel verteld over discriminatie die nog nauwelijks – maar wel meer – wordt gemeld bij bijvoorbeeld

antidiscriminatiebureaus. Naast discriminatie hebben veel Roma en Sinti last van de negatieve beeldvorming over hen. Vooral het beeld dat iedere Roma of Sinti crimineel zou zijn, is voor velen een doorn in het oog. Er is dus sprake van een bepaalde mate van **stereotype beeldvorming** waarin alle Roma worden gezien als crimineel.

Dat er sprake is van stereotypering neemt niet weg dat **onder een bepaald deel van de families bepaalde vormen van criminaliteit wel vaker voor lijken te komen**. In deze monitor zijn met name winkeldiefstal, oplichting en illegale handel genoemd door met name de professionals. Mensenhandel kwam in de literatuur naar voren: in deze monitor werd één situatie van gedwongen prostitutie van Nederlandse Roma genoemd. Verschillende respondenten (zowel Roma/Sinti als professionals) dachten echter dat gedwongen prostitutie meer een Oost-Europese aangelegenheid betreft en niet zo zeer speelt onder Nederlandse Roma en Sinti. Er kwamen daarnaast enkele signalen binnen van het inzetten van kinderen bij diefstal. Dit speelt mogelijk in bepaalde Roma-families die ook wel geduid worden als ‘multiprobleemgezinnen’.

Contact en verhouding tussen Roma en Sinti met de overheid

De monitor laat zien dat er nog een reeks aan uitdagingen ligt voor de toekomst. Dit vraagt om inspanning, zowel vanuit de Roma en Sinti zelf als vanuit de gemeenten. De afgelopen jaren is hier al **hard aan gewerkt** en zijn er ook vorderingen gemaakt, zo is de indruk uit de gesprekken met de respondenten.
Maar het contact tussen enerzijds de overheid en anderzijds de groepen verloopt soms ook stroef.

Als het gaat om de nationale overheid, kwam regelmatig naar voren dat in het kader van het rechtsherstel Tweede Wereldoorlog nog gelden beschikbaar zijn. De discussie over de besteding daarvan kleurt met name de reacties van de Sinti.

Waar het gaat om de lokale overheid zijn er grote verschillen tussen gemeenten. In veel gemeenten gaat het goed, maar daarnaast hebben ook veel Roma en Sinti de ervaring dat hun gemeente en maatschappelijke organisaties niet naar hen luisteren of hen betrekken in beleid. Een deel van de gemeenten en professionals ervaren op hun beurt de Roma en Sinti vaak als erg gesloten: er is veel tijd nodig om te komen tot contact.
Het **investeren in een goed contact tussen Roma en Sinti en de (lokale) overheid** is daarom op alle terreinen – onderwijs, arbeid, wonen, gezondheid en veiligheid – erg belangrijk.

Leeswijzer
Het rapport bestaat uit 3 delen. Het eerste deel is de inleiding. In deze inleiding wordt beschreven uit welke opdracht deze monitor voortkomt en hoe het instrument monitor inclusie is ontwikkeld en hoe de nulmeting is gehouden. Ook wordt er een kort algemeen beeld geschetst van Roma- en Sinti-gemeenschappen en haar geschiedenis in Nederland.

Vanaf hoofdstuk 3 komen aan de hand van de hoofdthema's de uitkomsten op basis van de indicatoren van de monitor aan bod: onderwijs (hoofdstuk 3), arbeid (hoofdstuk 4), wonen (hoofdstuk 5), gezondheid (hoofdstuk 6) en veiligheid (hoofdstuk 7). Elk hoofdstuk begint met een samenvatting van de bevindingen van de werksessies en interviews, gevolgd door een beschrijving per indicator en in een kader is de stand van zaken van recent literatuuronderzoek weergegeven. Na de hoofdstukken over de hoofdthema's volgt een hoofdstuk 'initiatieven en onderlinge samenwerking' (hoofdstuk 8).

Bij de start van de werksessies is aan de deelnemers een multiple choice lijst met vragen en stellingen voorgelegd met betrekking tot de inclusie van Roma en Sinti. Ook een deel van de geïnterviewden is deze vragenlijst voorgelegd. De resultaten daarvan zijn weergegeven in hoofdstuk 9.

Deze nulmeting wordt afgesloten met een epiloog waarin de rode draad van de bevindingen wordt beschreven (hoofdstuk 10).

Tot slot treft u in deel 3 een tweetal bijlagen aan: het instrument monitor inclusie – een topiclijst met thema's en indicatoren (bijlage 1) en de multiple choice lijst met vragen en stellingen (bijlage 2).

Deel 1: Inleiding

1 In vogelvlucht: Roma en Sinti in Nederland

Hieronder wordt ter inleiding een kort overzicht gegeven over wat er vanuit de literatuur bekend is over Roma en Sinti in Nederland. In de hoofdstukken over de domeinen onderwijs, arbeid, wonen, gezondheid, veiligheid en contact en verhouding Roma, Sinti en de overheid, treft u een korte samenvatting van relevante literatuur over het desbetreffende domein.

Situatieschets Nederland

Met de naam Roma worden mensen aangeduid van verschillende stammen, bijvoorbeeld Sinti, Kalderasha, Lovara, Kale, Lallere en Ursar. Sommige van deze groepen noemen zich liever geen Roma, zoals de Sinti. Sinti spreken een dialect van het Romani (Nieuwenhuizen 2004).

Het is niet bekend hoeveel Roma er in Nederland verblijven. Schattingen lopen uiteen van 3.000 tot 40.000. Het hangt onder andere af van wie er worden verstaan onder Roma en of de Roma zonder geldige verblijfspapieren (waaronder 'staatlozen' en uitgeprocedeerde asielzoekers) ook mee worden gerekend (Van der Veen et al. 2012).

De nu volgende aantallen zijn dientengevolge schattingen:

1. Er zijn ongeveer 3500 'oudkomers', (afstammelingen van) Sinti en Roma die ruim voor de Tweede Wereldoorlog zich vestigden in Nederland. Deze groep heeft geldige Nederlandse papieren.
2. Onder de mediterrane gastarbeiders die in de jaren zestig naar Nederland kwamen, bevonden zich Roma die zich niet als zodanig profileerden en dus ook niet in aantal laten duiden. Zij zijn legaal, en identificeren zichzelf vaker met de Nederlandse maatschappij dan met de Roma-gemeenschap.
3. De Roma die in de jaren zestig en zeventig vanuit toenmalig communistisch Oost-Europa met caravans door Europa trokken en in Nederland neerstreken, verkregen een verblijfsgunning in 1978 door een Generaal Pardonregeling van de toenmalige regering (toen 550 personen, nu bijna 3.000). Zij werden verdeeld over elf opvanggemeenten (Sollie et al. 2013, gebaseerd op Rodrigues et al. 2004, Emaar 2008 en Stichting Zet 2007).
4. In de jaren negentig kwamen veel vluchtelingen uit de Balkan, individueel of in familieverband. Om hoeveel vluchtelingen het gaat is niet bekend. De Raad van Europa vermeldt in een rapportage uit 2003 dat sinds de oorlog op de Balkan ongeveer 12.000 Roma uit voormalig Joegoslavië in Nederland verblijven (Council of Europe 2003).
5. Naar schatting 12.000 personen telt de groep Roma die sinds de uitbreiding van de EU met de nieuwe Oost-Europese lidstaten (MOE-landen) in het eerste decennium van de 21e eeuw naar Nederland kwam. Degenen die afkomstig zijn uit een EU-land hebben reispapieren en mogen als EU-burger hier verblijven (Emaar 2008: 55-56).

De populatie Roma is relatief jong en groeit sterk. Geschat wordt dat 50% jonger is dan 18 jaar, 40% tussen de 18-50 jaar oud is en 10% ouder is dan 50 jaar (Emaar 2008:56).

Roma migreren over het algemeen in groepen op basis van lokale herkomst (stad of regio), verwantschapsband ('extended family' of 'clan') of een combinatie daarvan. De Roma-migratie is in vier onderscheiden patronen te categoriseren: (1) geplande, permanente migratie, (2) geplande

tijdelijke migratie, (3) regelmatige mobiliteit tussen de landen van herkomst en bestemming, en (4) continue mobiliteit gericht op verschillende lidstaten (Jorna 2013). Vooral deze twee laatste migratievormen zijn van belang op dit moment voor de Nederlandse situatie.

Staatloosheid en 'status onbekend' in Nederland

Een onbekend aantal mensen is staatloos[2], het gaat hier ook om jongeren die in Nederland zijn geboren. Formeel zijn het enkele tientallen. 75% van de geregistreerde staatlozen in Nederland heeft een verblijfsvergunning (UNHCR 2011). Van een veel grotere groep is de *status onbekend.* Zo stonden aan het begin van 2010, 83.008 personen vermeld als van onbekende nationaliteit in de Gemeentelijke Basisadministratie (GBA). Deze groep heeft uiteenlopende achtergronden, inclusief ongedocumenteerde vluchtelingen, personen afkomstig uit ingestorte staten in afwachting van een nieuwe nationaliteit en staatlozen die niet aan de hoge bewijslast van de GBA kunnen voldoen (Dokters van de Wereld 2009, UNHCR 2011:30). Ongeveer 70.000 mensen met een onbekende status hebben een reguliere verblijfsvergunning of verblijfsvergunning op basis van asiel. Het is onbekend hoeveel Roma zich onder deze groep bevinden.

De Hoge Commissaris voor de Vluchtelingen van de VN maakt zich zorgen over het Nederlandse beleid t.a.v. deze groep. Er is geen eenduidige procedure afgesproken welke mensen kunnen doorlopen om legaal te worden (UNHCR 2011). Om als legaal te worden opgenomen in het GBA worden eisen gesteld waaraan de meeste vluchtelingen niet kunnen voldoen. In de VN-verdragen is afgesproken dat jongeren, wanneer zij de leeftijd van 18 bereiken, de mogelijkheid moet worden geboden zich te legaliseren, maar Nederland houdt zich niet aan dit verdrag (Dokters van de Wereld 2009, UNHCR 2011).

De psychosociale gevolgen van het staatloos zijn of onbekende status hebben zijn vaak aanzienlijk. Ze leven in de illegaliteit wat aanzienlijke stress oplevert. Dokters van de Wereld (2009) constateerde in het geval van de staatloze Roma (maar dat geldt ook voor andere staatlozen) dat hen in Nederland vaak elementaire gezondheidszorg wordt onthouden. Ze zijn onbekend met de officiële afspraken hierover en vragen dus ook niet om noodzakelijke zorg. Staatloze Roma komen niet in aanmerking voor een huisvestigingsvergunning of huursubsidie, tenzij zij een (permanente) vestigingsvergunning hebben.

[2] "Een staatloos persoon, volgens Artikel 1 van het Verdrag van 1954 betreffende de Status van Staatlozen, is iemand die "door geen enkele Staat, krachtens diens wetgeving, als onderdaan wordt beschouwd". Personen die binnen deze definitie vallen worden vaak beschouwd als de jure staatloos. Volgens deze duiding zijn personen die technisch gezien wel een nationaliteit hebben, maar geen van de voordelen genieten die doorgaans aan een nationaliteit gekoppeld worden (bijvoorbeeld het recht om in een land te verblijven, het te verlaten of er naar terug te keren, het recht op diplomatieke ondersteuning in het buitenland, etc.), niet staatloos. Echter, veel wetenschappers zijn van mening dat een puur technische nationaliteit, één die in vele of alle opzichten ondoeltreffend is, in de praktijk dezelfde gevolgen heeft als de volledige afwezigheid van een nationaliteit. Personen met een dergelijke "nutteloze" nationaliteit worden vaak de facto staatlozen genoemd, maar deze groep is aanzienlijk minder duidelijk afgebakend en conceptueel meer ambigu dan de definitie die het Verdrag van 1954 biedt" (UNHCR 2011: 6).

Onderzoeken naar Roma en Sinti in Nederland

Wanneer men de literatuur die in de afgelopen jaren over de Roma in Nederland is geschreven nader bestudeert, valt op dat deze in drie soorten onderverdeeld kan worden. Allereerst is er Nederlands onderzoek door onderzoeksinstellingen als het Trimbos-instituut (Van der Veen et al. 2012), de KPC groep (Timmermans et al. 2002) en de Anne Frank Stichting/Universiteit Leiden (Rodrigues et al. 2004).

Daarnaast zijn er rapportages vanuit de zgn. 'Roma-gemeenten', die zich verenigd hebben in het Platform Roma gemeenten. Deze rapportages zijn meestal in de vorm van verslagen van de projecten die vanuit de extra impuls van 600.000 euro vanuit het Ministerie in 2010 zijn gedaan (VNG 2010: 3). Aspecten rondom wonen, arbeid en veiligheid worden veelal vanuit het perspectief van gemeenten beschreven, met de nadruk op (gevolgen van) wat zij als grensoverschrijdend gedrag van Roma beschouwen. Belangrijke kanttekening is dat het gemeenten betreft die zich juist verenigd hebben omdat zij veel problemen ondervonden met een deel van de Roma gemeenschap binnen haar gemeentegrenzen (gemeente Nieuwegein 2011, VNG 2010, Sollie et al. 2013). Vaak op basis van ervaringen zijn zij op zoek naar succesvolle aanpakken. Zij verwachten veel van een meer integrale benadering waarbij de aandacht gericht is op bijvoorbeeld het tegengaan van schoolverzuim door het handhaven van de leerplicht. Een voorbeeld van een op families gerichte aanpak is het project Wisselgeld van de gemeente Nieuwegein.

Wat opvalt is dat veel Roma-gemeenten aangeven dat voor de aanpak van de problematiek zij het onmogelijk of zeer moeilijk vinden om de Roma zelf te betrekken bij de formulering van de aanpak van de ervaren problemen. Ook in een recent rapport van het Lectoraat Criminaliteitsbeheersing en Recherchekunde over de aanpak van de multiproblematiek bij gezinnen met een Roma-achtergrond is met beleidsmakers en professionals gesproken, maar niet met Roma zelf (Sollie et al. 2013).

Gemeenten werken aan sociale inclusie
Verschillende gemeenten zetten zich al jaren in om de sociale inclusie van Roma en Sinti in hun gemeente te bevorderen.

Twee voorbeelden:
(1) Er is een Platform Roma-gemeenten in 2009 door de VNG opgericht om een gezamenlijke aanpak te formuleren (met behoud van gemeentelijke autonomie) met betrekking tot multiproblematiek bij gezinnen met een Roma- (en Sinti-) achtergrond. De doelstellingen van het platform zijn o.a. het bevorderen van intergemeentelijke samenwerking en afstemming en het uitwisselen van knelpunten, kennis en ervaring. De oorspronkelijke leden van het platform waren: Nieuwegein, Enschede, Oldenzaal, Veldhoven, Utrecht, Capelle a/d IJssel, Lelystad, Ede en Amsterdam Zuid-Oost. Later sloten Sittard-Geleen, Stein en 's-Hertogenbosch zich aan.

(2) Na vraag voor ondersteuning aan de Rijksoverheid is er een landelijk programma 'Aanpak uitbuiting Roma-kinderen' gestart. In dit kader zijn er vier proeftuingemeenten: Nieuwegein, Lelystad, Ede en Veldhoven. De proeftuingemeenten werken aan een integrale familiegerichte aanpak, waarbij wordt gestreefd naar een goede balans tussen handhaven en perspectief bieden.

Over bepaalde aspecten van de situatie van de Roma in Nederland is veel meer bekend dan over andere aspecten. Zo is er naar de onderwijssituatie van Roma betrekkelijk veel onderzoek gedaan (Emaar 2008, Stichting afwikkeling RSR 2012). Over de gezondheidssituatie is veel minder bekend.

Op Europees niveau zijn rapporten en verslagen verschenen zoals van de Raad van Europa en de Europese Commissie. Zij benaderen de problematiek van de Roma vanuit een Europees perspectief voor Nederland, en vanuit een mensenrechtenoptiek (European Commission 2010, Jorna 2013 en European Commission 2012).

2 Over de monitor

MOVISIE heeft een kwalitatief monitoringsinstrument ontwikkeld om de voortgang van de sociale inclusie van Roma en Sinti in Nederland te kunnen beschrijven op de domeinen onderwijs, arbeid, wonen, gezondheid en veiligheid (waaronder discriminatie en huiselijk geweld). In dit hoofdstuk wordt uitgelegd hoe deze monitor tot stand is gekomen en hoe deze voor de eerste keer is afgenomen.

2.1 Waarom een kwalitatieve monitor?

De meeste monitors zijn kwantitatief van aard: er wordt gewerkt met enquêtes en de uitkomsten worden uitgedrukt in cijfers. De overwegingen voor een kwalitatieve monitor zijn zowel praktisch als inhoudelijk van aard.

Op veel terreinen is het vrijwel onmogelijk om cijfermatige data te verzamelen uit de statistieken in Nederland over Roma en Sinti.

Ten eerste zijn Roma en Sinti een volk zonder land, leven zij verspreid over vele landen en zijn ze soms al generaties in Nederland gevestigd. Derhalve zijn deze groepen niet in de statistieken van het CBS terug te vinden. Dit in tegenstelling tot bijvoorbeeld eerste en tweede generatie Turken. In de gemeentelijke basisadministratie (GBA) zijn het geboorteland en de nationaliteit van een persoon geregistreerd en van zijn of haar ouders. Er wordt echter niet geregistreerd of een persoon Roma, Sinti (of bijvoorbeeld Koerd) is: dit is verboden in Nederland. De afgelopen jaren is er meerdere malen ophef geweest over – informele – etnische registratie van Roma/Sinti door gemeenten.

Ten tweede is het verzamelen van data middels schriftelijke enquêtes ons inziens geen geschikte methode, het bereikt slechts een beperkte groep omdat een deel van de doelgroep laaggeletterd is en moeilijk kan worden bereikt. Een persoonlijke aanpak is noodzakelijk om een brede groep te laten participeren in het onderzoek.

Tot slot wilden wij de respondenten in de monitor graag de ruimte geven om hun eigen onderwerpen aan te kunnen kaarten en verklaren. Een kwalitatieve monitor is in dat soort situaties meer geschikt (Migchelbrink, 2004).

De *Monitor Inclusie* is om deze reden gericht op het verzamelen van kwalitatieve data: thema's worden verkend en inzichtelijk gemaakt middels groepsgesprekken en interviews met Roma en Sinti en met professionals die veel te maken hebben met Roma en Sinti. Uit de data komen patronen naar voren die worden beschreven in deze monitor en geïllustreerd door middel van quotes. Door dit periodiek te herhalen kan in tijd verschuivingen worden weergegeven.

Om toch een zekere mate van verschuiving van opvattingen in tijd te kunnen 'meten' (niet statistisch) is er voor de nulmeting een lijst met vragen en stellingen gemaakt die aan alle deelnemers voor de start van de werksessies en aan (een deel van) de geïnterviewden voor de start van het interview is voorgelegd. De waarde van de resultaten zijn vooral van belang als de monitor weer wordt afgenomen (één-meting en verder).

2.2 Welke stappen zijn er genomen om de monitor te ontwikkelen?

Het ontwikkelen van de monitor is in vier stappen gebeurd:
- het vaststellen van de thema's;
- deskresearch;
- expertmeeting;
- afstemming met het ministerie en de adviescommissie.

Stap 1: Het vaststellen van de thema's van de monitor

In 2011 is (op Europees niveau) afgesproken dat iedere lidstaat van de EU een set algemene beleidsmaatregelen moest formuleren ter bevordering van de sociale inclusie van Roma op het terrein van onderwijs, werk, gezondheid en huisvesting. Nederland is verzocht om de EU op de hoogte te stellen van de resultaten van de monitoring van deze set algemene beleidsmaatregelen. De Europese Commissie zal de uitvoering van de nationale strategieën, dan wel de set van algemene beleidsmaatregelen voor integratie van Roma jaarlijks beoordelen en daarover verslag uitbrengen aan het Europees Parlement en de Raad.

In 2012 heeft het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid voor de begeleiding van de uitvoering van de monitor een adviescommissie samengesteld en is de opdracht geformuleerd die is aanbesteed. In de opdracht is uitdrukkelijk vermeld dat naast de vier 'Europese' thema's, de Nederlandse monitor ook de stand van zaken en ontwikkelingen moet monitoren op het terrein van 'Veiligheid'. Het ministerie van SZW en de begeleidende adviescommissie zijn van mening dat dit van toegevoegde waarde is om op dit onderdeel het wedervaren van Roma en Sinti te monitoren. Daarnaast is in de opdracht ook uitdrukkelijk vermeld dat Roma (en Sinti) actief betrokken moeten worden bij de uitvoering van de monitor.

Stap 2: Deskresearch

De deskresearch is primair gericht op het bepalen van de indicatoren van de monitor. Zowel relevante wetenschappelijke en 'grijze' literatuur als (met name nationale) literatuur over de situatie van Roma is bestudeerd. Er is ook gekeken naar de Europese voorbeelden van monitors zoals het *Template for Civil Society Monitoring* en *National Roma Integration Strategies and Decade Action Plans* dat door het Directiesecretariaat van de *Decade of Roma Inclusion* is vervaardigd; alsmede verschillende nationale uitwerkingen van de actieplannen en monitoren, bijvoorbeeld in Finland. Ook ervaringsverhalen van Roma-personen zijn meegenomen.
Daarnaast zijn relevante documenten van de Roma-gemeenten geanalyseerd. Dit leidde tot een startnotitie in januari 2013 met een overzicht van wat er bekend is over de situatie van Roma, over welke uitkomsten onenigheid is, wat de witte vlekken zijn, wat wel en niet bruikbaar is op lokaal niveau en waarin de indicatoren voor ieder thema voorlopig zijn bepaald (long list).

Stap 3: Expertmeeting

De concept-indicatoren zijn via een schriftelijke mailing en op een praktische werksessie voorgelegd aan onderzoekers en andere sleutelfiguren die kennis van en contacten hebben met de doelgroep. Verschillende sectoren zoals politie, justitie, hogescholen, onderzoeksinstellingen en andere organisaties waren hierbij vertegenwoordigd. Op deze bijeenkomst is er gebrainstormd over de

invulling van de monitor. Doel was om de resultaten van de literatuurstudie te toetsen en te komen tot een beperkt aantal indicatoren per thema (short list). Daarnaast zijn aan de experts suggesties gevraagd over de wijze waarop de monitor uitgevoerd dient te worden. Dit leidde onder andere tot het advies om de deelnemers aan de werksessies en interviews een korte vragenlijst voor te leggen met enkele (min of meer kwantitatieve) vragen over elk van de thema's. Dit vergroot de herhaalbaarheid van de meting en de resultaten van de metingen zijn beter met elkaar te vergelijken. De expertmeeting is gehouden op 21 januari 2013.

Stap 4: Afstemming

Op basis van deskresearch, de input van de expertmeeting en een test zijn de indicatoren per thema voorgelegd aan de adviescommissie. Op basis van hun raadgevingen zijn door onderzoekers van MOVISIE de indicatoren per thema vastgesteld. Daarnaast zijn voor alle indicatoren operationaliseringsvragen (hulpindicatoren) bepaald en overkoepelende indicatoren vastgesteld die voor alle vijf de thema's gelden. In februari 2013 is het instrument monitor voorgelegd aan het ministerie van SZW en de adviescommissie en begin maart 2013 is deze definitief goedgekeurd.

Het instrument *Monitor Inclusie* treft u in bijlage 1. De werksessies en interviews hebben plaatsgevonden op basis van de (overkoepelende) indicatoren (en hulpindicatoren). De thematische hoofdstukken (4 t/m 9) zijn opgebouwd aan de hand van de indicatoren. Waar relevant zijn de gegevens op basis van de overkoepelende en hulpindicatoren verwerkt.

2.3 De opzet van de afname van de monitor

De monitor is afgenomen door middel van werksessies en diepte-interviews met professionals en Roma en Sinti. 68 respondenten hebben deelgenomen aan werksessies, waarvan 8 Roma/Sinti en 60 professionals. Diepte-interviews hebben plaatsgevonden met 36 respondenten, waarvan 14 professionals en 22 Roma/Sinti. Het gaat om 99 unieke respondenten.[3] De werksessies en de diepte-interviews zijn in het onderstaande overzicht weergegeven.

Tabel 1. Overzicht respondenten

	Roma en Sinti	Professionals	Totaal
Werksessie	8	60	68
Interview	22	14	36
Totaal	30	74	104
TOTAAL unieke respondenten	**27**	**72**	**99**

[3] Vijf deelnemers aan de werksessies zijn tevens geïnterviewd.

Werksessies

De uitvoering van het beleid met betrekking tot Roma en Sinti ligt voornamelijk in handen van lokale overheden. Om de vragen in de monitor te kunnen beantwoorden is input nodig vanuit de praktijk. Er zijn voor de monitor vier gemeenten gekozen waar bijeenkomsten georganiseerd zijn met de Roma en/of Sinti, de lokale vertrouwens- en sleutelfiguren, maatschappelijke organisaties, betrokken ambtenaren en politici. Dit is gebeurd in de vorm van werksessies om zoveel mogelijk informatie te verzamelen in een betrekkelijk korte tijd.

Tijdens deze werksessies is gewerkt met verschillende methoden om in drie rondes de kennis en ervaring boven tafel te halen. In de eerste ronde vulden de deelnemers individueel een (anonieme) vragenlijst in (zie voor de resultaten hoofdstuk 8). In de tweede ronde werd de stand van zaken van de verschillende indicatoren geïnventariseerd. In de derde ronde was ruimte voor mondelinge toelichting van de thema's dan wel indicatoren.

De selectie van de gemeenten is gebaseerd opeen aantal criteria: (1) de grootte van de Roma/Sinti gemeenschap in de gemeente, (2) het betrekken van verschillende groepen Roma en Sinti (met de nadruk op 'oudkomers' en de 'Pardongroep' uit 1978 en minder op de 'nieuwe' groepen, de laatste zijn wel geïnterviewd), (3) verspreiding van de gemeenten over Nederland en tot slot (4) de bereidheid van gemeenten om mee te werken aan de monitor.

In de werving van gemeenten hebben drie gemeenten besloten om niet deel te nemen aan de monitor om uiteenlopende redenen. De volgende gemeenten hebben deelgenomen aan de werksessies (in de periode maart – april 2013):

- Lelystad: middelgrote gemeente met ongeveer 220-300 Roma-inwoners. Midden jaren zestig tot en met midden jaren zeventig trokken verschillende groepen Roma-families van Oost- naar West-Europa. In 1978 kregen enkele leden van deze in Nederland verblijvende families een verblijfsvergunning. Een van de gemeente waar zij terecht kwamen was Lelystad. Deze groep wordt ook wel aangeduid als de 'Pardongroep' (Sollie 2013).
- Ede: middelgrote gemeente met ongeveer 168 Roma inwoners. Deze Roma worden tot dezelfde groep gerekend als de Roma in Lelystad. Echter, in Ede is een deel van de Roma staatloos doordat zij niet gelegaliseerd zijn in 1978, terwijl dat wel de bedoeling was.
- Veldhoven: kleine gemeente met ongeveer 335 Roma inwoners. Het gaat hier om een groep mensen die zich hier vestigde rond 1900 (Van der Veen et al. 2012, gebaseerd op cijfers van NISR 2007).
- Stein: een kleine gemeente met ongeveer 250 voornamelijk Sinti-inwoners (VNG 2010).

Uitgangspunt van de monitor was dat Roma/Sinti en professionals gezamenlijk deelnamen aan de werksessies. In twee gemeenten heeft er een gezamenlijke werksessie plaatsgevonden. De twee andere gemeenten hadden zwaarwegende argumenten om geen gezamenlijke werksessie te organiseren. In deze gemeenten is gekozen voor aparte werksessies voor professionals en Roma/Sinti.

Ondanks grote inzet van de gemeenten bleek het lastig om Roma/Sinti te laten deelnemen aan de werksessie (al dan niet gezamenlijk met de professionals). Tijdens de gezamenlijke werksessies was een klein aantal Roma aanwezig. In de gemeenten waar aparte werksessies plaatsvonden is een deel van de genodigden uit de Roma/Sinti-gemeenschap – ondanks toezeggingen – niet gekomen. De respondenten die wel zijn gekomen, zijn geïnterviewd. Twee redenen die werden genoemd, zijn dat zij

niet in groepsverband en voor de groep als geheel willen spreken. In totaal hebben 68 respondenten deelgenomen aan de werksessies, waarvan 60 professionals en 8 Roma/Sinti.

Diepte-interviews

Er is met ambtenaren en professionals van relevante maatschappelijke organisaties en Roma en Sinti diepte-interviews afgenomen. Het gaat om semi-gestructureerde interviews (Bryman 2008). Deze vorm van interviewen houdt in dat de interviews worden gehouden aan de hand van een interview guide (Bryman 2008), of zoals Migchelbrink (2004) dit noemt, een topiclijst. Hierop staan de thema's die de leidraad vormen voor het interview (Bryman 2008). De topiclijst voor de monitor bestaat uit de indicatoren (zie bijlage 1), aangevuld met sub-indicatoren. In een semi-gestructureerd interview is er voldoende flexibiliteit in het interviewproces voor de geïnterviewde om zelf de nadruk te leggen op bepaalde thema's die de geïnterviewde belangrijk vindt. Ook is er voor de interviewer de mogelijkheid om door te vragen op bepaalde thema's (Bryman 2008). De indicatorenlijst van de monitor is zeer breed. Dat betekent dat niet altijd alle onderwerpen aan bod zijn gekomen in de interviews. Afhankelijk van de kennis van de geïnterviewde (bijvoorbeeld een professional uit het onderwijs) zijn bepaalde thema's aan bod gekomen.

Voor deze nulmeting hebben we in totaal 36 respondenten geïnterviewd.

Er zijn 14 professionals (waarvan enkele vrijwilligers) geïnterviewd die in hun dagelijkse werk regelmatig met Roma en Sinti werken. De geïnterviewden zijn hulpverleners, mensen uit de onderwijssector, (praktijkgerichte) onderzoekers, politie, intermediairs voor Roma en Sinti en medewerkers van de gemeente. Het merendeel van de interviews is face-to-face afgenomen. Enkele interviews zijn telefonisch afgenomen. De professionals zijn in de volgende plaatsen werkzaam: Amsterdam, Capelle aan de IJsel, Den Bosch, Ede, Eindhoven en omgeving, Enschede, Nieuwegein, en Utrecht. Drie van de professionals werken landelijk.

22 respondenten met een Roma- of Sinti-achtergrond hebben deelgenomen aan een interview. Met twaalf van deze mensen is er individueel gesproken. Er is daarnaast met twee echtparen gesproken en er zijn twee groepsinterviews met 3 personen afgenomen.

Over het algemeen was er eerst telefonisch contact opgenomen om vervolgens elkaar een of soms meerdere malen face-to-face te spreken. Eén keer is er enkel via de telefoon gesproken. De respondenten kwamen uit verschillende delen van het land: Amsterdam, Arnhem, Ede, Eindhoven en omgeving, Lelystad, Utrecht en omgeving en Stein. Van één van de respondenten is de woonplaats onbekend. Van het totaal aantal respondenten waren er 12 man en 10 vrouw. Van de 22 waren er 6 Sinti en de rest Roma. Er is gesproken met 'oudkomers', Sinti en Roma die zich (ruim) voor de Tweede Wereldoorlog vestigden in Nederland; met Roma uit toenmalig communistisch Oost-Europa, waarvan het merendeel in 1978 een verblijfsvergunning kreeg, maar ook een deel staatloos is en in mindere mate met vluchtelingen uit de Balkan die in de jaren '90 naar Nederland kwamen. Er zijn zowel hoogopgeleiden als laag (of niet) opgeleiden, werkenden en werklozen geïnterviewd. Er is niet gevraagd naar leeftijden, maar in de *Monitor Inclusie* zijn zowel twintigers geïnterviewd als personen die als senior worden gezien binnen hun eigen Roma of Sinti gemeenschap.

In de keuze van de respondenten is uiteraard zoveel mogelijk getracht recht te doen aan de heterogene samenstelling van de Roma- en Sinti-gemeenschappen in Nederland. Ondanks deze

aanpak zullen er Sinti en Roma zijn die zich niet herkennen in het geschetste beeld. Dit geldt overigens ook voor professionals. Er bestaan grote verschillen tussen gemeenten.
Er is vaak meerdere keren contact geweest met de respondenten met een Roma- en Sinti-achtergrond (waarvan een deel sleutelfiguren). De eerste keer sprak de onderzoeker de thema's kort door. De tweede keer werd er dieper ingegaan op de thema's en gevraagd aan de sleutelfiguur wat hij of zij observeert in zijn of haar omgeving. Tussen de interviews door heeft de sleutelfiguur de mogelijkheid om met anderen uit de eigen gemeenschap te praten en hen te raadplegen over de thema's. Er is echter geen expliciete opdracht gegeven aan de sleutelfiguur om anderen te ondervragen. Er zijn signalen dat Roma en Sinti zich niet gemakkelijk laten vertegenwoordigen en dat er niet graag verantwoordelijkheid wordt gedragen over de mening van anderen.

Bij de interviews met Roma en Sinti zelf trad het 'verzadigingspunt' (*saturatie*) op: nieuwe interviews leverden bij de meeste van de indicatoren geen nieuwe inzichten meer op. Bij de professionals trad dit bij een deel van de thema's op, maar bleven er grote verschillen bestaan ten aanzien van een aantal indicatoren. Deze worden daarom in de uitkomsten duidelijk benoemd.

2.4 Kanttekeningen

Binnen de beperkt beschikbare tijd en met de beperkte middelen waarbinnen de afname van de monitor moest plaatsvinden, zijn er keuzes gemaakt in de omvang van de onderzoekspopulatie en de onderzochte groepen. Deze keuzes zijn zoveel gemaakt op basis van de opdracht.

Niet representatief
Zoals passend bij kwalitatief onderzoek zijn de resultaten van deze monitor hooguit indicatief en niet representatief. De monitor geeft inzicht in *hoe* verschillende mensen denken – Roma en Sinti zelf en professionals die met hen werken – over de indicatoren en wat hierin de verschillen zijn. Maar het geeft geen inzicht in *hoeveel* mensen dit precies denken.[4] Antwoorden op vragen hoe vaak een bepaald probleem of juist succes voorkomt onder Roma en Sinti kunnen op basis van dit rapport dan ook niet worden gegeven.

Focus op deel van de populatie
De huidige monitor is gebaseerd op onderzoek onder (1) 'oudkomers', Roma en Sinti die zich ruim voor de Tweede Wereldoorlog vestigden in Nederland, (2) Roma die in de jaren zestig en zeventig vanuit toenmalig Oost-Europa naar Nederland kwamen, zowel degenen die een verblijfsvergunning kregen als de groep staatlozen. De vluchtelingen die in de jaren negentig vanuit de Balkan naar Nederland kwamen, zijn in mindere mate meegenomen in deze monitor (groep 1, 3 en 4 zoals beschreven in hoofdstuk 2).

[4] Gebaseerd op: http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/overheidscommunicatie/informatie-voor-professionals/omgevingsonderzoek/kwalitatief-onderzoek

Geen gedrag, wel verhalen
De beleving van de respondent stond in de afname van deze monitor voorop. Dat betekent dat voor deze kwalitatieve monitor er diverse gesprekken (interviews en werksessies) gevoerd zijn. Andere kwalitatieve methoden zoals *participerende observatie* zijn niet gebruikt. Dat betekent onder andere dat er geen concreet gedrag is geobserveerd in de praktijk, maar er uit is gegaan van de visies, verhalen en beschouwingen van de betrokkenen.

Gevoelige onderwerpen
Soms gaven professionals aan – voornamelijk tijdens de werksessies –niet over alle onderwerpen te willen spreken omdat het voornamelijk vermoedens betreffen en bepaalde onderwerpen bijzonder gevoelig liggen. Het ging met name over onderwerpen rondom het thema Veiligheid en seksualiteit (valt onder het thema Gezondheid). Ook onder de geïnterviewde Roma en Sinti zelf waren deze onderwerpen minder makkelijk bespreekbaar.

Deel 2: Bevindingen

3 Onderwijs

3.1 Samenvatting

Samenvatting kort

Van de voorschool wordt nauwelijks gebruik gemaakt. Een reden die naar voren komt is angst van ouders dat er iets met de kwetsbare jonge kinderen – die nog niet kunnen praten – kan gebeuren. Kinderen gaan vaak pas naar school als de leerplichtwet ingaat.

Deelname aan het basisonderwijs gaat over het algemeen goed: veel Roma en Sinti kinderen maken de basisschool af. Diverse respondenten zien een verbetering in deze situatie in vergelijking met een aantal decennia geleden. Kinderen gaan gemiddeld genomen wel met een laag advies naar het voortgezet onderwijs en lager- en middelberoepsonderwijs.

Deelname aan het voortgezet onderwijs neemt toe. Het merendeel van de Roma- en Sinti-kinderen start met het voortgezet onderwijs. Met uitzondering van enkele gemeenten waar de overgang van het basisonderwijs naar het voortgezet onderwijs, vooral voor meisjes, klein is. Schooluitval is vanaf 15/16 jaar groot. Voor jongens geldt dat zij weinig perspectief zien op de arbeidsmarkt en daarom het nut van het afronden van een opleiding niet zien en meisjes bereiden zich voor op de rol van huisvrouw. Zowel professionals als Roma en Sinti geven aan dat voltooiing van een opleiding bemoeilijkt wordt door het gebrek aan stageplekken en soms openlijke discriminatie. En soms ook door de houding van de Roma/Sinti scholieren zelf.

Deelname aan hoger onderwijs komt voor maar is een uitzondering.

Literatuur thema 'Onderwijs'

Er is betrekkelijk veel kennis en informatie beschikbaar over de situatie van Roma-jongeren in het onderwijs in Nederland, waarvan een recent onderzoek uit 2012 door het Trimbos-instituut (Van der Veen et al.).

Zowel in het rapport van het KPC uit 2002 (Timmermans et al.) als dat van het Trimbos-instituut uit 2012 (Van der Veen et al. 2012) werd gesignaleerd dat schoolverzuim in het voortgezet onderwijs een belangrijk probleem was. De meeste Roma-kinderen volgen basisonderwijs. Wel blijkt dat Roma-kinderen al op het niveau van groep 7 ver achterblijven met betrekking tot vaardigheden in lezen, rekenen en taalontwikkeling (VNG 2010, Polman et al. 2009). Andere problemen zijn het gebrek aan 'startkwalificaties' en een oververtegenwoordiging van Roma kinderen in het speciaal onderwijs. De lage verwachtingen van leerkrachten en het gedrag van Roma-kinderen zorgen ervoor dat Roma-leerlingen vaker naar het speciaal onderwijs worden doorverwezen; deelname aan speciaal onderwijs is vier maal zo hoog als alle Nederlandse leerlingen (Timmermans et al., 2002). Afwijkend gedrag wordt vaak opgevat als gedragsproblematiek (Rodrigues et al. 2004: 27) Deelname aan het voortgezet onderwijs is stijgende, maar wel vooral onder oudkomers en de nieuwe groep. In sommige gemeenten is nog steeds sprake van ernstig verzuim; in andere al minder.

Vervolg
Literatuur thema 'Onderwijs'

Ernstig verzuim wordt vooral veroorzaakt doordat meisjes niet naar het voortgezet onderwijs gaan, maar door de ouders vanaf het bereiken van de leeftijd waarop zij menstrueren en binnen de Roma gemeenschap als volwassen en huwbaar worden gezien, worden thuisgehouden (VNG 2010).

Andere factoren zijn de lage opleiding van de ouders, die de kinderen niet kunnen ondersteunen (VNG 2010, Van der Veen et al. 2012, Polman et al. 2009); het feit dat Nederlands niet hun moedertaal is (Nieuwenhuizen 2004); bovendien is er geen culturele traditie dat het van belang is scholing te volgen. Sommige Roma reizen nog steeds tussen verschillende landen, wat ook niet bevorderlijk voor een school-carrière is (Rodriques et al. 2004).
Er is sprake van wijdverspreide discriminatie bij het verkrijgen van stages (Van der Veen et al. 2012).

In het onderwijs is speciale aandacht voor de positie van Roma-meisjes. Aspiraties van Roma-meisjes zijn vaak gerelateerd aan materiële welvaart en economische zelfstandigheid. Een toekomstbeeld dat in hoge mate wordt bepaald door een traditioneel beeld van 'de Roma-vrouw' (ingevuld door huisvrouw zijn, jong trouwen en kinderen krijgen) gaat ten koste van deelname aan het voortgezet onderwijs. Immers, kennis en vaardigheden die zijn opgedaan in het basisonderwijs, zoals lezen, schrijven en rekenen, volstaan,

3.2 Data thema onderwijs

3.2.1 Voorschoolse educatie

Van voorschool wordt weinig gebruik gemaakt door ouders, al stijgt dit mondjesmaat (binnen enkele gemeenten), aldus professionals, Roma en Sinti. Een verklaring wordt door enkele respondenten gezocht in de bescherming van kinderen en angst dat er iets met hen gebeurt. Een koppel, de man met Roma-achtergrond, de vrouw met Sinti-achtergrond, leggen uit dat hun oudste kind binnenkort naar voorschool gaat. Binnen hun gemeenschap zullen zij de eerste zijn. "Ik denk dat ouders hun kinderen niet naar voorschool durven te laten gaan. Ze zijn bang voor pedofielen, verkrachting", vertelt de vader. De moeder legt uit dat ze vindt dat in Nederland kinderen vaak wel heel erg jong naar de opvang gaan. Zij hebben bewust gekozen dat hun kind naar voorschool gaat op het moment dat hij kan praten en het dus kan zeggen als er iets is.

Professionals en ook enkele Roma geven aan dat stimulering van voorschoolse educatie een positieve impuls kan geven aan taalontwikkeling. Vaak hebben Roma- en Sinti-kinderen een taalachterstand wanneer zij naar de basisschool gaan. Dit heeft invloed op de gehele schoolcarrière. Wanneer er op jongere leeftijd aan taalontwikkeling wordt gewerkt kan dat een positieve invloed hebben op onderwijs(niveau). Daarnaast hebben ouders/moeders ook meer ruimte om zich te ontwikkelen en te werken wanneer kinderen naar voorschool gaan.

> *"Kinderen worden niet naar voorschool gestuurd, omdat men er niet voldoende op vertrouwt dat op de kleine kinderen goed gepast wordt."*
> Roma-man

3.2.2 Basisonderwijs

Deelname aan het basisonderwijs gaat over het algemeen goed. Dat is de conclusie van het merendeel van de respondenten (Roma, Sinti en professionals). Diverse respondenten zien een verbetering met de situatie van een aantal decennia geleden. Een (groot)

> **Vervolg**
> **Literatuur thema 'Onderwijs'**
>
> waardoor motivatie ontbreekt om het voortgezet onderwijs te volgen. Onstabiele sociaal-economische omstandigheden (uithuiszetting) en toekomstige juridische onzekerheid (staatloosheid) zijn belangrijke randvoorwaarden voor Roma-meisjes om hun aspiraties te verliezen en hun toekomstperspectief los te laten of uit te stellen (Van der Veen et al. 2012, Dokters van de wereld 2009).

deel van de kinderen start aan het basisonderwijs met een taalachterstand. Thuis wordt (voornamelijk) de eigen taal gesproken. Kinderen hebben meer ondersteuning nodig om hun achterstand in te lopen, zijn diverse respondenten van mening. Al met al lijkt het gemiddelde niveau te stijgen, aldus enkele professionals. "We monitoren in het algemeen het onderwijsniveau voor de lagere schoolleeftijd. Dat is voor de Roma-kinderen twee niveaus omhoog gegaan. Dat lijkt niet veel, maar als je van ver moet komen is dat een hele grote stap", vertelt een professional.

> *"Kleuters gaan met een grote taalachterstand naar school."*
> Professional

Schoolverzuim is de afgelopen jaren teruggedrongen. In sommige gemeenten is er minder schoolverzuim dan in andere. Vooral in gemeenten waar (in het verleden) speciale aandacht is geweest voor scholing (onder Roma/Sinti-kinderen), bijvoorbeeld door projecten of een aandachtfunctionaris in te zetten, ziet men een verbetering. Er wordt minder gereisd, wat ook betekent dat kinderen minder vaak langdurig niet naar school komen. Door enkele professionals wordt gesignaleerd dat verzuim vaak en kort is. Een kind wordt bijvoorbeeld snel thuisgehouden vanwege ziekte. Er is een verbetering gaande wat betreft het afmelden van een ziek kind. Ouders bellen steeds vaker de betreffende school in plaats van zonder bericht het kind thuis te houden.

Er bestaat nauwelijks schooluitval op het basisonderwijs. Dat is een grote verbetering ten opzichte van jaren geleden. In één gemeente is het onder een (groot) deel van de Roma-families gebruikelijk dat meisjes vanaf twaalf jaar niet meer naar school gaan. Soms betekent dat dat zij na hun verjaardag niet meer naar school gaan, anderen maken het jaar af. In een enkel geval komen kinderen niet meer op school en is onbekend waar zij verblijven.

Het gemiddelde schooladvies voor Roma- en Sinti-kinderen is vaak praktijkonderwijs en verwijzing naar speciaal onderwijs. Er wordt door enkele Roma-respondenten discriminatie gesignaleerd bij het schooladvies. Kinderen krijgen bijvoorbeeld een lager advies dan de behaalde Citoscore aangeeft.

3.2.3 Betrokkenheid ouders en familie (voorschool en basisschool)

De mate van betrokkenheid van ouders en familie is verschillend. Kinderen worden naar school gebracht. Wanneer ze ouder zijn, mogen ze zelfstandig naar school reizen. Er zijn respondenten die aangeven dat de betrokkenheid groot is: ouders die bijvoorbeeld altijd op de tien-minuten gesprekken komen, naar ouderavonden gaan en deelnemen aan schoolactiviteiten. Echter, er zijn ook respondenten die aangeven dat er helemaal geen betrokkenheid is: ouders die nooit of zelden op de tien minuten gesprekken komen en helemaal niet naar de algemene ouderavonden. Soms blijkt dat er sprake is van misverstanden (uitnodiging per brief, terwijl ouders de Nederlandse taal niet beheersen), maar soms is er gewoon onwil. Dit beeld lijkt overeen te komen met het belang dat ouders en familie

aan de schoolgang van hun kinderen hechten. De ouders die het belangrijk vinden dat hun kinderen naar school gaan tonen een grotere betrokkenheid. Deze geluiden komen zowel vanuit de professionals als van de Roma en Sinti. Een aantal respondenten geeft aan dat als de school (meer) moeite doet om de ouders bij de school te betrekken, en meer moeite doet om uit te leggen wat het belang van onderwijs voor hun kinderen is, zij de betrokkenheid zien groeien.

3.2.4 Deelname voortgezet onderwijs

Deelname aan het voortgezet onderwijs neemt toe. Het merendeel van de Roma- en Sinti-kinderen start met het voortgezet onderwijs. Met uitzondering van een enkele gemeente waar de overgang van het basisonderwijs naar het voortgezet onderwijs, vooral voor meisjes, klein is. Het probleem dat door veel respondenten wordt gesignaleerd is dat een groot deel van de kinderen die in het voortgezet onderwijs starten, gedurende de opleiding uitvallen.

Het grootste deel van de Roma en Sinti volgt praktijkonderwijs of vmbo-basis, aldus de respondenten. Een kleiner deel gaat ook naar het speciaal onderwijs. Een enkeling gaat naar de havo of het vwo. Het gemiddeld relatief lage niveau hangt enerzijds samen met leerachterstanden. Anderzijds signaleren enkele Roma-respondenten vooroordelen ten aanzien van kinderen met een Roma/Sinti achtergrond.

> *"Nog steeds maakt haast niemand het voortgezet onderwijs af."*
> Professional

Er lijkt meer schoolverzuim voor te komen in het voortgezet onderwijs in vergelijking met het basisonderwijs. Schoolverzuim zonder medeweten van ouders – spijbelen – komt weinig voor. Er wordt door de respondenten vooral veel gesproken over schooluitval gedurende het voortgezet onderwijs. Dit wordt zowel onder meisjes als jongens gesignaleerd. Al lijkt het bij meisjes iets vaker voor te komen. Uitzondering vormt een gemeente waar middels projecten extra aandacht is voor scholing van kinderen met een Roma-achtergrond. Daar is uitval vrijwel gelijk, en lijken meisjes zelfs wat vaker hun opleiding af te ronden. Schooluitval onder meisjes komt met name voort uit de prioriteit die wordt gegeven aan het huishouden en huwelijken. Bovendien zijn ouders vaak bang dat hun dochters hun maagdelijkheid verliezen wanneer zij na een bepaalde leeftijd naar school gaan. Dit verkleint hun kansen op de huwelijksmarkt aanzienlijk.
Verschillende respondenten leggen het verband tussen een hogere gemiddelde huwelijksleeftijd deelname aan het voortgezet onderwijs in positieve zin (zie ook hst 6 veiligheid). Meisjes stoppen vaak met school als zij trouwen en kinderen krijgen. Doordat de gemiddelde huwelijksleeftijd lijkt te stijgen, is er minder uitval. In enkele gemeenten wordt dit positieve beeld niet herkend. Een respondent vertelt dat ten tijde van het generaal pardon aan de lokale Roma-gemeenschap is beloofd dat Roma meisjes na hun 12^{e} niet meer naar school hoefden. Jongens vallen gemiddeld genomen iets later uit dan meisjes. Een deel van de schooluitval onder jongens wordt verklaard doordat het nut van een afgeronde opleiding niet altijd door hen wordt gezien of omdat de jongens gaan werken.

Ouders komen soms in een juridische procedure terecht vanwege het thuishouden van hun kinderen. In eerste instantie kunnen ouders boetes krijgen. Uiteindelijk kan er een gevangenisstraf volgen. Enkele professionals geven aan dat het handhaven van de leerplicht arbeidsintensief is en niet altijd het gewenste resultaat heeft. Een professional legt uit: "Als ouders echt niet meer hun kind naar school willen laten gaan, bijvoorbeeld een dochter van zestien, zeventien jaar, dan gaan ze het

gewoon aan. Het Nederlandse systeem werkt niet zo snel. Voordat er een uitspraak is, is het kind vaak al achttien".

3.2.5 Deelname beroeps- en hoger onderwijs

Het opleidingsniveau van Roma in Nederland zou een afspiegeling moeten zijn van Nederland algemeen, zegt een Roma-respondent, maar dat is het niet. Er zijn weinig Roma-Sinti jongvolwassenen die een beroeps of hogere opleiding volgen. Hbo een enkeling, de Roma-Sinti jongeren die wél een beroepsopleiding volgen doen dat bijna zonder uitzondering op mbo-niveau. Schooluitval, niet afronden van de opleiding, komt veelal voor vanaf 15/16 jaar. Bij meisjes is meestal de reden dat ze gaan trouwen. In feite geldt dat ook voor jongens, zegt een Roma-respondent, die moeten dan gaan werken. Een andere Roma-respondent geeft aan dat er nog steeds Roma zijn die vinden dat 'echte Roma niet naar school gaan'. Hij ergert zich daaraan. 'Nieuwe' Roma, vluchtelingen die vanaf tien jaar terug naar Nederland zijn gekomen, vinden schoolgang en het afronden van een opleiding wel van belang, vertelt de respondent. Professionals zien een lichte toename en menen dat dit het gevolg is van beleid van het afgelopen decennium om strenger te controleren op schoolgang en handhaving leerplichtwet.

Stageplekken, discriminatie, houding scholieren
Zowel professionals als Roma/Sinti geven aan dat voltooiing van de opleiding bemoeilijkt wordt door het gebrek aan stageplekken en soms openlijke discriminatie. Ook de houding van de Roma/Sinti-scholieren wordt als belemmerende factor genoemd. Net zoals vaak kort afwezig zijn, te laat komen of afwezig zijn zonder bericht. Bijvoorbeeld omdat wanneer er iets in de (*extended*) familie gebeurt, dit voorrang krijgt.
Er wordt een voorbeeld gegeven van een (mogelijke) stageplek waar de Roma niet worden aangenomen. "Je hebt een slechte naam. Je komt van het kamp, niemand zegt het, maar je hebt het gevoel meteen." Dochter van een Roma-respondent was op zoek naar een stageplek. Haar stagebegeleider ging met haar naar mogelijke stageplekken toe. Bij de eerste paar plekken werd ze geweigerd: "Je bent een zigeunermeisje, we willen niet dat alles gestolen wordt." Vervolgens heeft de stagebegeleider, met medeweten van respondent en haar dochter, bij het aanvragen van een stage niet meer vertelt dat de dochter van de respondent Roma was, toen lukte het wel. Het hebben van een stageplek is niet altijd een garantie voor het succesvol afronden van een opleiding. Soms gaan jongeren tegenwerken als er verplichting is. Bijvoorbeeld door te gaan treiteren om maar niet meer te hoeven komen. Een stageplek kan er dan ook klaar mee zijn, aldus een professional. "Ik heb het er met hen over. Ze erkennen dat. Het wordt herkend. Ze zijn het dan ook vaak met me eens wanneer ik zeg dat ze hun kansen moeten grijpen, aan de toekomst moeten denken. Ze geven me gelijk, maar in hun gedrag, als puntje bij paaltje komt gebeurt er weinig." Er wordt door professionals verteld dat zij goede ervaringen hebben, waar de stages voor beide partijen goed verliepen.

3.2.6 Betrokkenheid ouders en familie (bij voortgezet, beroeps en hoger onderwijs)

De mate van betrokkenheid die ook al voor de voorschool en basisonderwijs is geschetst, zet zich voort in het voortgezet, beroeps- en hoger onderwijs: het behalen van de hoogst mogelijke onderwijsvorm wordt door een deel van de respondenten – voor zowel jongens als meisjes – van belang gezien. Een ander, groter, deel ziet dat het minder van belang is. De ouders die het belangrijk vinden dat hun kinderen naar het voortgezet onderwijs gaan en hun opleiding voltooien, tonen een grotere betrokkenheid en bespreken dat ook met hun kinderen. Zij willen een beter leven voor hun

kinderen, minder armoede, en zien een opleiding als manier om dit te bewerkstelligen. Dit beeld wordt door zowel professionals als door Roma en Sinti geschetst. Aan de andere kant: voor meiden wordt een voltooide vervolgopleiding niet altijd nodig gevonden; ze worden voorbereid voor het leven als huisvrouw. Factoren die de betrokkenheid verder negatief beïnvloeden zijn: perspectiefloosheid van voltooide opleiding (wat heb je aan een opleiding als je geen werk kan vinden), het ontbreken van rolmodellen en het opleidingsniveau van de ouders zelf, dat veelal veel lager is dan de opleiding die hun kinderen volgen. Dit hangt onder meer samen met de kansen op de arbeidsmarkt.

3.2.7 Volwasseneneducatie

Deelname aan volwassen-educatie vindt nauwelijks plaats. Er zijn vormen van verplichte volwassen-educatie, leren van taal en leren schrijven. Dit zijn verplichte cursussen die gevolgd moeten worden wil men bijvoorbeeld zijn uitkering behouden. Oudere Roma klagen hierover: “Dertig jaar geleden hoefde het niet en nu is het verplicht”. Onder die groepen is dan ook weinig animo, constateren zowel professionals als Roma en Sinti. Een andere professional signaleert dat er jonge moeders zijn die hun opleiding niet afmaakten omdat ze gingen trouwen en kinderen kregen, maar nu wel belangstelling tonen in onderwijs en scholing (‘spijtoptanten’). Eén Roma-respondent verhaalt dat Roma nieuwkomers graag op cursus Nederlands wilden, maar te horen kregen dat zij niet aan de regels voldeden.

3.2.8 Vertrouwensfunctie

Er zijn weinig ervaringen met een vertrouwensfunctie opgetekend, en als er wel sprake is van ervaringen, dan zijn de meningen verdeeld. Een vertrouwensfunctie binnen het onderwijs kan een positieve invloed hebben op het onderwijs. Door deze functie blijkt dat er speciale aandacht is. Dit heeft in verschillende gemeenten tot positieve resultaten geleid, aldus een professional. Daarentegen geeft een Roma-respondent als ervaring dat wanneer zaken in vertrouwen zijn verteld, dit later tegen je wordt gebruikt. Een andere professional verhaalt van leerkrachten die meer kennis hadden van de Roma-achtergronden van de Roma-leerlingen en die min of meer als vertrouwenspersonen fungeerden. Maar de respondent had geen hoge pet op van de leerkrachten. Hij vond ze te weinig stimulerend. Hij zag niet dat zij het niveau van de leerlingen echt wilden verbeteren.

Literatuur thema 'Arbeid'

De werkloosheid onder Roma is hoog. Dat blijkt onder meer uit een inventarisatie van het NISR in 2007. Ook andere onderzoeken en gemeentelijke beleidstukken bevestigen dat beeld (Van der Veen et al. 2012). Op het domein van werk en inkomen hebben gemeenten hoofdzakelijk met Roma te maken in de positie van uitkeringsgerechtigden en zij beschrijven de positie van de Roma in hun documenten dan ook vooral vanuit dit perspectief.

Er wordt veelal een relatie gelegd tussen de gebrekkige scholing van Roma en hun slechte kansen op een moderne arbeidsmarkt. Roma zoeken werk in alle mogelijke sectoren van de formele economie, maar hun toegang hiertoe is beperkt. Tot de barrières behoren niet alleen (ervaren) discriminatie, maar ook algemene wettelijke bepalingen (zoals tijdelijke regelingen en de eis van voldoende middelen van bestaan), onvoldoende scholing en gebrekkige beheersing van de nationale taal (Nicolaas et al 2011, pp. 104-106. Zie ook Jorna 2013). Daarnaast wijst men op opvattingen onder Roma zelf t.a.v. arbeid. (zie bijvoorbeeld Sollie et al. 2013: 49 en 85). Roma willen namelijk graag zelfstandig werken, niet in loondienst. Roma zeggen dat door spreiding woonwagenbeleid hun traditionele beroepsuitoefening kapot is gemaakt.

4 Arbeid

4.1 Samenvatting

De voorwaarden voor deelname aan de arbeidsmarkt ontbreken deels onder de Roma en Sinti. De Nederlandse taalbeheersing is bij een deel van de Roma en Sinti onvoldoende, in het bijzonder de oudere generatie heeft vaak te kampen met analfabetisme. Daarnaast heeft een gering aantal Roma en Sinti een startkwalificatie. Verschillende respondenten zien de laatste jaren wel een verbetering in de taal- en schrijfvaardigheden, alsmede een toename in het halen van startkwalificaties.

Sommige Roma/Sinti hebben een reguliere baan, anderen leven van een uitkering, hebben een eigen onderneming of bedrijven handel in het grijze of zwarte circuit. Een reguliere baan lijkt nog niet erg gebruikelijk onder Roma en Sinti maar verschillende respondenten valt op dat het steeds normaler wordt.
Mogelijk verbergt een deel van de Roma en Sinti met een baan hun achtergrond om discriminatie te voorkomen. Verschillende Roma en Sinti noemen voorbeelden van discriminatie op de arbeidsmarkt en bij stages.

Een andere reden voor het niet hebben van een reguliere baan kan een terughoudende houding vanuit de groep zelf zijn ten opzichte van loondienst. Een eigen onderneming starten is meer in trek, maar door de regels en administratie die hier bij komen kijken vaak lastig.

Armoede komt relatief vaak voor onder Roma- en Sinti-families, zo signaleren diverse respondenten.

Vervolg
Literatuur thema 'Arbeid'

Van oudsher verkregen Roma inkomsten uit ambachtelijke beroepen, uit handel en het werk als muzikant. Onafhankelijkheid en vrijheid waren daarbij belangrijke kenmerken. Tegenwoordig is er echter minder behoefte aan laaggeschoolde arbeid. Omdat veel Roma nauwelijks onderwijs hebben genoten is het voor hen lastig om een baan te vinden. Daarnaast hebben ze veelal geen startkwalificaties. Roma hebben in beleidstaal gesproken een 'grote afstand tot de arbeidsmarkt'. Uitsluiting van de formele economie maakt dat zij aangewezen zijn op – dikwijls acceptabele – werkzaamheden in het informele circuit (schoonmaak, bouw en constructie, horeca). In de overlevingsstrategie past ook het bedelen en zakkenrollen. Een deel van de Roma neemt deel aan criminele netwerken, waaronder netwerken/bendes die zich bezig houden met mensenhandel (Sollie et al. 2013).

Bij multiprobleemgezinnen spelen de volgende aspecten een belangrijke rol (Sollie et al. 2013):

- doelbewuste uitkering- en subsidie-afhankelijkheid;
- familiedruk;
- illegale inkomensverwerving;
- schuldenproblematiek.

4.2 Voorwaarden voor deelname aan arbeid

De spreekvaardigheid van de Nederlandse taal is – zo geven diverse professionals aan – matig, het merendeel van de professionals noemt het redelijk, soms goed. De spreekvaardigheid verschilt per groep en met de periode van vestiging in Nederland. Onder met name de oudere generatie is, zo geven zowel de Roma en Sinti-respondenten als de professionals aan, sprake van veel analfabetisme. Ook dit vormt een barrière voor toetreding tot de arbeidsmarkt. Een Roma-man geeft aan dat hij uiteindelijk is ontslagen omdat hij niet kon lezen. Hij beschouwt lezen als een voorwaarde om werk te kunnen krijgen en volgt nu aanvullende taalcursussen.

"Weinigen hebben een startkwalificatie."
Professional

Een gering aantal Roma en Sinti, zo geven zowel professionals als Roma- en Sinti-respondenten aan, heeft een startkwalificatie: een voltooide mbo-, havo- of vwo-opleiding. Het ontbreken van een startkwalificatie maakt de positie op de arbeidsmarkt kwetsbaar. Nu er ontslagen vallen vanwege de economische crisis, zo geeft men aan, worden mensen zonder startkwalificatie sneller ontslagen en vinden ook moeilijker weer een baan.

Er vindt – zij het langzamerhand, stap voor stap – wel een positieve ontwikkeling plaats. Onder de jonge generatie lijkt een toenemende, zij het beperkte, groep wel een diploma en startkwalificatie te behalen. Maar ook in een van de gemeenten die relatief veel aandacht besteedt aan het stimuleren van jongeren om een startkwalificaties te behalen, is sprake van vroegtijdige uitval.

Een deel van de Roma is staatloos. Voor staatlozen is het lastig of onmogelijk om te werken omdat ze niet beschikken over de benodigde identiteitspapieren.

Vervolg
Literatuur thema 'Arbeid'

Over de arbeidsmarktpositie van Sinti en Roma zijn weinig cijfers. Naar de arbeidsmarktpositie van woonwagenbewoners in het algemeen is wel onderzoek gedaan (Cebeon 2002). Uit dit onderzoek blijkt dat woonwagenbewoners en dus ook de Sinti en Roma op de arbeidsmarkt een achterstandspositie innemen. De arbeidsmarktparticipatie onder woonwagenbewoners is een stuk lager dan onder de rest van de bevolking, ze zijn langer werkloos en de inkomens van woonwagenbewoners zijn een stuk lager (Nieuwenhuizen 2004). Solliciteren blijkt een belemmering (Andriessen et al. 2012).

Slechts weinig Sinti- en Roma-kinderen halen een startkwalificatie (dat wil zeggen een voltooide mbo, havo of vwo-opleiding) (Nieuwenhuizen 2004). Aansluiting tussen het onderwijs en de arbeidsmarkt is slecht. Roma-jongeren hebben te weinig of te lage diploma's om te kunnen concurreren met andere werkzoekende jongeren. Ze zijn soms niet overtuigd dat hard werken voor een diploma ook beloond wordt met werk. De angst voor verborgen discriminatie speelt hierin een rol, al dan niet terecht (Andriessen et al. 2012). Feit blijft dat Roma-jongeren weinig positieve rolmodellen hebben die het tegendeel bewijzen en dat bevordert schoolverzuim en uitval (Van der Veen et al. 2012).

4.3 Toegang tot de arbeidsmarkt

Een zeer gering aantal Roma en Sinti heeft een reguliere baan, aldus professionals en Roma en Sinti-respondenten. Enkelen – in sommige gemeenten meer dan in andere – starten een eigen bedrijf. Voor het geringe aantal Roma en Sinti op de arbeidsmarkt komen diverse redenen naar voren: het moeilijk kunnen krijgen van een stage, soms terughoudende houding ten aanzien van een reguliere baan vanuit de groep zelf, het moeilijk kunnen starten van een eigen onderneming en discriminatie op de arbeidsmarkt. Investeren op het versterken van de arbeidspositie van de groep vraagt veel tijd.

Verborgen succes
Sommigen lukt het en anderen niet om een baan te verwerven. Belangrijk zijn volgens professionals: 'korte lijnen tussen instanties, eerlijke communicatie als het goed gaat en ook als het niet goed gaat. Ook persoonlijke contact is belangrijk'. Onder de jonge generatie is het beeld langzaam aan het veranderen. Hoewel de weg nog veel hobbels kent, lijkt er een (geringe) toename te zijn van Roma- en Sinti-jongeren op de arbeidsmarkt te zijn.
Onduidelijk is hoeveel mensen er een baan in loondienst of als ondernemer hebben. Genoemd wordt namelijk dat Roma en Sinti die in reguliere loondienst zijn of een eigen bedrijf hebben daar lang niet altijd mee op de voorgrond willen treden. Een Sinti-vrouw vertelt over haar dochters die regelmatig als positief rolmodel worden gevraagd. De dochters willen niet met een interview in de krant, ze zijn bang dat ze dan ontslagen worden. 'Ze zeggen: mam, de werkgever leest ook kranten'.

Stages
Een belangrijke schakel tussen onderwijs en de arbeidsmarkt is het opdoen van werkervaring middels stages. Nu is, zo geven professionals aan, enerzijds het vinden van stages voor Roma en Sinti soms erg lastig (lees ook over stages in hoofdstuk over onderwijs). Een Sinti-respondent vertelt: "Onderwijs en arbeid worden te vaak los van elkaar gezien. Als een kind een goede opleiding heeft afgerond, zou hij of zij ook kans moeten krijgen om te werken. Als het streven is dat iedereen naar school gaat, moet er ook

perspectief zijn op een baan. Nu loopt het vaak al spaak bij het krijgen van een stage." Anderzijds is het feit dat stages onbetaald zijn (onbetaald werk) soms een drempel. Er zijn jongeren die hierdoor afhaken, zo vertellen professionals.

Houding ten opzichte van werk

Er wordt door professionals, maar ook door enkele Roma- en Sinti-respondenten, een soms gereserveerde of terughoudende houding van Roma en Sinti ten opzichte van een reguliere baan gesignaleerd. Zij noemen als voorbeelden: het niet actief willen solliciteren en het moeite hebben met het dagelijkse werkritme. Zo vertelt een Sinti-man: "We werken 24 uur per dag. Maar voor een baas werken is onmogelijk." Een jonge Roma-man met een reguliere baan vertelt over de reacties uit zijn omgeving: "Er zijn er een paar bij die zeggen: goed dat je een baan hebt." Maar veel mensen in zijn omgeving vinden het ook 'stom' dat hij voor een baas werkt. "Zij zijn blij met hun uitkering." Tegelijkertijd geven de Roma en Sinti waarmee is gesproken overwegend aan dat de wil om te werken groot is. Een deel van de respondenten geeft aan graag in loondienst te willen werken. Bij een ander deel van de respondenten komt de wens een eigen onderneming te starten sterk naar voren. Het starten van een eigen onderneming is een wens van een deel van de Roma en Sinti, maar komt vaak niet van de grond.

> *"We werken 24 uur per dag. Maar voor een baas werken is onmogelijk."*
> Sinto

Rolmodellen

Een aantal respondenten heeft benoemd dat rolmodellen belangrijk zijn op het gebied van arbeid: mensen die laten zien dat je als Roma of Sinti een (succesvolle) baan kunt hebben. Nu zijn deze mensen vaak onzichtbaar, zo wordt verschillende malen benoemd. Een Sinti-man geeft aan dat hij zelf graag een rolmodel wil zijn: "Een voorbeeld voor de gemeenschap. Als we dat kunnen bereiken, zijn we heel ver."

In een werksessie is benoemd dat in bepaalde families of kringen deze rolmodellen simpelweg ontbreken. Een professional: "Er is daar niemand die om 8 uur naar zijn werk gaat." Het ontbreekt kinderen hier aan een voorbeeld dat werken er bij hoort".

> *"Van oudsher past het hebben van een onderneming heel goed bij Roma en Sinti […] Echter, de maatschappij is zo veranderd dat Roma en Sinti niet meer kunnen voldoen aan de eisen die vandaag de dag aan ondernemers worden gesteld."*
> Roma-man

Eigen onderneming

Handel, het uitoefenen van ambachten en muziek maken, worden genoemd als zijnde van oudsher beroepen die veel door Roma en Sinti werden gebezigd. Door onder meer de opheffing van de trekvrijheid en het verbod op bijverdiensten zijn deze inkomstenbronnen onder druk komen te staan. Voor Roma en Sinti die nu een onderneming willen opzetten, zijn er veel drempels, zo geven diverse respondenten aan, zoals het verkrijgen van startkapitaal en een vergunning, het voldoen aan de regelgeving en de kennis om een eigen onderneming te starten. Het maakt het starten van een eigen onderneming voor velen vrijwel onmogelijk. Een Roma-man vertelt: "Van oudsher past het hebben van een onderneming heel goed bij Roma en Sinti. Echter, de maatschappij is zo veranderd dat Roma en Sinti niet meer kunnen voldoen aan de eisen die vandaag de dag aan ondernemers worden gesteld." Een professional signaleert veel

inventiviteit en creativiteit onder Sinti. “Op de reguliere arbeidsmarkt zijn weinig kansen maar je ziet veel eigen initiatief: ondernemen, handelen. Het zou goed zijn om dit positief in te zetten.”

Economische crisis

De economische crisis speelt ons op dit moment parten, geven diverse Roma-respondenten en professionals aan. Er worden situaties genoemd waarbij Roma en Sinti geen baan kunnen vinden of dat zij een reguliere baan hebben of een eigen bedrijf, ontslagen worden of failliet gaan. Een Roma-vrouw vertelt dat haar zoons – die beiden werken – geen diploma’s hebben. Dat betekent dat zij als eerste worden ontslagen. Mensen met een afgeronde opleiding worden als eerste aangenomen. “Vroeger was het niet hebben van een diploma niet zo erg.” Een professional geeft aan dat de helft van de Roma met een reguliere baan in zijn gemeente, deze door de crisis heeft verloren.

> *“Op je werk kun je niet uitkomen, moet je verbergen dat je zigeuner bent, anders sta je zo weer op straat. Er wordt zeker gewerkt door zigeuners, maar deze houden hun achtergrond noodgedwongen verborgen.”*
> Sintessa

Roma/Sinti-achtergrond belemmering voor toetreding arbeidsmarkt

De Roma/Sinti achtergrond ervaren de respondenten als een grote belemmering voor het vinden van een reguliere baan. Het via een uitzendbureau verkrijgen van een baan is moeilijk, zo niet onmogelijk, zo geven enkele Roma- en Sinti-respondenten aan. Men ervaart discriminatie op grond van een achternaam, die een Roma/Sinti-achtergrond veronderstelt. Ook spelen eerdere negatieve ervaringen van werkgevers mee. Een jonge Roma-man vertelt over een situatie in een fastfoodketen in een kleine gemeenschap: “Er werkten twee Roma, op een gegeven moment is dat misgegaan, waardoor zij het hebben verpest voor anderen. Roma worden er nu niet meer aangenomen.” Andere respondenten vertellen dat het hun ervaring is dat er per definitie geen Roma of Sinti worden aangenomen.

Een deel van de Roma- en Sinti-respondenten vertelt dat zijzelf, of mensen in hun omgeving, op het werk of tijdens sollicitaties niet over hun achtergrond vertellen uit angst voor afwijzing, ontslag of negatieve reacties. Een Sinti-respondent vertelt dat zij haar kinderen instrueert dat als ze solliciteren ze nooit hun Sinti-naam moeten opgeven, maar gebruik moeten maken van hun doopnaam.

Een aantal professionals geeft aan dat de ervaren discriminatie niet altijd terecht is. Zo observeren zij dat er onder Roma ook vooroordelen leven ten opzichte van instanties en dat negatieve ervaringen van één persoon het beeld van mensen om hen heen beïnvloedt. Dit wordt ook door enkele respondenten uit de doelgroep zelf genoemd. Het woord ‘discriminatie’ wordt soms misbruikt, is de indruk van verschillende professionals. Tegelijkertijd wordt er door het merendeel van de professionals regelmatig discriminatie gesignaleerd. Zo worden er vraagtekens gezet bij de acceptatie van Roma en Sinti op de arbeidsmarkt. Signaleert men achternaamdiscriminatie bij het solliciteren: ‘bepaalde achternamen belanden meteen op de stapel’.

Investeringen vanuit de gemeenten

Volgens diverse professionals is er om de arbeidsmarktpositie van Roma en Sinti te verbeteren aandacht (beleid, maatregelen) nodig vanuit de (gemeentelijke) overheid. Andere professionals uit de groep zelf wijzen ook op het belang van de inzet van intermediairs (en rolmodellen). Er zijn de afgelopen jaren diverse initiatieven geïnitieerd om intermediairs in te zetten en hun positie te

verbeteren, maar deze zijn over het algemeen niet geborgd en daarmee ‘doodgebloed’. Zoals een professional aangeeft: Op gemeenteniveau zijn “onderwijs en arbeid diepte-investeringen. Je moet een paar jaar investeren.”
Een professional legt uit: “Het ontbreekt aan initiatief om werkgelegenheid te scheppen voor mensen die niet op een gangbare manier zijn geschoold. Werkgevers staan weigerachtig tegenover het in dienst nemen van Roma, terwijl Roma zelf niet gewend zijn aan dienstbetrekkingen.”

4.4 Economische positie en inkomensmiddelen

“Er is veel extreme armoede.”
Professional

De economische positie van de meeste Roma en Sinti lijkt niet goed te zijn; er lijkt relatief veel armoede te heersen. Er zijn dan waarschijnlijk relatief veel gezinnen met schulden, zo wordt gesignaleerd. Gezinnen krijgen hun inkomen meestal via een uitkering, reguliere arbeid in loondienst of eigen onderneming, maar ook via handel (veelal in het grijze of zwarte circuit).

Economische positie
Roma en Sinti in Nederland hebben gemiddeld een slechte economische positie, zo beaamt het merendeel van de Roma- en Sinti-respondenten en professionals. Een groot deel heeft geen werk en velen leven van een uitkering. Een Roma-man: “Het beeld dat Roma in grote auto’s rijden, is gedateerd. De meeste lokale Roma leven in armoede. Armoede zorgt voor criminaliteit.”

Staatlozen en mensen waarvan de status onbekend is, bevinden zich in een zeer benarde positie omdat zij door hun status niet of moeilijk een baan kunnen krijgen en niet in aanmerking komen voor een uitkering. “Stateloosheid creëert armoede”, geeft een Roma-respondent aan. “Generatie op generatie kan stateloos blijven. Dit heeft dus generaties lang invloed op de participatiemogelijkheden in de Nederlandse samenleving.”

Inkomensmiddelen
Inkomen wordt verworven via reguliere arbeid in loondienst of uit eigen onderneming, uitkering en handel veelal in het grijze of zwarte circuit.

De indruk is dat een groot deel van de Roma en Sinti leeft van een uitkering, aldus professionals, Roma en Sinti. Een aantal professionals ziet wel grote verschillen tussen groepen en gemeenten. “In sommige gemeenten heeft iedereen een uitkering, terwijl in andere gemeenten bijna niemand een uitkering heeft.” Een deel wil bijvoorbeeld geen uitkering omdat daarvoor een tegenprestatie wordt gevraagd. “Dat komt te dichtbij”, zo geeft een professional aan. Een andere professional legt uit hoe er geleefd wordt van de handel, grotendeels ‘zwart’.

Een respondent met een Roma-achtergrond plaats de uitkeringsafhankelijkheid binnen de geschiedenis van Roma en Sinti in Nederland: “Op het moment dat Roma en Sinti niet meer mochten rondtrekken, konden zij niet meer voorzien in hun eigen onderhoud. De Roma en Sinti werd een uitkering aangeboden. De Roma en Sinti werden daarbij niet gewezen op hun verplichtingen of dit was niet duidelijk. De overheid heeft ook lang geen actie ondernomen om verplichtingen af te dwingen. Men leefde binnen de eigen groep en werd gezien als sociale parasieten.”

Er zijn Roma waarvan de uitkering is stopgezet, maar die wel over inkomsten beschikken; een klein aantal bezit zelfs grote huizen. Waar deze inkomsten vandaan komen is grotendeels onduidelijk voor professionals. Ook wordt de uitkering regelmatig aangevuld met inkomsten uit handel, ambachten of het maken van muziek, zo geeft een aantal respondenten – professionals en Roma/Sinti – aan, inkomsten uit het grijze of zwarte circuit.

Schulden
Professionals en ook Roma-respondenten geven aan dat veel gezinnen schulden hebben. Het gaat onder meer om huurschulden, maar ook bijvoorbeeld over verzekeringen en abonnementen. Zo zijn er problemen met het betalen van verzekeringen, huur en andere vaste lasten, maar ook door het afsluiten van abonnementen. Enkele professionals zien de laatste jaren een toename van schulden. “Voor laaggeletterden is het papierwerk van rekeningen lastig”, vertelt een Roma-vrouw. Een professional vertelt: “Er is – mede door de economische crisis – een toename van schuldhulpverleningstrajecten. Maar dat heeft een zekere aanzuigende werking. Zo van: je kunt schulden aangaan, de gemeente helpt je wel om er weer vanaf te komen na een x aantal jaar. Na enige tijd wordt de restschuld immers kwijtgescholden. Ze gaan daarna gemakkelijk weer nieuwe schulden aan. Schuldsanering is in die zin geen structurele oplossing.”

5 Wonen

5.1 Samenvatting

Binnen alle gemeenten die mee hebben gedaan in deze monitor heeft de huisvesting van Sinti en Roma aandacht, met wisselend succes. In de ene gemeente zijn woonwagenlocaties ontwikkeld, al dan niet goed onderhouden. Andere gemeente hebben het in familie/groepsverband of in woonwagens wonen ontmoedigd of onmogelijk gemaakt.

Een deel van de Roma- en Sinti-respondenten uiten de wens om in een woonwagen of chalet te wonen. Belangrijke overweging hierbij is dat men bij elkaar wil wonen. Dit argument lijkt belangrijker dan het leven in een woonwagen zelf. Ook kan de mogelijkheid om een bedrijf aan huis te hebben een rol spelen.

Net als iedereen kunnen Roma en Sinti een (sociale) huurwoning krijgen. Maar de administratieve verplichtingen, zoals tijdig inschrijven, lijken minder goed aan te sluiten bij Roma- en Sinti-families. Ook huurachterstanden bij de sociale woningbouw komen veel voor, zo is de indruk van een aantal respondenten.

De omgang met de omgeving door Roma- en Sinti-gemeenschappen kan getypeerd worden door wederzijdse intolerantie. Door verschillende respondenten wordt aangegeven dat als Roma en Sinti in een woonwijk wonen, er vaak overlast door de buurt wordt ervaren. Het meest komt dit voor bij belangrijke familiegebeurtenissen waarbij de uitgebreide (internationale) familie zich verzamelt. Ook het feit dat er meerdere generaties in een (vaak klein) huis wonen, wordt genoemd als oorzaak. Tegelijkertijd vindt er ook weerstand plaats vanuit de buurt als bekend wordt dat er een ‘zigeunerfamilie’ komt wonen.

5.2 Huisvesting

De huisvestingssituatie van Roma en Sinti is divers. Sommige Roma wonen op een woonwagenkamp,

Literatuur thema ‘Wonen’

De huisvestingssituatie van Roma is gemêleerd. Sommige Roma wonen op een woonwagenkamp, anderen wonen in huizen, al dan niet bijeen. Vanuit het perspectief van gemeenten wordt de aandacht gevestigd op overbevolking in zowel woonwagens als huizen, vanwege de grote gezinnen en de ongecontroleerde toevloed van personen uit het buitenland. Gemeenten weten niet precies hoeveel Roma er per adres staan ingeschreven.
Zo signaleren de gemeenten Enschede en Oldenzaal bijvoorbeeld de volgende problematiek: er duiken regelmatig nieuwe (familie)leden op; er verblijven ‘gasten’ voor langere tijd zonder dat dit verblijf ergens wordt gemeld; men huwt jong en krijgt jong kinderen; men is niet gehuwd volgens de bevolkingsadministratie. Veelal wonen drie generaties (en gasten) bij elkaar in een te kleine woning (Sollie et al. 2010).
Nieuwegein constateert klachten over woningoverlast van de buurt; er zijn ontruimingen door huurachterstanden en woningoverlast (gemeente Nieuwegein 2011).
Van de Sinti en Roma leeft ongeveer 50% in een wagen, gevestigd op kleinere woonwagencentra in vooral het zuiden van het land (provincies Limburg, Brabant, Gelderland, Zeeuws-Vlaanderen en Zuid-Holland). (Emaar 2008: 55-56)
Roma zelf klagen over woonwagenbeleid (opheffen grote kampen; dwang richting normale huizen) en daarmee een gebrek aan standplaatsen. Het leven in overvolle woonwagens levert mogelijk stress op.

anderen wonen in huizen, al dan niet bijeen. Meestal woont men dan in sociale huurwoningen.

Wonen op een woonwagenlocatie

De verschillen tussen gemeenten met betrekking tot de mogelijkheid om in een woonwagen op een locatie te wonen, is groot. In de ene gemeente zijn de woonwagens allemaal vernieuwd en lijkt men hier tevreden over. In de andere gemeente zijn er geen woonwagenlocaties of wordt men gestimuleerd de locaties te verlaten. Voor nagenoeg alle gemeenten is het beeld dat er geen nieuwe standplaatsen komen en als er geen plek meer is op de locaties, men in sociale huurwoningen moet gaan wonen.

> *"Door toenemende armoede binnen de lokale Roma- gemeenschap trekken families bij elkaar in om kosten te besparen. Veel personen in één huis zorgt vaker voor overlast in de buurt."*
> Roma

De grote verschillen in vestiging van Roma door gemeenten klinkt door in de reacties van Roma en Sinti. In diverse gesprekken met Roma en Sinti komt ontevredenheid naar voren over 'ontmoedigingsbeleid' om in een woonwagen op een locatie te wonen. Men begrijpt niet waarom er een dergelijk beleid is. Een Sinto vertelt: "Er is veel verschil tussen gemeenten. De ene gemeente verschaft woonwagens, de andere niet. Iedere gemeente heeft haar eigen beleid." "Als je geboren en getogen bent in een woonwagen kun je niet in een huis wonen." Wonen op een locatie geeft de mogelijkheid om bij elkaar te wonen, hetgeen in een sociale huurwoning nagenoeg niet mogelijk is. Dit lijkt een belangrijke reden waarom een deel van onze respondenten de voorkeur geeft aan wonen op een locatie. Een Roma-man, wonend op een locatie vertelt: "Bijna iedereen wil bij elkaar wonen. Zo is het altijd geweest, ze weten niet anders." Een Roma-vrouw legt uit: "Zo wordt het vaak prettig gevonden om bij elkaar te wonen, zodat men elkaar makkelijk kan opzoeken." Voor de jongere generatie kan het zijn dat er geen plek meer is op de locatie, zij moeten dan noodgedwongen verhuizen.

Ook het verleden van het niet meer mogen rondreizen speelt nog mee in de gevoelens over dit thema. Een Roma-vrouw vertelt: "In de jaren zeventig is er een officieus spreidingsbeleid geweest. In sommige gemeenten is het ontmoedigd om op het kamp te wonen. Men moest zich aanpassen en in een flatje gaan wonen. Mensen waren gewend aan rondreizen. Het is een hele grote verandering om in een sociale huurwoning te gaan wonen. Sommigen wennen, anderen hebben er meer moeite mee." Een familie vertelt dat zij jaren geleden een hoge verhuisvergoeding heeft ontvangen om hun woonwagen te verruilen voor een sociale huurwoning. De betrokken partij bevestigt dat dit in het verleden waarschijnlijk heeft plaatsgevonden.

Er bestaan 'gemengde' woonwagenlocaties, waar Roma, Sinti en woonwagenbewoners bij elkaar wonen. Verschillende respondenten geven aan voorkeur te geven aan wonen met de eigen groep, of zelfs familie, vanwege onderlinge verschillen.

Sociale huisvesting

De voorkeur voor het wonen op een woonwagenlocatie is een gemiddeld beeld. Niet alle Roma willen op een locatie in een woonwagen wonen. Soms is men zeer tevreden over de (sociale huur)woningen waarin men woont. Overigens komt een deel van de Roma in Nederland uit landen waar zij ook sedentair woonden.

Het beeld van meerdere generaties die in één huis wonen, komt terug in de monitor. Dat de bruid intrekt bij de schoonouders is voor sommige families traditie (en voor anderen is het juist een taboe). Een belangrijke reden waarom een deel (van de respondenten) bij elkaar woont, hangt samen met de slechte economische situatie waarin veel Roma- en Sinti-gezinnen verkeren, zo leggen respondenten uit. Kinderen, voornamelijk zoons, blijven vaak met echtgenote en kinderen bij de ouders wonen. Ook signaleert een aantal professionals dat er soms mensen niet geregistreerd inwonen. Bijvoorbeeld illegale mensen of staatlozen. Een Roma-man vertelt: “Door toenemende armoede binnen de lokale Roma-gemeenschap trekken families bij elkaar in om kosten te besparen. Veel personen in één huis zorgt vaker voor overlast in de buurt.”
Professionals, werkzaam bij woningcorporaties en bij de gemeente, geven aan dat in groepsverband wonen veelal niet mogelijk is in sociale huurwoningen. Dat wil zeggen, een aantal huurhuizen naast elkaar.

Inschrijvingen voor een sociale huurwoning loopt soms nog moeizaam. Professionals geven aan dat jongeren zich vaak niet inschrijven wanneer zij achttien worden. In sommige gevallen zijn zij dan al getrouwd, hebben ze kinderen en wonen ze in het van de ouders. Deze situatie wordt door de Roma- en Sinti-respondenten ook geweten aan de economische situatie van families. Er is geen geld om een nieuw huishouden te starten. Een enkele professional observeert generatieconflicten: kinderen die graag in een reguliere woning gaan wonen en ouders die dat proberen tegen te houden.

Professionals werkzaam bij woningcorporaties (of andere gelieerde instanties) geven aan dat de sociale huisvesting voor Roma en Sinti regulier verloopt. Wel is het soms moeilijk om een Roma-gezin te plaatsen vanwege specifieke woonwensen, bijvoorbeeld de wens om te wonen en werken op één locatie. Een aantal Roma-respondenten ervaart discriminatie op de woningmarkt. Een Roma-vrouw geeft een voorbeeld: “Een familie wilde woningruil doen met een ‘Hollandse’ familie. De families waren overeengekomen. De woningcorporatie in eerste instantie ook, totdat zij erachter kwam dat één van de families Roma was. Dat wordt uiteraard niet gezegd, maar de woningcorporatie wilde de ruil blokkeren.” Ook wordt er vaak weerstand vanuit de buurt ervaren wanneer men zich komt vestigen.

Koopwoningen
Weinig Roma hebben een koopwoning. Dit komt naar voren uit zowel de interviews met de Roma en Sinti als met de professionals. Dit wordt voornamelijk verklaard door de slechte economische positie van Roma en Sinti.

Wooncarrière, waarbij verhuisd wordt naar een andere – grotere – woning of koopwoning komt nauwelijks voor. Een Roma-vrouw vertelt: “Er is geen doorstroom door de sociaal economische positie. Om dezelfde reden wonen er vaak veel mensen in één woning. Men leeft op bijstandsniveau, er is geen geld om te verhuizen.” Soms komt wooncarrière wel voor. Enkele professionals uit een gemeente noemt het voorbeeld van een aantal families – waarbij voorheen van een uitkering werd geleefd – die naar grote woningen in villawijken in de gemeente zijn verhuisd. De financiering is voor de professionals onduidelijk.

Woonwensen
Een deel van de Roma en Sinti heeft een voorkeur voor het leven in groepsverband. Zowel in sociale huurwoningen als op woonwagenlocaties.

Een aantal respondenten geeft aan dat er soms de voorkeur wordt gegeven aan wonen en werken op één locatie. In de praktijk is dat vaak lastig te realiseren, vertellen de professionals die werkzaam zijn bij woningcorporaties.

Huurachterstanden
Veel gezinnen hebben een huurachterstand, geven professionals werkzaam in de woningverhuur aan. Dit wordt door een aantal Roma ook bevestigd. Soms resulteert de huurachterstand in uithuiszetting.

5.3 Relatie met lokale leefomgeving

> *"Deze levensstijl past niet in reguliere woonwijken, het leidt tot veel overlast."*
> Professional

De relatie tussen Roma en Sinti en de lokale leefomgeving lijkt verschillend per gemeente en hangt deels samen met de woonvorm. Wel komt naar voren dat Roma en Sinti weinig contact hebben met buurtgenoten buiten de eigen familie of gemeenschap. Roma en Sinti die in (huur)woningen in wijken wonen, hebben automatisch meer te maken met de buren, wat soms voor spanningen en wederzijdse klachten over overlast zorgt.

Contacten met buurtgenoten
Professionals geven aan dat algemeen genomen de relatie tussen Roma en Sinti en buurtbewoners 'op afstand' is. Op sommige plekken zijn er oppervlakkige contacten, op andere plekken is er nauwelijks contact en soms mijdt men elkaar. Vaak hebben buurtbewoners vooroordelen tegenover Roma en Sinti. Een Roma-vrouw, wonend in een huurhuis vertelt dat zij niet veel contact heeft met buurtgenoten. Ze heeft contact met één vrouw uit haar straat. "Zij schrok heel erg toen de familie in de wijk kwam wonen." Ze kwamen in contact, leerden elkaar kennen en nu gaat het heel goed. Hoewel er weinig informatie is verkregen over participatie aan maatschappelijke activiteiten in de buurt/wijk, is de indruk dat dit nauwelijks plaatsvindt.

Klachten overlast
In gesprekken met professionals en in verschillende gemeenten wordt gesproken over overlast door Sinti en Roma. Bijvoorbeeld vanwege veel mensen die in één huis wonen en feesten met veel genodigden die tot diep in de nacht doorgaan. Een professional legt uit: Deze levensstijl past niet in reguliere woonwijken, het leidt tot veel overlast." Een enkele keer leidt het tot een confrontatie tussen Roma/Sinti en buurtbewoners. Een aantal professionals meldt dat er vanuit Roma en Sinti confrontaties zijn geweest.

Verschillende professionals geven aan dat er inderdaad soms overlast is, maar dat er ook regelmatig sprake is van wederzijdse intolerantie. De visie van een Roma-man op de (ervaren) overlast: "Burgers klagen niet alleen bij overlast maar ook al bij mogelijke overlast. Dit krijgt discriminatoire trekken. Als er een aantal auto's voor de deur staan, wordt door buren al geklaagd. De politie reageert hier ook direct op en kijkt niet echt meer naar de werkelijke situatie maar naar de situatie waarover geklaagd is." De professional licht verder toe: "Een groot probleem ontstaat bijvoorbeeld bij begrafenissen. Deze gebeurtenissen zijn belangrijk binnen de Roma-gemeenschap en kan men niet altijd zien aankomen.

Bij begrafenissen komt de hele familie, ook uit het buitenland. Roma krijgen geen medewerking van officiële instanties waardoor de kans op het veroorzaken van overlast erg groot is.”

Ook omgekeerd wordt er overlast ervaren. Zo vertelt een Roma-vrouw over acties in buurten tegen de komst van Roma en het ingooien van ramen.

6 Gezondheid

6.1 Samenvatting

Zowel psychisch als lichamelijk hebben veel Sinti en Roma te kampen met problemen. Veel komt voort uit de ongezonde leefstijl en stress-klachten, vooral veroorzaakt door de maatschappelijke positie, zo is de indruk van verschillende respondenten. Een aantal respondenten signaleert daarnaast dat Roma en Sinti een veel kortere levensverwachting hebben dan anderen.

Er komen veel tienerzwangerschappen voor, maar de leeftijd voor de eerste zwangerschap lijkt omhoog te gaan. Seksualiteit en anticonceptie zijn echter niet gemakkelijk bespreekbaar en vaak taboe; het wordt slechts met enkele vertrouwelingen besproken.

Sinti en Roma maken wisselend gebruik van gezondheidsvoorzieningen Voor lichamelijke klachten zoekt men sneller hulp dan voor psychische klachten. Op psychische klachten lijkt een taboe te rusten. Preventieve acties om de eigen gezondheid te bevorderen – zoals tandartsbezoek – zijn niet altijd gebruikelijk. Het consultatiebureau wordt genoemd als een uitzondering; de indruk is dat dit redelijk goed bezocht wordt.

Het verzekeren voor de ziektekosten verloopt niet altijd vlekkeloos. Dit geldt in het bijzonder voor personen die illegaal of staatloos zijn in Nederland: zij zijn niet verzekerd tegen ziektekosten en hebben onvoldoende toegang tot de gezondheidszorg.

6.2 Psychische en somatische gezondheid

De algemene gezondheid wordt door het overgrote deel van de respondenten – Roma, Sinti en professionals – als slecht of ‘niet goed’ omschreven.

Levensverwachting
Een deel van de respondenten observeert dat de gemiddelde levensverwachting ruim tien jaar jonger is in vergelijking met de gemiddelde Nederlander. Deze

Literatuur thema ‘Gezondheid’

Over de gezondheidssituatie bestaat in Nederland weinig literatuur.

Personen uit multiprobleemgezinnen met een Roma-achtergrond hebben relatief veel gezondheidsklachten, zowel fysiek als psychosociaal en psychiatrisch. Cliënten praten er niet over, hebben geen hulpvraag of gaan niet in op het hulpaanbod. Professionals maken zich zorgen over een ongezonde leefstijl onder Roma (leidend tot obesitas, hart- en vaatziekten), die ook gevolgen kan hebben, bijvoorbeeld voor het ongeboren kind (zwangerschap niet gemeld, geen bezoek verloskundige of consultatiebureau). (Sollie et al, 2013: 86).

Personen die illegaal of staatloos zijn in Nederland, zijn niet verzekerd tegen ziektekosten en hebben onvoldoende toegang tot de gezondheidszorg, terwijl zij veelal te kampen hebben met de gevolgen van stress en traumatische ervaringen, die een negatieve impact hebben op hun gezondheidssituatie (Dokters van de Wereld 2009; UNHCR 2011).

zorg wordt ook geuit door diverse professionals. Een professional vertelt over een vrouw van 63 jaar die op haar leeftijd verreweg de oudste was in de gemeenschap.

Gezonde leefstijl

Zowel Sinti en Roma als professionals vinden dat Roma en Sinti over het algemeen een ongezonde leefstijl hebben. Als voorbeelden worden genoemd: slecht dag- en nachtritme, ongezond eten, onregelmatig eten ('eten als je trek hebt'). Professionals zien veel overgewicht, zowel bij volwassenen als bij kinderen. Zo legt een professional uit dat weinig snoepen door kinderen moeilijk bespreekbaar is. Er wordt gezegd 'als een kind 't wil dan geef je het'.

> *"Door armoede eet men wat goedkoop is, niet wat gezond is."*
> Roma-vrouw

Op het gebied van sport komt een wisselend beeld naar voren: de oudere generatie sport niet of nauwelijks. Stimulering zou goed zijn, aldus de professionals. Het is de indruk dat er bij de jongeren wat meer aandacht voor bewegen is. Deelname aan fitness en sportclubs is laag. Vaak wordt het gebrek aan financiën als reden aangevoerd.

De respondenten met een Roma- en Sinti-achtergrond onderkennen grotendeels de ongezonde leefstijl. Slechte voeding wordt door meerdere respondenten verklaard door de economische positie waarin veel families verkeren. "Door armoede eet men wat goedkoop is, niet wat gezond is", aldus één van de respondenten. Daarnaast wordt het gebrek aan kennis en informatie genoemd. Zoals een Roma-vrouw uitlegt: "Een gezonde leefstijl, daar is hulp bij nodig. Bijvoorbeeld, in buurthuizen is er een koffie-uurtje voor Turkse vrouwen, dat zou er ook voor Roma-vrouwen moeten zijn." In de gesprekken wordt regelmatig onderscheid gemaakt tussen de jongere en oudere generatie. Daaruit komt naar voren dat jongeren zich meer bewust zijn van het belang van een gezonde leefstijl.

> *"Het is me gelukt twee jongens op voetballen te krijgen. Dat kostte veel moeite: eerst om de stap door de ouders te laten maken om hun kind op voetbal te doen, later om bij de club de weerstanden weg te nemen."*
> Professional

Middelengebruik

Zowel professionals als Roma en Sinti geven aan dat er veel wordt gerookt. Door volwassen mannen en vrouwen, en ook door jongeren. Vooral de jongeren onderkennen dat het ongezond is, maar "weten dat het ongezond is en het niet-doen, zijn twee verschillende dingen". De indruk is dat onder de jonge generatie voornamelijk door jongens wordt gerookt, bij meisjes is het minder geaccepteerd.

De informatie over het gebruik van alcohol en drugs is vanuit de Sinti en Roma vrij summier. Enkele respondenten met een Roma-achtergrond geven aan dat het alcoholgebruik 'gemiddeld' is. De professionals geven een erg gedifferentieerd beeld. In de ene gemeente bestaat de indruk dat er meer dan gemiddeld alcohol wordt gebruikt, waarbij enkelen zelfs spreken over verslaving. Anderen in andere gemeenten, geven aan dat het minder of dat het weinig wordt gebruikt.

> *"Bijna iedereen rookt. Roken is een soort statussymbool."*
> Sintessa

Er lijkt geen sprake te zijn van veel drugsgebruik. Een enkele professional heeft de indruk dat er wel gebruikt wordt, anderen signaleren dit niet of slechts weinig. Het gaat daarbij voornamelijk om softdrugs. In een enkele gemeente komt naar voren dat het gebruik van drugs – voornamelijk wiet – geaccepteerd is. Eén van de respondenten met een Roma-achtergrond vertelt: “Drugs is taboe, het hoort niet, het zijn ongeschreven regels.”

Psychische gezondheid
Stress als gevolg van de leefsituatie wordt veel genoemd door Sinti en Roma. Onder de oudere generatie wordt dit verklaard doordat zij veel hebben meegemaakt. Door Sinti wordt daarbij een relatie gelegd met de Tweede Wereldoorlog. “Men is niet gelukkig met de leefsituatie en weet niet hoe dit te uiten”, vertelt een jonge Roma-vrouw. “Wat er om hen heen gebeurt, heeft psychische druk tot gevolg en heeft invloed op de gezondheid”, vertelt een andere Roma-vrouw. Ook wordt depressie genoemd in de gesprekken met Roma, Sinti én professionals. Vooral in relatie tot vrouwen en ouderen. Er wordt vermoed dat het vaak voorkomt, maar dat mensen er niet voor uit durven komen.

Stress komt vooral door de leefsituatie, vertellen de respondenten met een Roma-achtergrond. “De onzekerheid en onstabiliteit die ontstaat door stateloosheid heeft invloed op de psychische gezondheid van staatlozen. Een staatloze Roma-man vertelt: “Stateloosheid zorgt voor onstabiliteit. Je weet niet waar je aan toe bent. De procedure is slopend.” Zijn vader, ook stateloos, geeft aan dat de constante onzekerheid mentaal zeer zwaar is.”

“Trauma’s uit het verleden [confrontaties met geweld, het ‘opgejaagd’ worden etc.] is slecht verwerkt. Dat werkt door in omgangsvaardigheden en gezondheid.”
Professional

De drempel om bij psychische problemen hulp te zoeken is hoog. Een professional legt uit: “Als je pijn hebt in je lijf, is dat duidelijk. Als je je niet goed voelt in je hoofd, is dat lastig.” Een Roma-vrouw vertelt dat er taboes rusten op psychische problemen: “Om hulp te zoeken is er een drempel: niemand wil dat. Het wordt vaak geassocieerd met ‘gek’ zijn”. Een aantal professionals onderschrijft dit. Een van deze professionals omschrijft dat er ook een stigma op het ‘gek’ zijn ligt binnen Roma en Sinti gemeenschappen.

Seksuele gezondheid
Op openlijk met buitenstaanders praten over seksualiteit rust een taboe. Het onderwerp is dan ook nauwelijks aan bod gekomen in gesprekken met Roma en Sinti. Mede daarom hebben professionals hier weinig zicht op. Een jonge Roma-vrouw legt uit: “Er wordt door ouders geen seksuele voorlichting gegeven. Het is iets wat heel privé is.” Eén Sinti-vrouw geeft aan dat er voldoende kennis is met betrekking tot seksuele gezondheid, ondanks dat strikte omgangsvormen worden gehandhaafd. Een professional geeft aan dat er toch wel over seksualiteit wordt gesproken, maar niet tussen de seksen: “Meiden praten er wel met meiden over, moeders met moeders, grootmoeders met grootmoeders.”

Met één respondent is er gesproken over seksuele diversiteit. Deze Roma-vrouw is lesbisch en heeft een relatie. Er rust een taboe op homoseksualiteit, vertelt deze jonge vrouw. Voor de familie van deze respondent was dit eerst een groot probleem, maar inmiddels is de relatie met de familie hersteld en is de partner geaccepteerd.

Zwangerschappen

Tienerzwangerschappen komen onder Roma en Sinti meer voor dan in andere groepen, signaleren verschillende respondenten. Tegelijkertijd wordt de tendens gesignaleerd dat de eerste zwangerschap op iets oudere leeftijd plaats vindt. De verschuiving van de vroege tienertijd – 14/15 jaar – naar de latere tienertijd – 17/18 jaar (of meerderjarig) – wordt een paar keer genoemd.
Over het bezoek van de verloskundigen zijn wisselende beelden. Zo denkt een respondent dat dit nauwelijks voorkomt terwijl een andere respondent denkt dat dit wel gebruikelijk is.

6.3 Toegankelijkheid en gebruik voorzieningen

Het gebruik van voorzieningen op het gebied van gezondheid lijkt erg wisselend. De huisarts en het consultatiebureau lijken het meest frequent bezocht; het ziekenhuis en de tandarts juist minder.

Toegankelijkheid huisarts
Er zijn opvallend wisselende reacties op de toegankelijkheid en bezoek van de huisarts, het ziekenhuis en het gebruik van medicijnen.

Roma en Sinti zijn over het algemeen ingeschreven bij een huisarts, vertellen professionals en Roma en Sinti. Een deel van de professionals en Roma en Sinti geeft aan dat er geen drempels zijn om de huisarts te bezoeken. Door enkele professionals wordt zelfs aangegeven dat de huisarts 'overmatig' wordt bezocht. Anderen zien juist dat er hoge drempels zijn om de huisarts te bezoeken. Sinti en Roma zelf geven aan eerst 'huismiddeltjes' te willen gebruiken, en pas als die niet helpen naar een dokter te gaan. Door Roma en Sinti worden diverse redenen genoemd waarom artsen bij voorkeur worden gemeden:

- vertrouwen in artsen is laag; uit angst, 'dit stamt uit de experimenten die zijn gedaan in de Tweede Wereldoorlog' vertelt een Roma-vrouw;
- geen sensitiviteit hoe verschillend om te gaan met mannen en vrouwen;
- geen gevoel voor taboes en/of gewoonten in de Sinti- en Roma-cultuur;
- en een matige kennis van de Nederlandse taal van de Sinti en Roma.

Dit levert uiteindelijk een wisselend beeld op: een deel van de huisartsen wordt als zeer toegankelijk ervaren, terwijl andere huisartsen liever worden gemeden.

Toegankelijkheid ziekenhuis
Ook bij ziekenhuisbezoek zien we een wisselend beeld. Voor het deel van de respondenten die het ziekenhuis liever mijdt, lijken de drempels hoger dan bij huisartsbezoek. Naast de drempels die ook bij huisartsbezoek worden genoemd, noemen enkele professionals de toegankelijkheid. "Ziekenhuizen zijn minder toegankelijk", legt een professional uit. Een respondent met Roma-achtergrond noemt de bejegening bij balies als een drempel. Ook zijn niet alle Roma verzekerd.

In lijn met de reacties op huisarts- en ziekenhuisbezoek, is ook medicijngebruik divers. De ene respondent geeft aan dat er overmatig medicijngebruik is, de ander dat medicijnen zoveel mogelijk gemeden worden. Dit komt zowel bij professionals als Roma en Sinti naar voren. Een jonge Roma-vrouw vertelt over medicijngebruik: "Ik ben zo opgevoed. Eerst proberen zelf op te lossen, medicijnen nemen is de laatste optie."

Bezoek consultatiebureau

Het consultatiebureau wordt bezocht en er is een goede deelname aan het vaccinatieprogramma. Dat vergt wel extra inspanning van de professionals (herinneren aan afspraken, stimuleren komst). Dat komt zowel uit de gesprekken met professionals als met de groep zelf naar voren. De professionals in één gemeente geven dat in 2012 er sprake was van een 100% vaccinatiegraad (werksessie). In deze en andere gemeenten waar de vaccinatiegraad hoog is, is de afgelopen jaren ingezet om dit te verbeteren. Een aantal professionals geeft aan dat na het eerste jaar van het kind, het bezoek van de ouders aan het consultatiebureau afneemt.

Preventief gezondheidsbezoek
Preventief gezondheidsbezoek lijkt goed te gaan waar het gaat om de gezondheid van nieuwgeborenen, zoals in de vorige paragraaf naar voren komt. Ander preventief gezondheidsbezoek, waarbij tandartsbezoek het vaakst genoemd wordt, komt weinig voor. Men is er niet voor verzekerd en gaat eigenlijk alleen maar als men ergens last of pijn van heeft, vertellen zowel de professionals als Roma en Sinti. Dit wordt onder andere verklaard door het 'leven in het hier en nu', waarom de arts bezoeken als er niets aan de hand is?

Gebruik van Wmo-voorzieningen
Hoewel we weinig informatie hebben over het gebruik van Wmo-voorzieningen, lijkt er in toenemende mate gebruik van gemaakt te worden, vertellen enkele professionals. In de aanvraag lijkt vaak wel (extra) begeleiding nodig.

Verschillende respondenten – Roma en Sinti – geven aan dat men elkaar onderling helpt. Zo worden ouderen zelf verzorgd, ze gaan niet naar een verzorgingstehuis. Hier wordt soms met trots over gesproken: voor onze ouderen wordt gezorgd.

Ziektekostenverzekering
Er zijn veel problemen met de ziektekostenverzekering, dat geeft het merendeel van zowel de professionals als Roma en Sinti aan.

Het afsluiten van een ziektekostenverzekering is verplicht in Nederland. Een aantal professionals geeft aan dat er veel betaalachterstanden zijn. Een professional legt uit dat het te maken heeft met hoe het Nederlandse systeem georganiseerd is. Vaste lasten, zoals (niet verplichte) verzekeringen, worden bijvoorbeeld niet automatisch ingehouden op de uitkering. En geld moet niet op de bank staan. Als de uitkering wordt gestort, wordt het er meteen afgehaald zodat je het in je handen hebt. Een Roma-man legt ook een andere drempel uit: "Een ziektekostenverzekering vraagt administratieve kennis, als je fouten maakt, heeft dat grote consequenties."

Een professional die in zijn werk te maken heeft met Sinti, geeft aan dat zij meer premie betalen. Hij legt uit dat het niet met afkomst te maken heeft maar met feitelijkheden, de locatie waar je woont bijvoorbeeld. De vraag is of het dan gaat om uitsluiting op woonlocatie of afkomst: mogelijk is bij de verzekeraar bekend waar veel Sinti wonen.

Staatlozen kunnen geen ziektekostenverzekering afsluiten, tenzij zij een (permanente) vestigingsvergunning hebben. Zij hebben wel recht op medische hulp. In de praktijk gebeurt dit niet altijd. Zo vertelt een respondent met een Roma-achtergrond hoe staatlozen, ondanks dat zij recht hebben op medische zorg, bij de huisarts en in het ziekenhuis vaak worden weggestuurd.

7 Veiligheid

7.1 Samenvatting

Terugkerend in de gesprekken met Roma en Sinti, is de algemene beeldvorming over deze groepen. Roma en Sinti geven zelf aan veel discriminatie en uitsluiting te ervaren vanuit de Nederlandse samenleving. Door politie voelt men zich vaak niet gehoord. Een deel van de professionals onderschrijft deze ervaringen. Discriminatie wordt meestal niet gemeld, al gebeurt dit wel steeds vaker.

De traditionele rolverdeling tussen mannen en vrouwen is volgens diverse respondenten aan het verschuiven. Ook zijn er jongeren die meer hun eigen keuzes kunnen en mogen maken ten aanzien van relatie en huwelijk. Maar huwelijksdwang komt soms nog wel voor, zo wordt gesignaleerd. Jongeren zoeken echter hard naar meer zeggenschap over hun partnerkeuze: dit gebeurt steeds vaker met succes. Maar dit kan juist ook voor grote conflicten in de familie zorgen.
Los van deze generatie- en rolpatroonconflicten wordt er, net als in andere groepen, ook huiselijk geweld gesignaleerd. Ook sommige vormen van eergerelateerd geweld lijken voor te komen. Hierbij gaat het voornamelijk om verstoting: fysiek geweld lijkt minder te worden gebruikt. Bij ruzies tussen families kan dat juist wel het geval zijn.

Er kwam een aantal signalen binnen van het inzetten van kinderen bij diefstal. Dit speelt mogelijk in bepaalde Roma-families (vaak multiprobleem-gezinnen). De respondenten in deze monitor hadden er weinig zicht op of en hoe vaak dit voorkomt.

Er is sprake van een bepaalde mate van stereotype beeldvorming waarin alle Roma worden gezien als crimineel. Maar onder sommige families lijken bepaalde vormen van criminaliteit wel vaker voor te komen. Het zijn met name winkeldiefstal, oplichting en illegale handel die worden genoemd. Gedwongen prostitutie wordt ook genoemd: dit komt met name naar voren als een Oost-Europese aangelegenheid.

Literatuur thema 'Veiligheid'

In meerdere, Nederlandse, rapportages is sprake van signalering van verschillende vormen van crimineel of grensoverschrijdend omschreven gedrag.
Daarnaast blijkt uit, vaak meer vanuit Europa ingezette, rapportages dat de mensenrechten van Roma worden geschonden, en zij veel discriminatie ondervinden.

Roma wijzen op de wijdverspreide discriminatie. Bedrijven weigeren te leveren aan woonwagenkampen: er is sprake van postcodediscriminatie. Niet alleen bij levering van goederen, maar ook bij diensten als verzekeringen (Rodrigues et al. 2004:44).

Er wordt echter weinig discriminatie bij de instanties gemeld, onder meer doordat Roma wegens hun analfabetisme vaak de weg niet weten naar de instanties en deze wantrouwen (Rodrigues et al. 2004:33-4). Bij het Meldpunt Discriminatie Internet (MDI), werden in 2012 15 meldingen geregistreerd, waarvan er 13 als strafbaar zijn beoordeeld.

In meerdere, Nederlandse, rapportages is sprake van signalering van verschillende vormen van als crimineel of grensoverschrijdend omschreven gedrag.
Daarnaast blijkt uit, vaak meer vanuit Europa ingezette, rapportages dat de mensenrechten van Roma worden geschonden, en zij veel discriminatie ondervinden.

Vervolg
Literatuur thema 'Veiligheid'

In het rapport Aanpak multi-problematiek bij gezinnen met een Roma-achtergrond (Sollie et al. 2013) wordt op basis van interviews met professionals die nauw betrokken zijn bij de uitvoering van gemeentelijk Roma beleid, en op basis van geregistreerde criminaliteitscijfers een beeld geschetst van *een deel* van de Roma-gemeenschap – de multiprobleemgezinnen – die zich afsluit van de Nederlandse samenleving, zich schuldig maakt aan diverse vormen van kleine en grote criminaliteit.
Veel voorkomende vormen van normafwijkend gedrag bij multiprobleemgezinnen:

1. Overlast en overtredingen (buurtoverlast, rijden zonder rijbewijs, etc.).
2. Veel voorkomend crimineel gedrag (vermogensdelicten, bedrijfsinbraken, oplichting, afpersing).
3. Misdrijven gebeuren in (familie) georganiseerd verband.
4. Professionals beschouwen de rol van kinderen bij criminaliteit als zorgwekkend. Kinderen worden van jongs af aan als crimineel opgeleid; dit gaat daarnaast ook nog ten koste van hun schoolgang.

7.2 Rechten non-discriminatie en erkenning

Veel Roma en Sinti ervaren discriminatie en uitsluiting. Door diverse instanties, waaronder de politie, voelt men zich vaak niet gehoord. Discriminatie wordt meestal niet gemeld, al gebeurt dit wel steeds vaker.

Discriminatie
Bij voorbaat bestempeld worden als 'crimineel' wordt regelmatig genoemd. "Door de media worden Roma in een negatief daglicht gesteld. Eén persoon doet iets verkeerd en de hele groep wordt er op aangekeken", legt een Roma-vrouw uit. De diversiteit wordt vaak niet gezien, beamen ook diverse professionals. Er zijn multiprobleemgezinnen met een Roma-achtergrond waar de problemen groot zijn, maar ook Roma die een succesvol bedrijf zijn gestart en Roma die een reguliere baan hebben en hun afkomst verzwijgen.

Roma en Sinti worden over één kam geschoren, terwijl veel onderlinge diversiteit bestaat. Zo geeft een aantal Sinti-respondenten aan dat er volgens hen onterecht geen onderscheid wordt gemaakt tussen Roma en Sinti, terwijl dat echt iets anders is. "Sinti zijn Nederlands", zegt een van hen. Behalve het door elkaar halen van Roma en Sinti, wordt er ook genoemd dat "zigeuners worden aangesproken op wat kampers doen", terwijl dit een geheel andere groep betreft. Ook bestaan er grote verschillen tussen Roma als het gaat om periode van vestiging en herkomst.

> *"Ik lieg over wat ik ben. Ik zeg dat ik Joegoslavisch ben. Ik zeg niet dat ik Zigeunerin ben."*
> Roma-vrouw

Vervolg
Literatuur thema 'Veiligheid'

Dit laatste aspect wordt in verband gebracht met mensenhandel van jeugdigen, naast zakkenrollerij en bedelarij ook met signalen van prostitutie (Jorna, 2010). Andere problemen die worden gesignaleerd hebben betrekking op huiselijk geweld (VNG, 2011) en gedwongen uithuwelijking op jonge leeftijd. Sollie et al. (2013) bepleiten een integrale aanpak vooral gericht op bescherming van (jonge) kinderen, met name meisjes en jonge vrouwen.

Er worden in de gesprekken met Roma en Sinti-mannen en vrouwen diverse voorbeelden genoemd van ervaringen met discriminatie. Het gaat onder andere om situaties op het werk (ontslagen worden of niet worden aangenomen als men er achter komt dat je Roma of Sinti bent), bij de gemeente, bij instanties, bij de politie, in winkels (steeds in de gaten worden gehouden, tas moeten laten controleren). Maar ook bijvoorbeeld op een camping. Een Sinti-man vertelt: "Als we op vakantie gaan komen we de camping niet op. We reserveren een plekje, alles is goed. We komen aan en dan is er opeens geen plaats meer. Omdat we zigeuners zijn."

Diverse professionals onderschrijven dat Roma en Sinti veel te maken hebben met discriminatie. Een professional vertelt bijvoorbeeld over een jonge Roma-man met een Nederlandse naam die regelmatig wordt uitgenodigd voor een sollicitatiegesprek, maar direct wordt afgewimpeld wanneer ontdekt wordt dat hij Roma is. Een ander voorbeeld is een professional die op een school werkt en vertelt dat veel bedrijven aangeven dat ze geen Roma-leerling willen. Een stage krijgen voor Roma-leerlingen is daarmee een grote uitdaging geworden.

"Zigeuners bestaan uit verschillende groepen, maar alles wordt over één kam geschoren. We worden allemaal met elkaar vergeleken."
Roma-man

Een aantal professionals geeft aan dat ze vinden dat discriminatie van de groep met name veroorzaakt wordt door de groep zelf. Zo vertelt een Roma-respondent dat ze vindt "dat de Roma het zichzelf onmogelijk maken." De respondent: "Als er iets is dat ze niet zint, gaan ze schreeuwen en dreigen." Deze respondent vindt het daarom logisch dat mensen dan discrimineren.
Er zijn daarnaast ook verschillende professionals die zeggen dat er te snel geklaagd wordt over discriminatie; volgens hen ook in situaties waarin daar helemaal geen sprake van is.

Er is vanuit een aantal respondenten (professionals en Roma/Sinti) kritiek op de nadruk op probleemgebieden (bijvoorbeeld het voorkomen van overlast, het bestrijden van criminaliteit) als het gaat om Roma en Sinti in Nederland. Om de positie te verbeteren zou er breder gekeken moeten worden naar inclusie. "Er zou minder aandacht moeten uitgaan naar symptoombestrijding en meer worden gekeken naar de onderliggende mechanismen", zo vertelt een respondent.

Er lijken geruchten de ronde te doen dat in sommige gemeenten wordt geprobeerd Roma te registreren. Een respondent vertelt dat er daardoor informele lijstjes ontstaan binnen gemeenten en bij politie waar kennis over Roma wordt verzameld op basis van onduidelijke, lastig te objectiveren criteria. De respondent heeft wel eens lijsten gezien en in informele gesprekken met gemeenten vernomen dat vaker met dergelijke lijsten wordt gewerkt.
Toegang tot de politie
De toegang tot de politie wordt door de meeste Roma als slecht ervaren.

Verschillende Roma-respondenten, vooral uit twee specifieke gemeenten, die ooit de hulp van politie in hebben geschakeld voor een bepaalde kwestie, voelen zich niet gehoord. Een voorbeeld dat een paar keer naar voren is gekomen, is het gebrek aan ingrijpen bij familieruzies. Een Roma-vrouw vertelt: "Als mijn kinderen de kinderen van (andere familie) tegenkomen, gaat er iemand dood. Ik heb zes keer aangifte gedaan, maar de politie doet niks." De vrouw vertelt hoe zij haar kinderen al maanden lang uit angst binnenhoudt. Een Roma-vrouw uit een andere gemeente heeft een soortgelijke ervaring: "Als een zigeuner een Nederlander slaat, is de politie er meteen bij. Als een zigeuner een zigeuner slaat, gebeurt er niks." Ze heeft meerdere keren aangifte gedaan, "maar daar wordt niks mee gedaan. De politie zegt 'het is onderling'." Een ander voorbeeld komt van een vader, van wie de minderjarige dochter bijna een week vermist was, hij zocht hulp bij de politie. Hij maakte zich grote zorgen, maar voelde zich niet gehoord en geholpen. "De politie zei dat ik haar zelf maar moest gaan zoeken", aldus de respondent. Er zijn ook voorbeelden genoemd door professionals. Een professional vertelt over een Roma-meisje dat volgens haar werd vastgehouden. "Zij gaf eigenlijk een signaal af aan de politie. Die is daar niet op ingegaan. Nu is ze waarschijnlijk in het buitenland."

Tegelijkertijd zijn vanuit de politie signalen ontvangen dat er 'geworsteld' wordt met hoe men de mensen het beste kan benaderen. Een respondent van de politie vertelde dat de beste oplossing is om in gesprek met elkaar te blijven en respectvol met elkaar om te gaan. Dit zorgt voor een 'open' relatie.

> *"We zijn hier geboren, ik voel me hier thuis. We willen vrijheid en meedoen met de maatschappij. We voelen ons gevangen en machteloos."*
> 3e generatie staatloze Roma-man

Melding discriminatie
Discriminatie lijkt niet of nauwelijks gemeld te worden. Een deskundige op het gebied van antidiscriminatie vertelt dat bij de antidiscriminatiebureaus de laatste vijf jaar geen meldingen zijn binnengekomen. Deze bureaus zouden zich beter kenbaar kunnen maken bij Roma en Sinti. De bureaus zijn volkomen onbekend bij Roma en Sinti en zullen dus nooit meldingen krijgen, aldus deze respondent. Een andere professional heeft juist het idee dat Roma en Sinti steeds beter de weg vinden naar politie en meldpunt discriminatie. Al beaamt ook deze respondent dat individuele Roma en Sinti zekere drempels ondervinden om discriminatie te melden, wat voortkomt uit onbekendheid met de wegen om te melden, een gevoel van onmacht en frustratie.

Enerzijds zijn de Roma en Sinti die wij spraken heel trots op hun afkomst, anderzijds werpt het barrières op. Een aantal respondenten geeft aan dat zij niet uitkomen voor hun Roma of Sinti achtergrond uit angst voor discriminatie. Een Roma-vrouw legt uit: "Ik lieg over wat ik ben. Ik zeg dat ik Joegoslavisch ben. Ik zeg niet dat ik zigeunerin ben. Als je dat wel zegt, voelt het anders."

Staatloosheid
Een deel van de Roma in Nederland is staatloos: een omvattend probleem waar een oplossing niet in het verschiet lijkt te liggen. Enkele respondenten zijn stateloos tot de derde generatie. Onder deze respondenten is veel frustratie over het verkrijgen van het Nederlands staatsburgerschap. Zij hebben het gevoel van het kastje naar de muur te worden gestuurd.
Staatloze Roma bezitten niet de benodigde papieren uit het land 'van herkomst' om een paspoort in Nederland aan te vragen. De respondenten vertellen dat zij worden verzocht om de benodigde papieren aan te vragen bij de ambassade of in het land 'van herkomst'. Er doet zich een tweetal problemen voor. Ten eerste komt een deel van de stateloze Roma uit een land dat niet langer bestaat:

Joegoslavië. Ten tweede worden Roma niet altijd erkend als burger van het land. Men spreekt bijvoorbeeld de taal niet, heeft een ander uiterlijk. Een professional die met enige regelmaat staatlozen begeleidt bij de aanvraag, geeft aan dat dit geen incidenten zijn.
Uit het verhaal van deze professional en de betreffende respondenten komt naar voren dat de procedure om aan de benodigde papieren te komen zeer ingewikkeld is, zo niet onmogelijk in sommige gevallen. Bovendien is een dergelijke procedure duur. Voor het aanvragen van papieren moeten leges worden betaald. Het afreizen naar een ander land om papieren aan te vragen, kost geld. En soms zijn er ook advocatenkosten. De vraag die bij de staatloze Roma-respondenten rijst, is hoe dit betaald moet worden als men geen inkomsten heeft.
Bij zicht op een status in het verleden, hebben wetswijzigingen roet in het eten gegooid, aldus deze respondenten. Bijvoorbeeld, een Roma-man, staatloos, is geboren en getogen in Nederland. Hij vertelt dat op zijn zeventiende aan hem is beloofd dat hij voor zijn achttiende een paspoort zou krijgen. Nu is hij dertig jaar oud en heeft nog steeds geen paspoort. “De wetgeving verandert steeds”, vertelt hij. Zijn kinderen, de vierde generatie krijgen wel een paspoort. Maar ook hij zou een paspoort moeten krijgen, vindt hij.

7.3 Conflict in partner- en familierelaties

Huiselijk geweld waaronder partnergeweld, eergerelateerd geweld en kindermishandeling zijn wereldwijde fenomenen die ook voorkomen onder Roma en Sinti.

Vrijheid om je eigen leven in te richten
Romagemeenschappen lijken in beweging te zijn: jongeren en vrouwen lijken meer zeggenschap te veroveren. Dit proces gaat soms gepaard met de nodige conflicten.
“Er zijn snel veel veranderingen binnen de Roma-gemeenschap”, vertelt een professional. Er is een aantal professionals uit verschillende gemeenten dat veranderingen signaleert. Zo wordt er minder gereisd, gaan kinderen (langer) naar school, is er de opkomst van (sociale) media en ontstaat er een geheel andere levensstijl in vergelijking met het rondreizende bestaan. De ‘familieoudste’ of ‘kamp-oudste’ had vroeger een bepaalde positie. Iedereen luisterde naar hem. Enkele professionals zien dit verschuiven. ‘Men is elkaar kwijt’. Zo nu en dan wordt bij problemen ‘de Kris’ - de eigen traditionele rechtsspraak - ingeschakeld en doet deze uitspraken, vertelt een professional uit een gemeente waar veel Roma wonen. “Jongeren trekken zich er weinig van aan. De ouders zijn verantwoordelijk. Het zorgt voor lastige verhoudingen binnen de groep.”
Juist nu de gemeenschap snel verandert, is een deel van de Roma ouders bang dat hun kinderen bloot staan aan verkeerde invloeden, zo komt verschillende malen naar voren. Een professional legt uit dat “veranderingen van buiten een bedreiging kunnen zijn voor Roma, dat er angst is dat de kinderen op het verkeerde pad geraken.”

In het bijzonder de positie van vrouwen is erg aan het veranderen, zo signaleren diverse respondenten. De traditionele rolverdeling is langzaam aan het veranderen. “Er is een soort sluipende interne strijd tussen mannen en vrouwen gaande. Dit kan leiden tot huwelijksproblemen.” Ook lijkt de seksuele moraal losser, vertelt een professional. Een jonge Roma-vrouw omschrijft de ontwikkeling als volgt: “Ouders willen heel graag dat meisjes zo snel mogelijk trouwen en hun eigen gezin stichten. Maar tegenwoordig heb je ook veel meisjes die graag eerst willen studeren of langer thuis blijven wonen. Je wordt dan wel raar aangekeken als je 'te oud' bent om te trouwen. Maar ik vind dat families tegenwoordig veel meer aan het meisje vragen wat zij graag wil. Ook al zijn zij het er niet mee eens,

de meisjes kunnen nu meer.” Een aantal andere Roma-respondenten vinden deze ‘modernisering’ minder positief.

Een andere professional vertelt hoe hij grote verschillen ziet tussen Roma-meisjes in zijn gemeente. “Je hebt een groep die zich in het keurslijf voegt, hun eigen dromen minder nastreven. Je hebt ook een groep die veel plannen heeft. Deze laatste groep heeft het erg moeilijk, zij worden extra strak gehouden.” Uit een aantal reacties van de Roma respondenten komt ook naar voren dat zij hun dochters vanaf een bepaalde leeftijd thuishouden, uit angst dat zij beïnvloed worden (zie ook het hoofdstuk over Onderwijs).

Partnerkeuze

Partnerkeuze onder Roma komt op verschillende manieren tot stand. Vaak is de familie nauw betrokken bij de totstandkoming. Verhalen van zowel eigen keuzes van jongeren als van gedwongen huwelijken komen naar voren. De gemiddelde huwelijksleeftijd lijkt te stijgen. Maar ook komen er nog steeds huwelijken tussen/met minderjarigen voor. Dit zijn huwelijken voor de Roma-wet. Soms worden hiervoor meisjes uit het buitenland gehaald.

De vorm van partnerkeuze is verschillend. Partners worden voorgesteld (gearrangeerd), vertelt een aantal respondenten. Ouders gaan op zoek naar een geschikte kandidate voor hun zoon en het huwelijk wordt gearrangeerd. Een oudere Roma-vrouw legt uit: “Een meisje en jongen wordt toestemming gevraagd of ze met elkaar willen trouwen […] Het heeft geen zin om geen toestemming te vragen. Want als ze vervolgens snel uit elkaar gaan, is er een probleem. Een andere – jonge – Roma-vrouw beaamt deze gang van zaken. Al geeft zij aan dat jongens vaak wel wordt gevraagd of hij met haar wil trouwen. Meisjes wachten vaak: ‘wie komt me ophalen’?

“Je kunt niet naar je vader gaan en zeggen ‘ik ben verliefd’. Weglopen en dan de nacht doorbrengen is dan een mogelijkheid. Om de schande voor de familie te beperken gaat men dan onderhandelen en een huwelijk sluiten.”
Professional

De familie is in de meeste Roma-families erg belangrijk en speelt daarmee ook een rol in de vorming van partnerrelaties. Een deel van de professionals ziet gearrangeerde huwelijken, waarbij de ouders een geschikte partner vinden voor hun kind. De mate van inspraak door de zoon en dochter kan variëren. Het merendeel van de professionals is terughoudend over huwelijksdwang, waarbij de zoon of dochter niet of nauwelijks inspraak heeft. Soms zijn er vermoedens, maar het is moeilijk duidelijk te krijgen. In één van de werksessies, gehouden bij gemeenten, signaleren professionals dwang bij het sluiten van huwelijken bij meisjes én jongens. Zij worden voor het blok gezet, uitstoting dreigt als de jongeren niet instemmen met de huwelijkskandidaat, aldus de professionals. Ook zegt een professional in een andere gemeente: “Als er een huwelijkskandidaat wordt voorgesteld is het, vooral voor meisjes, heel moeilijk om ‘nee’ te zeggen. Ze worden subtiel onder druk gezet. Moeders zeggen: wij weten hoe het is, wij hebben het zelf ook meegemaakt.”

Zowel professionals als de doelgroep hebben de indruk dat de huwelijksleeftijd stijgt. Zowel voor jongens als voor meisjes. Een toenemende groep huwt als zij achttien jaar of ouder zijn. Er lijkt daarnaast ook sprake van een toenemende mate van vrije partnerkeuze. Zo komt bijvoorbeeld weglopen en vervolgens toestemming vragen voor een bruiloft, geregeld terug in de verhalen van de

Roma en de professionals die deelnamen aan deze monitor. Het sluiten van huwelijken op deze wijze is een oud gebruik. Als een jongen en meisje weglopen (en een nacht wegblijven) zijn zij al getrouwd, vertellen respondenten. Een jonge Roma-vrouw: "Het is een manier van een eigen partner kiezen. Je hoort steeds meer dat jonge koppeltjes weglopen. De families komen dan bij elkaar om te bespreken of er wel of geen feest wordt georganiseerd." Deze wijze van partnerkeuze gebeurt ook op jonge leeftijd (minderjarig). Een professional legt uit: "Steeds meer jongeren kiezen zelf een partner, de meerderheid. Zowel jongens als meisjes. Meisjes zijn al op jonge leeftijd zelf op zoek naar een partner. Hun ouders zijn zich aan het verkennen op de huwelijksmarkt, dat moeten de meisjes voor zijn. Als hun ouders iemand voorstellen, is het lastig om 'nee' te zeggen. Het resultaat is dat meisjes op jonge leeftijd zelf op zoek gaan." Deze jonge koppels krijgen ook jong kinderen. Diverse professionals zien geregeld tienerzwangerschappen (zie hoofdstuk 6).

Weglopen kan ook in de familie voor problemen zorgen, zoals een Roma-man vertelt dat zijn 15-jarige zusje al maanden spoorloos is. Zij is met haar vriend weggelopen. Zij heeft een paar keer haar ouders gebeld om te zeggen dat het goed met haar gaat en dat zij gelukkig is. De respondent vermoedt dat haar vriend tot een familie behoort waar zijn familie ruzie mee heeft en dat ze daarom niet wil vertellen waar zij is. Een jonge Roma-vrouw die met haar vrouwelijke partner eerder van huis is weggelopen, formuleert het als volgt: "In het begin heb je als jongere weinig vrijheid om je eigen leven in te richten. Je moet het eerst doen [weglopen met partner], dan krijg je je familie over je heen. Als je voet bij stuk houdt, zie je elkaar een tijdje niet. Uiteindelijk komt het meestal wel goed. Als de relatie wordt verbroken, kun je meestal sowieso terugkomen."
Enkele respondenten vertellen dat er ook gemengde huwelijken plaatsvinden. Bijvoorbeeld tussen Roma en Turken of Marokkanen. Dat kan goed gaan maar de keuze voor een partner buiten de eigen groep kan ook grote problemen opleveren.

Soms wordt de bruid in omringende landen of in Oost-Europa gezocht, vertellen enkele professionals. Een professional vertelt hoe hij families kent waar huwelijken tot stand kwamen zonder de juiste papieren en identiteitsbewijzen. "Dit leidde en leidt nog steeds tot schrijnende situaties zoals staatloosheid."
Er zijn verschillende professionals die aangeven dat jonge meisjes naar Nederland komen uit Oost-Europa om hier te trouwen met een Roma-jongen. De indruk is dat het gaat om tienermeisjes. Een Roma-man vertelt hoe er af en toe nog bruiden hier naar toe worden gehaald, maar dat dit minder wordt. De bruidsschat voor deze meisjes was relatief laag, maar de families daar vragen steeds meer geld. Het wordt daardoor minder interessant voor families om een bruid van daar te halen.
Een professional heeft meegemaakt dat een meisje dat hierheen was gehaald 'een slaaf' was van haar schoonfamilie.

Conflicten in de familie en tussen families
Huiselijk geweld komt net als in andere groepen ook voor onder Roma. Het is onduidelijk of het meer of minder voorkomt. Verstoting, gedwongen en/of 'vroeg' moeten trouwen zijn vormen van *eergerelateerd geweld* die worden genoemd die voorkomen. Fysiek geweld wordt niet genoemd. Dit wordt wel genoemd in het geval bij ruzies die tussen families spelen.

Wanneer een familielid zich niet aan de regels houdt kan hij of zij worden verstoten of verbannen uit de familie en gemeenschap. Een voorbeeld dat genoemd wordt door een professional is een meisje dat kinderen heeft van een niet-Roma. Zij is verbannen en woont nu in een andere stad. Een ander voorbeeld is van een lesbisch meisje dat in de opvang zat vanwege het taboe op homoseksualiteit,

maar die inmiddels weer het contact heeft hersteld en samenwoont met haar vrouwelijke partner. Haar partner komt zelfs bij haar ouders thuis.
Er komen geen voorbeelden naar voren waarin hier sprake is van fysiek geweld, het gaat met name om uitsluiting uit de gemeenschap. Een professional merkt op dat ze andere vormen van eergerelateerd geweld zoals moord – wat wel voorkomt onder andere etnische minderheidsgroepen in Nederland – niet is tegengekomen onder Roma.

Het beschermen van de maagdelijkheid van meisjes is voor een deel van de families erg belangrijk. Als meisjes naar school gaan zijn deze families bang dat de maagdelijkheid bedreigd wordt. Een Roma-man legt uit dat wanneer een vader een dochter 'niet in het gareel krijgt', het meisje snel moet trouwen zodat ze wordt overgedragen aan de schoonvader' van een sterke familie. Zo raak je van de zorg voor haar af als vader, legt hij uit.

Huiselijk geweld – en specifiek geweld tegen vrouwen in partnerrelaties – komt net als in andere families voor, zo melden verschillende respondenten, zowel Roma als professionals. Een deel denkt dat het evenveel voorkomt als onder andere groepen. Een professional benoemt dat ze verwacht dat ze meer risicofactoren zijn onder een bepaald deel van Roma. Ze denkt aan families waar veel mensen op elkaar wonen, er een traditionele rolverdeling is, alcoholverslaving voorkomt, vrouwen geen opleiding hebben, er weinig uitzicht is op werk en waar depressie vaker voorkomt.

Een paar keer is genoemd, dat er sprake was van ruzie binnen de (brede) familie en tussen families. Een professional werkzaam in een gemeente met woonwagenlocaties legt uit: "Men leeft dicht op elkaar, er is geen privacy, dan gebeurt dat vanzelf." Enkele geïnterviewden vertellen over hoogoplopende familieruzies met fysiek geweld. Ze ervaren hier weinig steun van de politie.

"Het is een schandaal als een meisje geen maagd meer is."
Roma-vrouw

7.4 Veiligheid kinderen

Uit gesprekken met professionals uit enkele gemeenten komt naar voren dat zij in bepaalde gezinnen criminaliteit signaleren onder kinderen zoals winkeldiefstal, soms met familieleden. Ervaringen van professionals lopen hierbij uiteen: een professional die werkt in één specifieke gemeente heeft de indruk dat de kinderen 'niet veel waard zijn' in de ogen van Roma-families. Een andere professional die verschillende gebieden bezocht waar Roma wonen heeft echter de indruk dat er over het algemeen juist veel zorg wordt besteed aan kinderen.

Duidelijk wordt dat het inzetten van kinderen bij criminaliteit voorkomt, maar onduidelijk is hoe vaak en wijdverspreid dit is. Het lijkt hier te gaan om kinderen uit gezinnen waarin vaak meerdere problemen spelen, zogenaamde 'multiprobeemgezinnen'. Professionals vonden het ook moeilijk om de reikwijdte daarvan in te schatten en hebben niet altijd zicht op deze problematiek.
Enkele professionals en Roma – uit andere gemeenten – geven aan dat het beeld dat wordt gevormd over kinderen die voor criminele activiteiten worden ingezet of in de prostitutie terecht komen, wordt gevormd door Roma-families uit Roemenië en Albanië. Dit beeld kan niet worden gegeneraliseerd naar de groep als geheel. Het gaat volgens deze respondenten om relatief 'nieuwe' groepen. "Het

gaat om families die in armoede leven en uit de sloppenwijken komen. Je ziet Roma uit deze groepen ook bloemen verkopen, de straatkrant verkopen, muziek maken en bedelen", vertelt een professional.

Niet in de GBA
Een knelpunt in hulpverlening aan Roma-kinderen dat verschillende malen gesignaleerd wordt, is dat niet alle kinderen worden ingeschreven in de Gemeentelijke Basis Administratie. Zo komt een paar keer naar voren dat meerdere families op één adres verblijven. Hierdoor is het soms niet helder wie wie is. Voor de jeugdhulpverlening is dit een knelpunt in het bieden van hulp aan Roma-gezinnen.

7.5 Criminaliteit als belemmering inclusie

Er zijn signalen dat onder bepaalde families winkeldiefstal, oplichting en illegale handel veel voorkomen. Gedwongen prostitutie wordt benoemd als niet voorkomend onder Nederlandse Roma- en Sinti-families maar wel onder Oost Europese Roma-families.

Vermogensdelicten
Er wordt verschillende malen gesproken over vermogensdelicten door Roma en door Sinti. Dit wordt genoemd door professionals, maar soms ook door mensen uit de doelgroep zelf. Een Sinto vertelt dat er wat dat betreft mogelijk wat andere normen gelden dan bij burgers en dat dit voorkomt uit de handel. Een professional heeft een vergelijkbaar beeld en omschrijft dat men vaak handel drijft waarvan een deel illegaal. Een deel van deze handel gaat ook legaal. "Maar het gaat er dan niet altijd crimineel aan toe als het illegaal is", is de indruk van deze professional, waarmee ze doelt op het niet inzetten van fysiek geweld.

> *"Er zijn mensen die strafbare feiten plegen. Als je niet goedwaarts je brood kan verdienen, dan maar slechtwaarts."*
> Roma-man (staatloos)

Zoals beschreven onder het kopje 'discriminatie' vertellen onze respondenten met een Roma- en Sinti-achtergrond dat zij regelmatig bij voorbaat als crimineel worden bestempeld. Strafbare feiten moeten worden bestraft, maar niet gekoppeld worden aan een bevolkingsgroep'", vertelt een respondent met Roma-achtergrond. Diverse respondenten beschrijven de sociaaleconomische situatie waarin veel Roma in Nederland verkeren. "Het is als een bolletje wol: geen afgeronde opleiding, geen werk, slechte huisvesting. Je gaat andere manieren verkennen om aan inkomen te komen", vertelt een vrouw met Roma-achtergrond in reactie op dit thema.

Winkeldiefstal en andere kleine criminaliteit worden verschillende malen aangehaald als waarschijnlijk meer voorkomend onder Roma dan onder andere groepen. Zo wordt oplichting via internet en met gsm-abonnementen genoemd. Enkele van de respondenten met een Roma-achtergrond vertelden dat zij zelf wel eens een overtreding hebben begaan. Het gaat dan om kleine vergrijpen zoals winkeldiefstal. Een staatloze Roma-man vertelt: "We zijn ook geen lieverdjes. Ik zit hier al mijn hele leven. Ik heb geen paspoort, ik ben gefrustreerd."
De beelden over drugshandel zijn heel wisselend. Een deel van de respondenten heeft de indruk dat dit niet een groot probleem is. Tegelijkertijd zijn er enkele professionals die signaleren dat drugshandel een toenemend probleem is. Met name de hennepteelt wordt in een gemeente genoemd.

Een enkele professional ziet een toename in handel in harddrugs. In de andere gemeenten komt dit niet naar voren.

Mensenhandel
In de literatuur wordt mensenhandel genoemd. In de gesprekken met onze respondenten is dit niet veel naar voren gekomen. Wat wel in enkele gesprekken naar voren is gekomen is dat net als bij het inzetten van kinderen bij diefstal een aantal respondenten het idee heeft dat mensenhandel – specifiek gedwongen prostitutie – met name voor komt bij Roma die recentelijk uit Oost-Europa zijn gekomen. Het zou dan vooral gaan om arme families die hun dochters in de prostitutie in Nederland laten werken. Zo heeft een professional de indruk dat er Roma-jongens als prostituee werken op het centraal station in Amsterdam, maar dat deze uit Oost-Europa komen.

Ook is er een professional die werkt in een specifieke gemeente die situaties kent van gedwongen prostitutie onder Nederlandse Roma. Het gaat om families die een meisje of vrouw in de prostitutie dwingen om zo geld te verdienen. Andere respondenten maken geen melding van dergelijke situaties met Nederlandse Roma of Sinti.

8 Contact en verhouding tussen Roma en Sinti en de overheid

8.1 Samenvatting

Zowel de Roma en Sinti zelf als de gemeenten hebben zich door de jaren heen ingezet voor betere inclusie van de Roma en Sinti. Maar het contact tussen enerzijds de overheid en anderzijds de groepen zelf, verloopt niet altijd even soepel. Dat wordt als een van de redenen genoemd dat veel initiatieven weer gestopt zijn, naast de financiële redenen.

Veel Roma en Sinti hebben het gevoel dat mensen 'van buiten' niet naar hen willen luisteren. Zeker naar de overheid en maatschappelijke organisaties bestaat een gevoel van wantrouwen en ervaart men vaak niet gehoord te worden. Gemeenten en professionals ervaren op hun beurt de Roma en Sinti vaak als erg gesloten: er is veel tijd nodig om te komen tot contact.

Literatuur

Sinti en Roma waren geen specifieke doelgroep in het minderhedenbeleid dat vanaf 1980 werd gevoerd (Nieuwenhuizen 2004).

In de gemeenten is er wel vaak specifiek beleid geweest gericht op integratie van de Roma-gemeenschap: eerst vanuit een welzijnsaanpak, die vooral zorgmaatregelen bevatte, daarna vanuit het 'beheersbeleid', waarin handhaving en repressie centraal stonden: wie niet aan zijn verplichtingen voldeed, kreeg een sanctie opgelegd. Tegenwoordig is er ook op gemeentelijk niveau vaak van doelgroepenbeleid geen sprake meer (Sollie 2013).

8.2 Initiatieven van Roma en Sinti gericht op inclusie

Uit de interviews met zowel professionals als Roma en Sinti zelf is gebleken dat er in het verleden diverse eigen initiatieven en organisaties zijn voor en door Roma en Sinti. Een (groot) deel hiervan is opgehouden te bestaan. Er zijn diverse Roma en Sinti die (individueel) momenteel initiatieven opzetten. Het gaat onder andere om initiatieven op het gebied van antidiscriminatie en onderwijs. Deze initiatieven zijn onzeker omdat er geen financiële ondersteuning is het te borgen.

8.3 Relatie met de landelijke overheid

In het proces van de afname van de monitor kwam regelmatig naar voren dat in het kader van het rechtsherstel Tweede Wereldoorlog nog gelden beschikbaar zijn. De discussie over de besteding daarvan komt met name terug in de gesprekken met Sinti. Er bestaan veel vragen over hoe het proces verloopt.

8.4 Relatie met gemeente en maatschappelijke organisaties gezien vanuit Roma en Sinti

Ervaringen met de gemeente en maatschappelijke organisaties zijn wisselend. Een deel van de Roma-respondenten heeft slechte ervaringen: met name vanwege het ervaren van vooroordelen, zich niet gehoord voelen en het feit dat er geen specifieke voorzieningen zijn. Een ander deel is positief.

De positieve ervaringen komen van Roma- en Sinti-respondenten die zich (steeds meer) gesteund voelen. Bijvoorbeeld op individueel niveau met praktische zaken door maatschappelijk werk. Maar ook door de (lokale) overheid, in het meedenken over het verbeteren van participatiemogelijkheden. Dit verschilt overigens sterk per gemeente.
Er worden ook regelmatig slechte ervaringen genoemd. Zowel met gemeenten als maatschappelijke organisaties. Op individueel niveau voelt men zich bijvoorbeeld niet gelijk behandeld. Een andere negatieve ervaring betreft het algemene negatieve beeld – vooroordelen – over Roma-gemeente breed.

Niet gehoord worden
Een aantal Roma en Sinti-respondenten heeft sterk het gevoel dat er in Nederland vooral *over* de doelgroep wordt gesproken en niet *door* of *met* de doelgroep. Tijdens de afname van de monitor bleek inderdaad dat in twee van de vier gemeenten de werksessie voor deze monitor over de situatie van de Roma en Sinti, niet mogelijk achten wanneer de Roma en Sinti daar zelf bij aanwezig zouden zijn. Toch wordt het juist wel gewaardeerd door Roma en Sinti wanneer zij zelf worden gehoord over hun eigen situatie. Zo vertelt een Roma-respondent dat het interview voor de monitor de eerste keer is dat hij wordt uitgenodigd om zijn mening te laten horen, in open sfeer en zonder directe consequenties.

Een vergelijkbare frustratie die wordt gedeeld, is dat er diverse ‘Roma-experts’ (niet zelf Roma) bestaan die worden uitgenodigd om te spreken op bijeenkomsten en conferenties. Roma en Sinti zelf worden (bijna) nooit uitgenodigd, is hun ervaring. Een aantal respondenten dat zich al jaren inzet voor positieverbetering van Roma en Sinti in Nederland voelt zich geen volwaardige gesprekspartner. Een Sinti-vrouw vertelt: “Op conferenties komen er steeds mensen spreken over de doelgroep, terwijl je zelf als doelgroep in de zaal mag gaan zitten en geen reiskosten vergoed krijgt. Er staat dan een meneer te vertellen over Sinti en zelf moet je in de zaal zitten. Wij zijn de experts. We kunnen zelf die dingen doen.”

> *“De Roma-experts zijn de Roma zelf.”*
> Roma-vrouw

Gebrek aan voorzieningen
Een aantal Roma-respondenten benoemt een gebrek aan voorzieningen voor de eigen groep. Regelmatig wordt de vergelijking gemaakt met voorzieningen voor bijvoorbeeld Marokkanen en Turken in Nederland. Een Roma-vrouw legt uit: “Er worden moskeeën gebouwd voor moslims, maar als wij naar de kerk willen is de dichtstbijzijnde orthodoxe kerk in [ver weg]. Er zijn in buurthuizen bijeenkomsten voor Turken en Marokkanen, voor Roma is er niks.”

8.5 Relatie met Roma en Sinti, gezien vanuit gemeenten en maatschappelijke organisaties

De relatie met de Roma en Sinti wordt door professionals zeer verschillend omschreven. De ene ervaart de relatie als goed, terwijl de ander ervaart nauwelijks contact te kunnen krijgen.

Bij het afnemen van de monitor geven een aantal professionals en ambtenaren aan dat zij hun woorden zwaar zullen wegen wanneer Sinti en Roma er bij zijn. Ze hebben dan het gevoel niet vrij te kunnen spreken over Roma/Sinti in hun aanwezigheid.

De rode draad in de ervaringen is meestal dat lang investeren in de relatie veelal nodig is wanneer men ‘van buiten komt’. Een professional vertelt bijvoorbeeld dat zij de Roma als vaak een gesloten gemeenschap ervaart die ‘weinig loslaten’. Door jarenlang contact en het stellen van vragen is deze professional nu echter veel meer betrokken en bekend geworden met de leefwereld van de families in haar gemeente. Ook privéthema’s kan deze professional nu met Roma individuen bespreken.

Een (groot) deel van de professionals signaleert de moeizame relatie tussen Roma en Sinti en gemeenten en maatschappelijke organisaties. Ze zien veel wantrouwen vanuit de groepen naar instanties. Een professional vertelt hoe een groot deel van haar werk bestaat uit het herstellen van onderling vertrouwen. “Het lijkt wel alsof er alleen maar negatieve ervaringen van en met ambtenaren zijn.”

8.6 Initiatieven gemeenten en maatschappelijke organisaties, gericht op inclusie

Uit de werksessies en interviews wordt duidelijk dat er grote verschillen zijn tussen gemeenten in de mate van specifiek aandacht voor Roma en Sinti. Ook zijn er grote verschillen in de mate van beleid en aanpak die tegemoet komt aan de verbetering van de positie van Roma en Sinti én de inhoud hiervan.

In de ene gemeente wordt sterk ingezet op participatieverbetering, bijvoorbeeld door samen met maatschappelijke organisaties langdurige projecten op te zetten op het gebied van onderwijs en arbeid. In andere gemeenten is er weinig specifieke aandacht voor Roma en Sinti. Wel wordt er in deze gemeenten gereageerd op incidenten. Aanpak of beleid dat hieruit voortvloeit is dan meestal gericht op veiligheid en wonen en minder op onderwijs, arbeid of gezondheid.

Wanneer er geen specifieke aandacht meer is voor Roma en Sinti, vallen zij net als iedereen onder het algemene (generieke) beleid. Diverse professionals signaleren dat de overgang niet altijd soepel verloopt.

Intermediairs
Diverse respondenten uit de groep zelf benoemen het belang van intermediairs om de inclusie van Roma en Sinti in de Nederlandse samenleving te bevorderen. Intermediairs fungeren als vertrouwenspersonen voor Roma en Sinti. Een professional legt uit: “Een intermediair staat als brug tussen de Roma-gemeenschap en de Staat, hulpverleners.” Een intermediair kan van betekenis zijn op onderwijsgebied en arbeidsparticipatie, maar ook bemiddelen of ondersteunen in relaties met de gemeente en instanties. Er zijn diverse projecten waar intermediairs werden ingezet, maar die grotendeels zijn gestopt, zo melden verschillende professionals alsook enkele respondenten uit de groep zelf. Diverse professionals ervaren dit als een gemis. In een aantal gemeenten maakt men nog wel gebruik van intermediairs.

9 Enquête resultaten

De Monitor Inclusie is een kwalitatieve monitor, gebaseerd op verzamelde verhalen, opvattingen en meningen aan de hand van thema's en vastgestelde indicatoren. Dat is de kern van de monitor en de resultaten daarvan zijn in de vorige hoofdstukken weergegeven.

Om met name in de tijd toch verschuivingen in opvattingen en meningen te kunnen 'meten' is aan de respondenten een vragenlijst voorgelegd. Voor elk hoofthema is één vraag opgenomen hoe men nu denkt over een bepaald thema en wat men verwacht hoe dat over vijf jaar zal zijn. Daarnaast kan men ook reageren op een stelling, gebonden aan het hoofdthema. De vragenlijst begint met twee algemene vragen. De resultaten van de 'peiling' kunnen vooral van waarde zijn als de monitor over een aantal jaren opnieuw afgenomen wordt. Het gaat uitdrukkelijk om een peiling van indrukken van deelnemers aan de werksessies en interviews.

Achtergrondgegevens van de respondenten

Van de 99 unieke respondenten die aan de werksessies hebben deelgenomen en/of geïnterviewd zijn hebben in totaal 68 respondenten de schriftelijke lijst met vragen en stellingen ingevuld. Hiervan hebben er 60 deelgenomen aan de werksessies in vier gemeentes.

13 Roma/Sinti hebben de vragenlijst ingevuld, waarvan 1 ook beroepsmatig betrokken is bij Roma/Sinti en 1 via het vrijwilligerswerk. 6 Roma/Sinti hebben de vragenlijst voorafgaand aan een interview ingevuld en 7 voorafgaand aan een werksessie in een gemeente.
54 respondenten zijn alleen beroepsmatig betrokken bij Roma/Sinti en 1 alleen via vrijwilligerswerk. 2 van deze respondenten hebben de vragenlijst voorafgaand aan een interview ingevuld en 53 voorafgaand aan een werksessie in een gemeente.

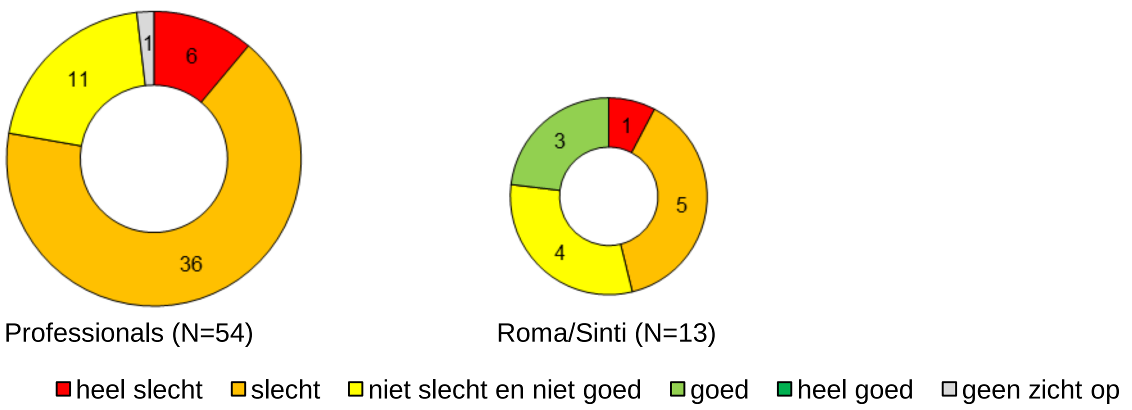
	Roma/Sinti	**Professionals**	**Totaal**
Bijeenkomst Lelystad	-	12	12
Bijeenkomst Veldhoven	3	14	17
Bijeenkomst Ede	3	16	19
Bijeenkomst Stein	1[5]	11[6]	12
Interview	6[7]	2	8
Totaal	**13**	**55**	**68**

[5] Tevens beroepskracht
[6] Waarvan 1 vrijwilliger
[7] Waarvan 1 ook beroepsmatig en 1 ook als vrijwilliger is betrokken

Algemeen

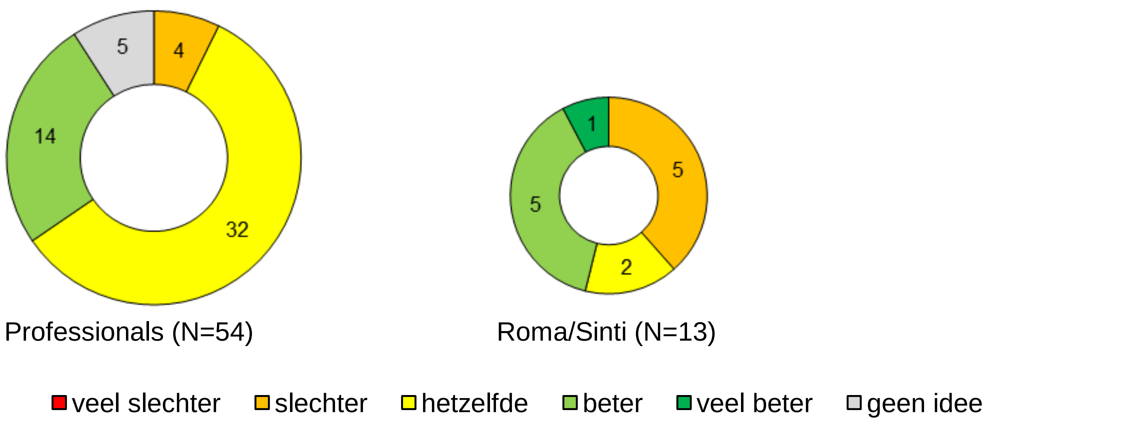
Participatie

Figuur 1. Hoe is het naar uw mening gesteld met de participatie van Roma/Sinti in de Nederlandse samenleving?

Van de 13 Roma/Sinti die de vragenlijst hebben ingevuld, zijn er 6 van mening dat het met de participatie van Roma/Sinti in de Nederlandse samenleving (heel) slecht gesteld is. 3 vinden dat het daarmee goed is gesteld en 4 zijn neutraal.
De professionals denken hier veel minder positief over. Meer dan driekwart van hen (42) is van mening dat het (heel) slecht gesteld is met de participatie van Roma/Sinti in de Nederlandse samenleving. 11 zijn neutraal en 1 heeft er geen zicht op.

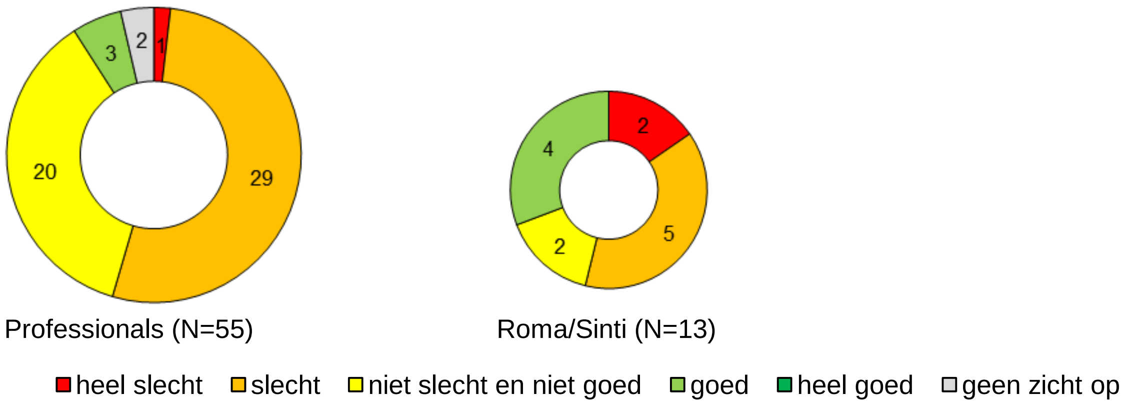
Figuur 2. Hoe verwacht u dat de participatie van Roma/Sinti in de Nederlandse samenleving over vijf jaar zal zijn?

Bijna de helft van de Roma/Sinti (6) verwacht dat de participatie over vijf jaar (veel) beter zal zijn. Een kleiner deel (5) dat het slechter zal zijn en 2 dat het niet zal veranderen.
Het grootste deel van de professionals (32) denkt dat de participatie van Roma/Sinti in de Nederlandse samenleving over vijf jaar hetzelfde zal zijn. Ruim een kwart (14) verwacht dat het beter zal zijn en 4 dat de participatie over vijf jaar slechter zal zijn. 5 professionals hebben geen idee.

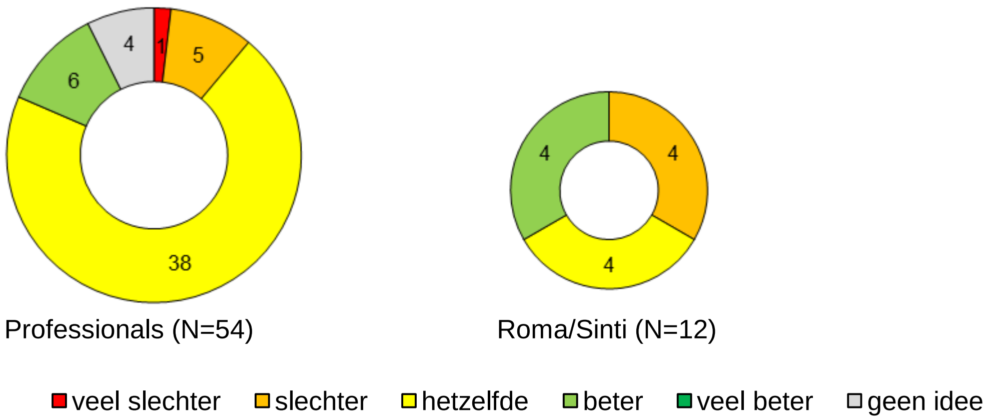
Relatie Roma/Sinti en niet-Roma/Sinti
Volgens meer dan de helft van de Roma/Sinti (7) is de relatie tussen Roma/Sinti en niet-Roma/Sinti in Nederland (heel) slecht, 4 vinden dat het goed gaat en 2 vinden het niet slecht en niet goed.
Ook meer dan de helft van de professionals (30) vindt dat de relatie (heel) slecht is, maar hier is er één minder die de relatie heel slecht vindt. Meer dan een derde (20) vindt de relatie niet goed en niet slecht, 3 vinden de relatie goed en 2 hebben er geen zicht op.

Figuur 3. Hoe is naar uw mening de relatie tussen Roma/Sinti en niet-Roma/Sinti in Nederland?

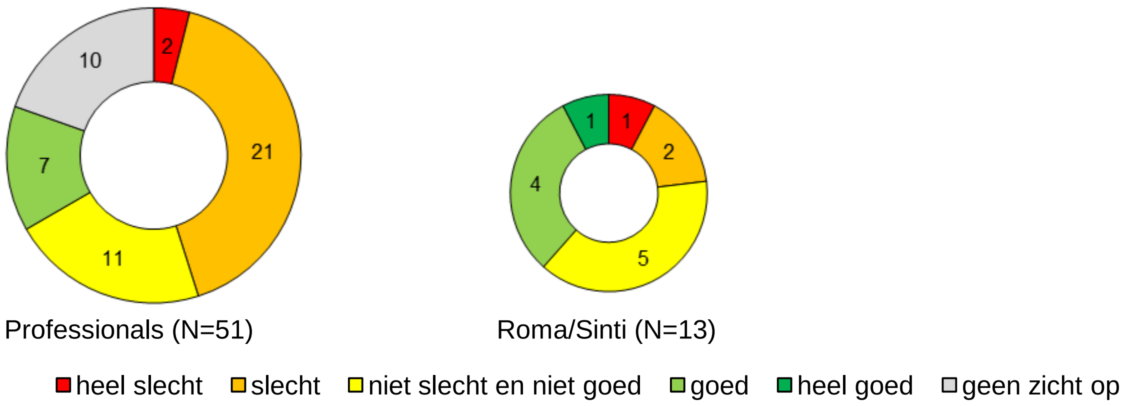
Een derde van de Roma/Sinti (4) verwacht dat de relatie over vijf jaar verbeterd zal zijn. Net zoveel verwachten geen verandering of denken dat de relatie zal verslechteren.
De professionals verwachten voor het grootste deel geen verandering (38). 6 verwachten een verbetering en 6 verwachten een verslechtering. 4 hebben geen idee.

Figuur 4. Hoe verwacht u dat de relatie tussen Roma/Sinti en niet-Roma/Sinti in Nederland over vijf jaar zal zijn?

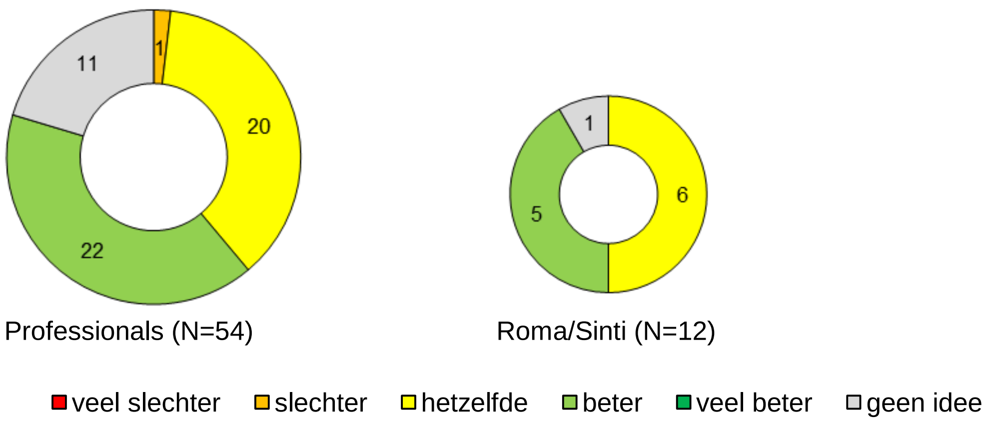
Onderwijs

Figuur 5. Hoe is naar uw mening de deelname van Roma/Sinti aan het onderwijs in uw gemeente?

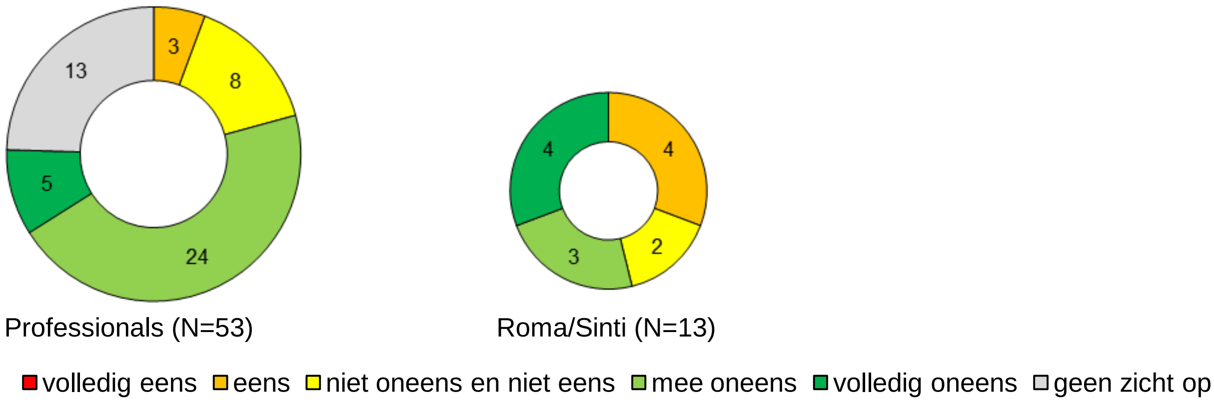
Met de deelname aan het onderwijs is het (heel) slecht gesteld, vinden 3 Roma/Sinti; 5 vinden het (heel) goed en 5 vinden de deelname aan onderwijs niet goed en niet slecht.
De professionals denken hier minder positief over. Van hen vinden 23 de deelname aan het onderwijs van Roma/Sinti (heel) slecht en 7 goed. 11 vinden het niet slecht en niet goed en 10 hebben er geen zicht op.

Figuur 6. Hoe verwacht u dat de deelname aan het onderwijs van Roma/Sinti in uw gemeente over vijf jaar zal zijn?

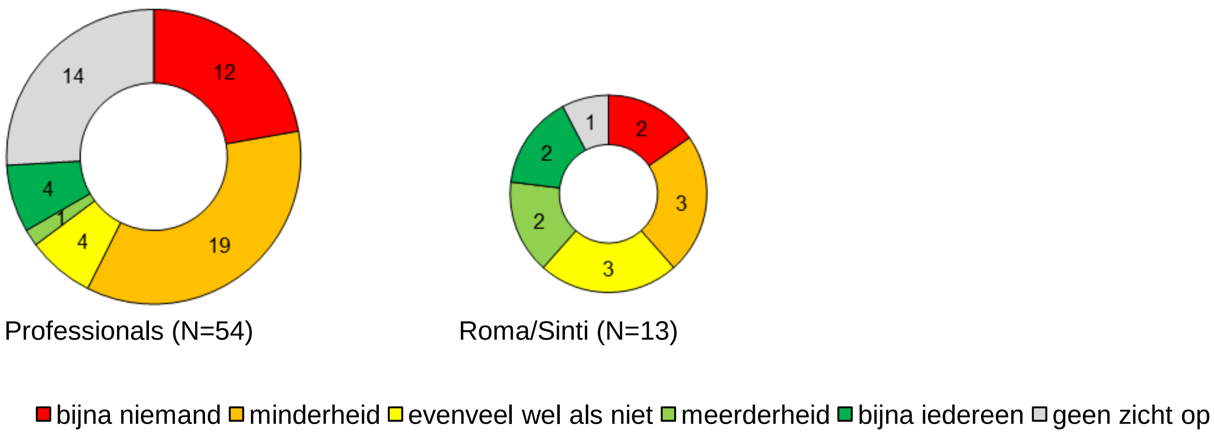
Een groot deel van de Roma/Sinti (5) verwacht dat hier over vijf jaar verbetering zal zijn opgetreden. De helft (6) denkt dat het hetzelfde zal blijven, geen enkele Roma/Sinti verwacht een verslechtering en 1 heeft geen idee.
Ook van de professionals verwacht een groot deel dat de onderwijsdeelname over vijf jaar verbeterd zal zijn (22). 20 verwachten geen verandering, 1 een verslechtering en 11 hebben geen idee.

Figuur 7. In mijn gemeente worden Roma/Sinti gediscrimineerd op het terrein van onderwijs

Meer dan de helft van de Roma/Sinti (7) is het (helemaal) niet eens met de stelling dat Roma/Sinti in hun gemeente worden gediscrimineerd op het terrein van onderwijs. 4 Roma/Sinti vinden dat dat wel het geval is en 2 nemen een neutrale positie in.
Ook bij de professionals is een meerderheid (29) die vindt dat er op dit gebied niet gediscrimineerd wordt. 13 professionals hebben er geen zicht op en 8 zijn neutraal. Een klein deel (3) vindt dat er wel gediscrimineerd wordt.

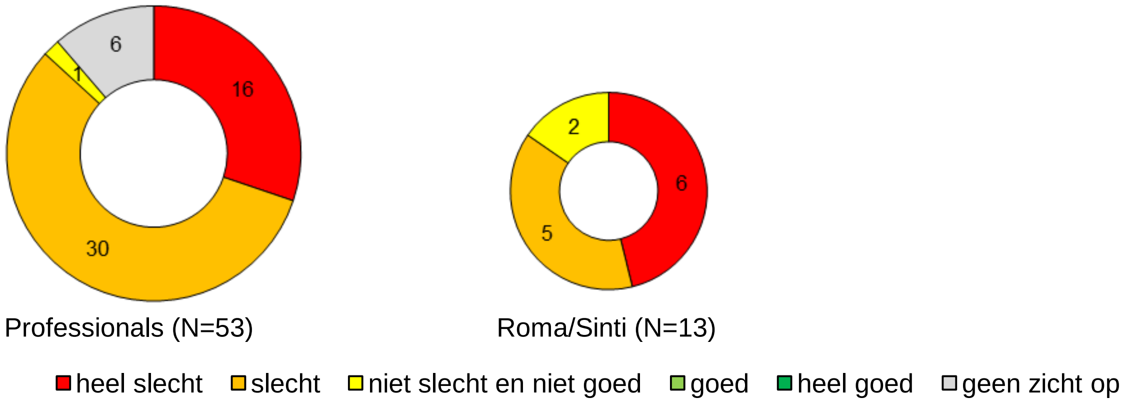
Figuur 8. In mijn gemeente vinden Roma/Sinti het belangrijk dat hun kinderen (jongens én meisjes) de hoogst haalbare onderwijsvorm volgen

5 Roma/Sinti denken dat bijna niemand tot een minderheid van de Roma/Sinti het belangrijk vindt dat hun kinderen (jongens én meisjes) de hoogst haalbare onderwijsvorm volgen. Iets minder van hen (4) denkt dat een meerderheid tot bijna iedereen van de Roma/Sinti dat vindt. 3 denken dat dat er even veel wel als niet vinden en 1 heeft er geen zicht op.
Bij de professionals is er een groter deel dat denkt dat een minderheid of bijna niemand van de Roma/Sinti de hoogst haalbare onderwijsvorm voor hun kinderen belangrijk vindt (31). Een klein deel denkt dat een meerderheid dit belangrijk vindt (5). Een groot deel (14) heeft er geen zicht op en 4 zijn neutraal.

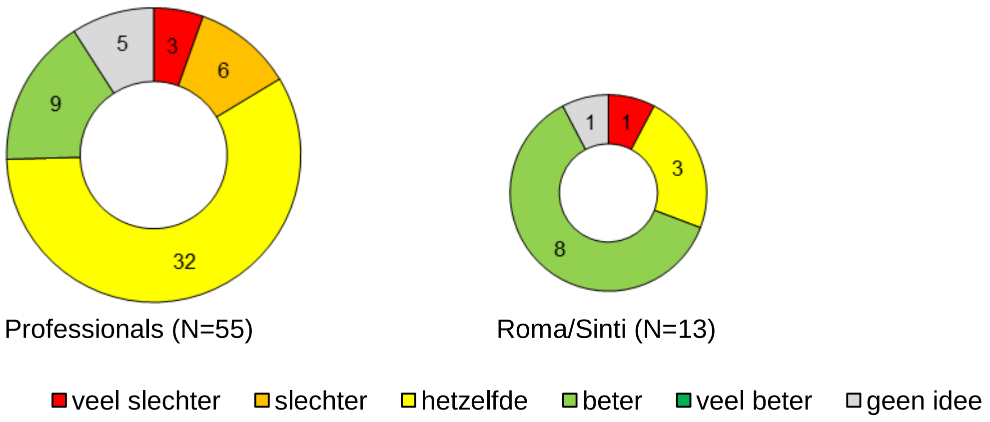
Arbeid

Figuur 9. Hoe is het naar uw mening gesteld met de arbeidsmarktpositie van Roma/Sinti in uw gemeente?

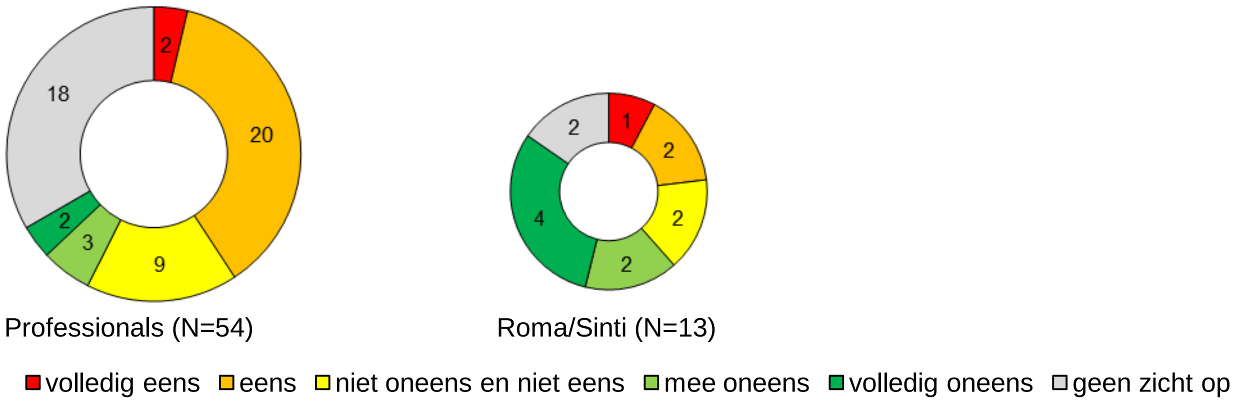
Met de arbeidsmarktpositie van de Roma/Sinti is het (zeer) slecht gesteld, volgens 11 van de 13 Roma/Sinti. 2 vinden het niet slecht en niet goed, maar er is geen enkele Roma/Sinti die vindt dat het er goed mee gesteld is.
De professionals zien de arbeidsmarktpositie ongeveer net zo somber in. Alleen is er bij hen nog een deel dat er geen zicht op heeft.

Figuur 10. Hoe verwacht u dat de arbeidsmarktpositie van Roma/Sinti in uw gemeente over vijf jaar zal zijn?

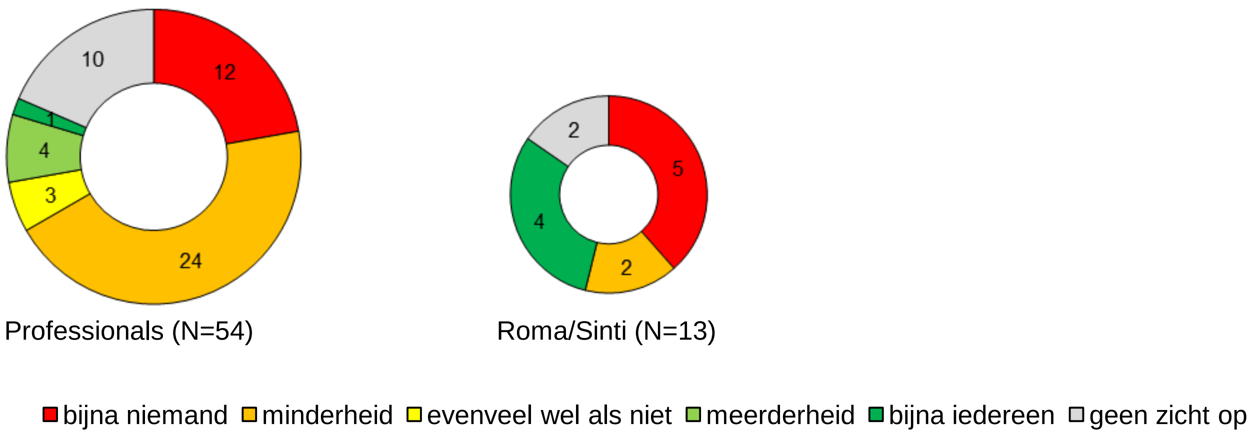
Voor de toekomst verwacht een groot deel van de Roma/Sinti (8) dat de arbeidsmarktpositie beter zal zijn en bijna een kwart (3) denkt dat deze hetzelfde blijft. 1 van hen verwacht een verslechtering.
De professionals zijn minder optimistisch. Van hen verwacht meer dan de helft geen verandering (32). 9 professionals verwachten een verbetering en eveneens 9 een verslechtering. 5 hebben geen idee.

Figuur 11. In mijn gemeente worden Roma/Sinti gediscrimineerd op de reguliere arbeidsmarkt

De slechte arbeidsmarktpositie kan te maken hebben met discriminatie. In hoeverre deelnemers aan de interviews en de bijeenkomsten denken dat er sprake is van discriminatie op de reguliere arbeidsmarkt, zien we in bovenstaande figuur. 3 Roma/Sinti zeggen dat dat inderdaad het geval is, 6 zeggen van niet en 2 nemen een neutrale positie in. 2 geven aan hier geen zicht op te hebben. Professionals blijken hier voor een deel geen zicht op te hebben (18). 22 zeggen dat er gediscrimineerd wordt, 5 vinden dat dat niet het geval is. 9 zijn neutraal.

Figuur 12. In mijn gemeente vinden Roma/Sinti het belangrijk dat je een reguliere baan hebt, hetzij in loondienst, hetzij als zelfstandige

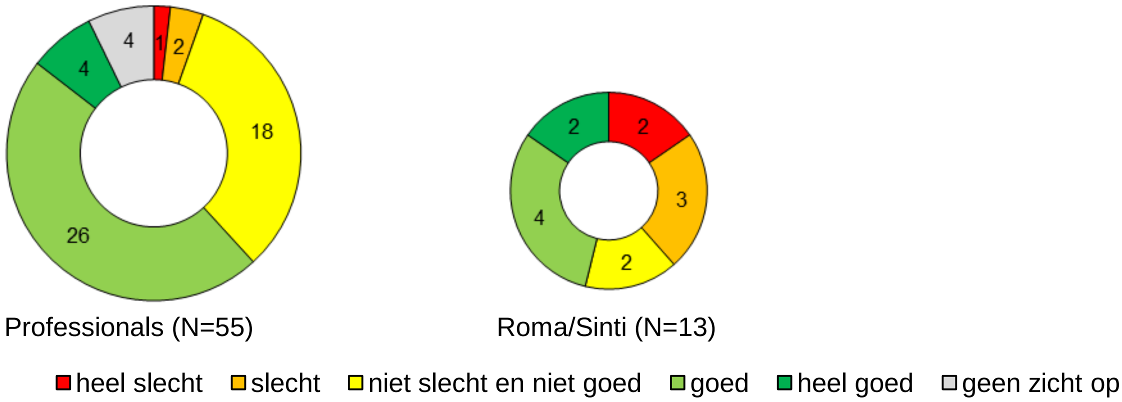

De slechte arbeidsmarktpositie van Roma/Sinti kan te maken hebben met hoe Roma/Sinti tegen een reguliere baan aankijken. Dat vindt bijna niemand of hooguit een minderheid van hen belangrijk, zeggen 7 van de 13 Roma/Sinti, terwijl 4 zeggen dat bijna iedereen dat vindt. 2 hebben er geen zicht op.

Bij de professionals zijn er meer die denken dat hooguit een minderheid van de Roma/Sinti het belangrijk vindt om een reguliere baan te hebben (36). Slechts 5 denken dat het om een meerderheid gaat, 3 denken dat er even veel zijn die het wel als die het niet belangrijk vinden. Verder is er een deel dat er geen zicht op heeft (10).

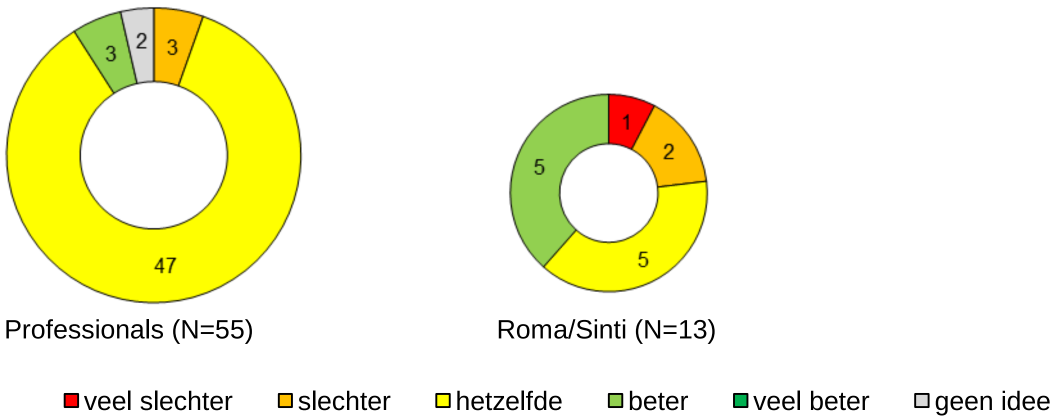
Wonen

Figuur 13. Hoe is naar uw mening de woonsituatie van Roma/Sinti in uw gemeente?

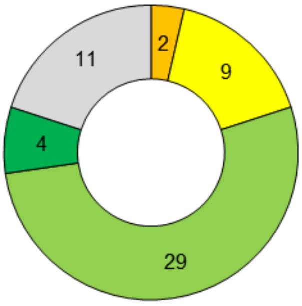
Hoe is het gesteld met de woonsituatie van Roma/Sinti? Volgens 6 van de 13 Roma/Sinti goed tot heel goed, volgens 5 slecht tot heel slecht. 2 vinden de woonsituatie niet goed en niet slecht.
De professionals denken veel vaker dat het goed tot heel goed gesteld is met de woonsituatie van de Roma/Sinti (30). Hier is maar een klein deel dat hun woonsituatie als slecht tot zeer slecht beoordeelt (3). Een derde (18) vindt het niet slecht en niet goed en 4 hebben er geen zicht op.

Figuur 14. Hoe verwacht u dat de woonsituatie van Roma/Sinti in uw gemeente over vijf jaar zal zijn?

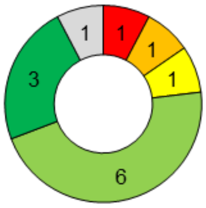

De toekomstige woonsituatie zal er volgens een groot deel van de Roma/Sinti hetzelfde uitzien als nu (5). Net zoveel verwachten dat de woonsituatie over vijf jaar beter zal zijn. 3 Roma/Sinti denken dat de woonsituatie van Roma/Sinti (veel) slechter zal zijn.
Volgens bijna alle professionals zal de woonsituatie van de Roma/Sinti over vijf jaar hetzelfde zijn als nu (47). 3 verwachten dat deze beter zal zijn en eveneens 3 dat deze slechter zal zijn. De rest (2) heeft geen idee.

Figuur 15. In mijn gemeente worden Roma/Sinti gediscrimineerd op het terrein van huisvesting

Professionals (N=55)

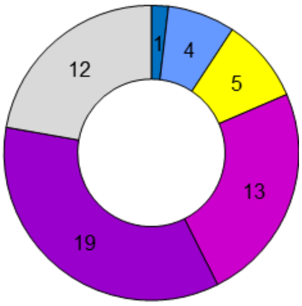

Roma/Sinti (N=13)

volledig eens | eens | niet oneens en niet eens | mee oneens | volledig oneens | geen zicht op

Ook op het gebied van huisvesting is gevraagd of men van mening is dat Roma/Sinti gediscrimineerd worden. Volgens de meeste Roma/Sinti (9) is dat niet het geval. Een klein deel vindt dat dit wel zo is (2), 1 is neutraal en 1 heeft er geen zicht op.
Van de professionals signaleren er slechts 2 dat er sprake is van discriminatie van Roma/Sinti op het terrein van huisvesting. De meerderheid (33) zegt dat hier geen sprake van is, 9 zijn neutraal en 11 hebben er geen zicht op.

Figuur 16. In mijn gemeente vinden Roma/Sinti het belangrijk om bij elkaar te wonen.

Professionals (N=54)

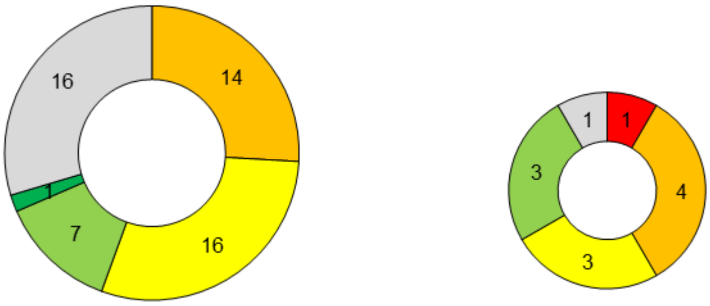
Roma/Sinti (N=13)

bijna niemand | minderheid | evenveel wel als niet | meerderheid | bijna iedereen | geen zicht op

Er is ook gevraagd of men denkt dat Roma/Sinti het belangrijk vinden om bij elkaar te wonen. Gezien de aard van de vraag is ervoor gekozen de figuur in andere kleuren weer te geven. Op zijn minst een meerderheid van de Roma/Sinti vindt dit belangrijk, zeggen 9 van de 13 Roma/Sinti. 3 denken dat het hier om een minderheid gaat, 1 denkt dat er net zo veel zijn die dat niet als wel vinden.
Een groot deel van de professionals heeft hier geen zicht op (12). De meesten van hen (33) denkt dat een meerderheid van de Roma/Sinti het belangrijk vinden om bij elkaar te wonen; 5 denken dat het om een minderheid gaat en net zoveel staan hier neutraal tegenover.

Gezondheid

Figuur 17. Hoe is naar uw mening de gezondheidssituatie van Roma/Sinti in uw gemeente?

Professionals (N=54) Roma/Sinti (N=12)

■ heel slecht ■ slecht ■ niet slecht en niet goed ■ goed ■ heel goed ■ geen zicht op

Bij de Roma/Sinti is een kwart van mening (3) dat de gezondheidssituatie van de Roma/Sinti goed is. Er zijn er meer (5) die zeggen dat deze (heel) slecht is, 3 dat deze niet goed en niet slecht is en 1 heeft er geen zicht op.

Veel professionals (16) hebben geen zicht op de gezondheidssituatie van de Roma/Sinti in hun gemeente. Ruim een kwart (14) denkt dat hun gezondheidssituatie slecht is, 8 denken dat deze goed is en 16 denken dat deze goed noch slecht is.

Figuur 18. Hoe verwacht u dat de gezondheidssituatie van Roma/Sinti in uw gemeente over vijf jaar zal zijn?

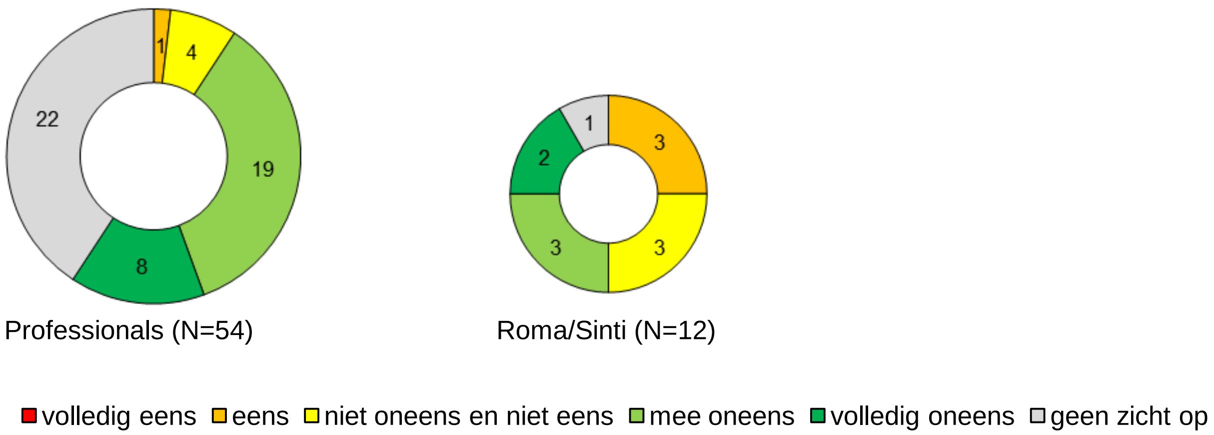
Professionals (N=55) Roma/Sinti (N=12)

■ veel slechter ■ slechter ■ hetzelfde ■ beter ■ veel beter ■ geen idee

Een derde van de Roma/Sinti (4) verwacht over vijf jaar geen verandering in de gezondheidssituatie. Eveneens een derde denkt dat de gezondheidssituatie over vijf jaar beter zal zijn, 3 verwachten een verslechtering. 1 heeft geen idee.

De meeste professionals verwachten geen verandering in de gezondheidssituatie (33). 5 verwachten een verbetering, 2 een verslechtering en een groot deel heeft geen idee (15).

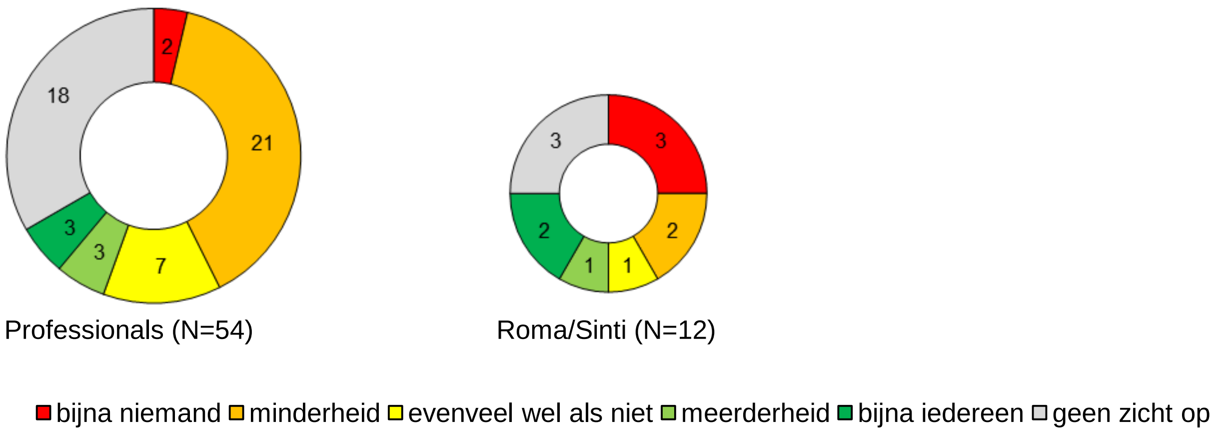
Figuur 19. In mijn gemeente worden Roma/Sinti gediscrimineerd op het terrein van gezondheidszorg

Discriminatie van Roma/Sinti op het gebied van gezondheidszorg komt volgens een kwart van de Roma/Sinti voor, maar 5 zeggen dat er geen sprake is van discriminatie. Een kwart is er neutraal in en 1 heeft er geen zicht op.

Slechts 1 professional zegt dat er sprake is van discriminatie op het gebied van gezondheidszorg. De helft (27) zegt dat er geen sprake van is en 4 zijn neutraal. Een groot deel (22) heeft er geen zicht op.

Figuur 20. In mijn gemeente vinden Roma/Sinti het belangrijk om er een gezonde leefstijl op na te houden

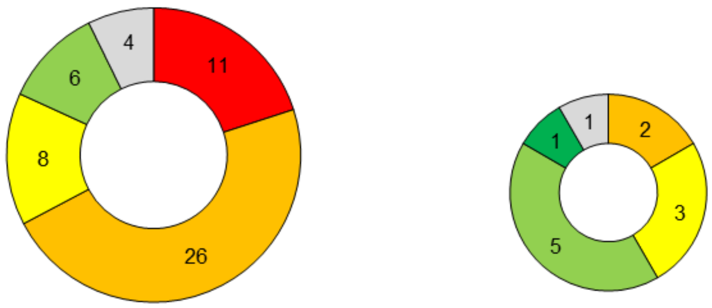

In hoeverre vinden Roma/Sinti het belangrijk om er een gezonde leefstijl op na te houden? Van de Roma/Sinti vinden er 5 dat dat een minderheid of bijna niemand is en 3 denken er dat een meerderheid of bijna iedereen dat vindt. 1 geeft aan dat er net zo veel zijn die het wel als die het niet belangrijk vinden en 3 hebben er geen zicht op.

Van de professionals denken er 23 dat een minderheid van de Roma/Sinti dat belangrijk vindt, 6 dat het een meerderheid is en 7 dat het er net zoveel zijn die dat wel en die dat niet belangrijk vinden. Een derde (18) heeft er geen zicht op.

Veiligheid

Figuur 21. Hoeveel vrijheid hebben Roma/Sinti in uw gemeente om zonder druk van de directe omgeving (bijvoorbeeld familie) hun eigen leven in te richten?

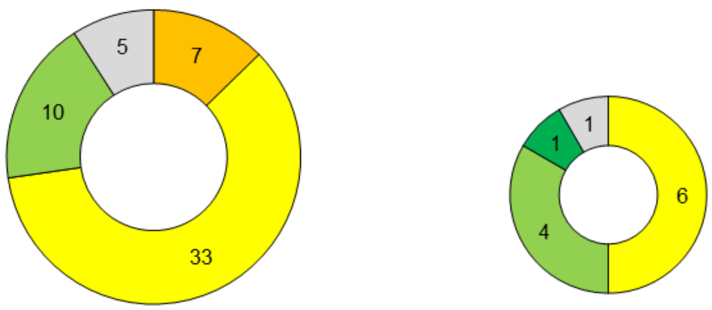

Professionals (N=55) Roma/Sinti (N=12)

heel weinig weinig niet weinig en niet veel veel heel veel geen zicht op

De vraag hoeveel vrijheid Roma/Sinti hebben om zonder druk van de directe omgeving hun eigen leven in te richten, is door 2 van de 12 Roma/Sinti met ‘weinig’ beantwoord. De helft zei (heel) veel, een kwart zei niet weinig en niet veel en 1 had er geen zicht op.
De professionals denken hier heel anders over. Twee derde van hen (37) denkt dat Roma/Sinti (heel) weinig vrijheid hebben om hun eigen leven in te richten zonder druk van de directe omgeving en slechts 6 denken dat ze daar vrij in zijn. 8 professionals denken dat er niet weinig en niet veel vrijheid is en 4 hebben er geen zicht op.

Figuur 22. Hoeveel vrijheid verwacht u dat Roma/Sinti in uw gemeente over 5 jaar zullen hebben om zonder druk van de directe omgeving (bijvoorbeeld familie) hun eigen leven in te richten?

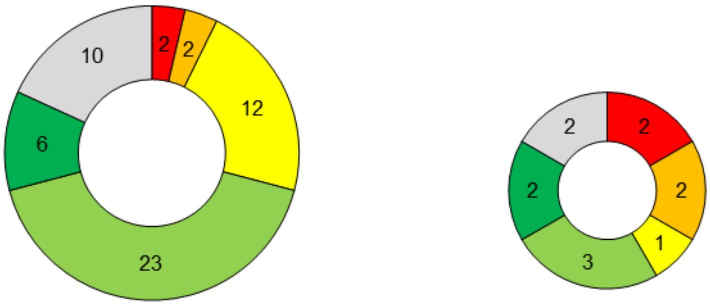

Professionals (N=55) Roma/Sinti (N=12)

veel minder minder hetzelfde meer veel meer geen idee

De helft van de Roma/Sinti verwacht niet dat er over vijf jaar veel veranderd zal zijn. Als er wel verandering verwacht wordt, betekent het een vergroting van de vrijheid (5). 1 weet het niet.
Bij de professionals verwachten 7 minder vrijheid en 10 meer. Meer dan de helft (33) denkt dat er geen verandering zal optreden en 5 hebben geen idee.

Figuur 23. In mijn gemeente worden Roma/Sinti gediscrimineerd door veiligheidsinstanties (politie/justitie)

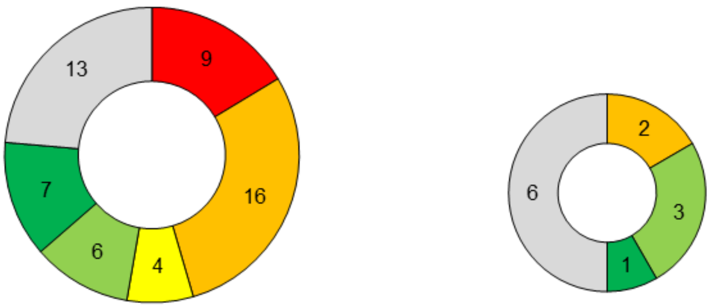

Professionals (N=55) Roma/Sinti (N=12)

■ volledig eens ■ eens ■ niet oneens en niet eens ■ mee oneens ■ volledig oneens ■ geen zicht op

Discriminatie van Roma/Sinti door veiligheidsinstanties (politie/justitie) wordt in meer of mindere mate gesignaleerd door 4 van de Roma/Sinti. Er zijn er meer die zeggen dat er geen sprake van is (5), 1 is er neutraal in en 2 hebben er geen zicht op.
Van de professionals zien er maar 4 dat er sprake is van discriminatie en 29 zeggen dat er geen sprake van is. 12 zijn neutraal en 10 hebben er geen zicht op.

Figuur 24. In mijn gemeente wordt door Roma/Sinti crimineel gedrag, in welke vorm dan ook, afgekeurd

Professionals (N=55) Roma/Sinti (N=12)

■ bijna niemand ■ minderheid ■ evenveel wel als niet ■ meerderheid ■ bijna iedereen ■ geen zicht op

In hoeverre de respondenten van mening zijn dat Roma/Sinti crimineel gedrag, in welke vorm dan ook, afkeuren, is te zien in bovenstaande figuur. De helft van de Roma/Sinti zegt hier geen zicht op te hebben. 2 denken dat het hier om een minderheid gaat en 4 denken dat een meerderheid of bijna iedereen dit gedrag afkeurt.
Van de professionals zegt bijna een kwart (13) hier geen zicht op te hebben. Net zoveel zijn van mening dat het om bijna iedereen of een meerderheid gaat. Bijna de helft van hen (25) denkt dat bijna niemand of een minderheid crimineel gedrag afkeurt.

10 Epiloog

De monitor
De Monitor Inclusie is een onderzoek naar de situatie van Roma en Sinti in Nederland op basis van met name kwalitatieve data. Er zijn diverse redenen voor deze kwalitatieve insteek: via CBS- en GBA-gegevens is niet te achterhalen wie Roma en Sinti zijn en er is sprake van een relatief hoge laaggeletterdheid onder de doelgroep wat het werken met enquêtes bemoeilijkt. Een voordeel van kwalitatieve onderzoeksmethode is dat de onderzochte groep zelf meer eigen accenten en nadrukken kan leggen in de gesprekken dan mogelijk is bij enquêtes. En dat sloot goed aan bij de gedachte van MOVISIE dat het belangrijk is om ook Sinti en Roma zelf aan het woord te laten.

Er zijn in totaal 36 interviews afgenomen met zowel Roma en Sinti zelf als professionals die veel werken met deze doelgroep werken. Vooral die eerste groep was zeer divers: er zijn zowel laag als hoogopgeleide Roma en Sinti geïnterviewd, zowel mannen als vrouwen, stedelingen en dorpelingen. Naast deze interviews zijn er vier sessies gehouden in gemeenten waaraan 68 mensen hebben deelgenomen.

Er zijn grote verschillen tussen Roma en Sinti, tussen de verschillende groepen, tussen gemeenten, tussen de generaties, tussen hoger- en laagopgeleiden, tussen staatloze personen en anderen, en binnen families. Het was daarom vrijwel onmogelijk om een eenduidig beeld en door ieder herkend beeld te schetsen van hoe het staat met de situatie van de Roma en Sinti. Op iedere bewering over de groep, zijn immers ook uitzonderingen te vinden.

Patronen en verschuivingen
Op het eerste oog gaat het op veel terreinen niet goed met Roma en Sinti in Nederland. Met name de positie op de arbeidsmarkt en de gezondheidssituatie vallen in negatieve zin op.
Ook komt uit deze monitor naar voren dat armoede relatief vaak voorkomt onder Roma- en Sinti-families. Dit lijkt samen te hangen met het lagere onderwijsniveau. De inkomensbron is wisselend: sommigen hebben een reguliere baan, anderen leven van een uitkering, hebben een eigen bedrijf of bedrijven handel in het grijze of zwarte circuit. Een reguliere baan lijkt onder Roma en Sinti nog niet erg gebruikelijk. En de Roma en Sinti die wel een reguliere baan hebben, verbergen soms hun achtergrond om discriminatie te voorkomen. Dat lijkt geen onterechte angst: verschillende Roma en Sinti-respondenten en professionals noemen voorbeelden van discriminatie op de arbeidsmarkt en bij stages.
Samenhangend met de armoede lijkt de slechtere gezondheid van Roma en Sinti in vergelijking met andere etnische groepen. Een ongezonde leefstijl en stress-klachten spelen een rol. Met klachten lijken de meesten wel bij de huisarts te komen, maar het ziekenhuis wordt minder bezocht. Door een deel lijkt huisartsen, ziekenhuizen en medicijnen zoveel mogelijk vermeden te worden. Het lijkt er zelfs op dat Roma en Sinti een aanzienlijk kortere levensverwachting hebben dan anderen.
Multiprobleemgezinnen vragen de aandacht

Uit de gesprekken die zijn gevoerd valt echter een verschuiving op. Bij doorvragen in de gesprekken met professionals komt vaak naar voren dat zij veranderingen zien in de situatie van Roma en Sinti in Nederland: veranderingen die men in eerste instantie niet benoemt. Door de al eerder genoemde heterogeniteit laat de groep zich echter niet gemakkelijk vergelijken met andere groepen. Een voorbeeld is de deelname van Roma- en Sinti-kinderen aan het onderwijs. Veel professionals noemen

vaak in eerste instantie dat deze slecht is. De situatie wordt dan vergeleken met autochtone leerlingen of met andere leerlingen uit etnische minderheidsgroepen. Wanneer de situatie van leerlingen met een Roma- en Sinti-achtergrond niet wordt vergeleken met andere groepen maar er enkel naar de groep zelf wordt gekeken, concludeert men dat er zeker voortuitgang te zien is in de deelname van Roma- en Sinti-kinderen aan het onderwijs. Ook al wordt er nog weinig gebruik gemaakt van de voorschool, de deelname van kinderen met een Roma- en Sinti-achtergrond aan het basisonderwijs gaat over het algemeen goed, zo is de indruk. Ook deelname aan het voortgezet onderwijs lijkt te verbeteren. De tijd dat veel meisjes stoppen met onderwijs aan het begin van de pubertijd lijkt voorbij aan het gaan; steeds meer ouders vinden onderwijs belangrijk, zowel voor jongens als voor meisjes. Opleidingen lijken ook vaker te worden afgemaakt. Hoger onderwijs lijkt nog weinig geadviseerd te worden, maar stap voor stap druppelen Roma- en Sinti-jongeren het HBO binnen. Juist bij deze jongeren komt discriminatie bij stages hard aan; denk bijvoorbeeld aan bedrijven die openlijk zeggen Roma-kinderen geen stage te bieden. Dat zelfde geldt voor discriminatie op de arbeidsmarkt: in het bijzonder voor de Roma en Sinti die de juiste papieren in handen hebben voor een reguliere baan is het extra zuur wanneer ze worden afgewezen op enkel hun afkomst.

Het zijn in het bijzonder de jongeren waarbij de veranderingen gesignaleerd wordt. Er komen nog steeds veel tienerzwangerschappen voor, maar de leeftijd voor de eerste zwangerschap lijkt omhoog te gaan. Het zelfde geldt voor het terrein van partnerkeuze: dwang bij huwelijksvorming is een probleem, maar tegelijkertijd zoeken jongeren naar meer zeggenschap in het bijzonder over hun partnerkeuze. Juist de toenemende emancipatie van jongeren maar ook van volwassen vrouwen die wordt opgemerkt door de respondenten kan ook zorgen voor onrust en conflicten in gemeenschappen: verandering gaat letterlijk soms niet zonder slag of stoot. Dat ouderen en mannen de touwtjes in handen hebben is echter steeds minder vanzelfsprekend.

Sociale vraagstukken

Ondanks de verschuivingen die worden gesignaleerd blijven er echter wel de nodige sociale vraagstukken met betrekking tot inclusie die de aandacht vragen. Schooluitval vanaf 15/16 jaar is hoog en in sommige gemeenten is er veel schooluitval van meisjes rond de twaalf jaar. Er is een relatief hoge laaggeletterdheid onder voornamelijk de oudere generaties, maar ook onder de jongere generatie zijn er functioneel analfabeten, wat ook de kansen op de arbeidsmarkt geringer maakt. De arbeidsmarktpositie an sich is een vraagstuk: hoe zorg je dat er meer Roma en Sinti op de arbeidsmarkt komen, in een reguliere baan dan wel een eigen bedrijf? In verschillende gemeenten is er wederzijdse intolerantie tussen Roma- of Sinti-families en hun buurtgenoten, en is er soms stroef lopend contact tussen Roma- of Sinti-families en gemeenten. Ook multiprobleemgezinnen met een Roma-achtergrond, waar onlangs een rapport van de politieacademie over verscheen, vraagt aandacht. In deze monitor kwam ook de bijzonder kwetsbare positie naar voren van de staatlozen: er zijn relatief veel Roma staatloos en deze positie heeft tot gevolg dat de participatie van deze mensen in de Nederlandse samenleving ernstig wordt beperkt. In het bijzonder verdienen staatloze kinderen/jongeren die in Nederland zijn geboren en getogen aandacht.

Beeldvorming

Beeldvorming, of de referentie daaraan, komt vaak aan bod in gesprekken met zowel Sinti en Roma en professionals als met ‘buitenstaanders’. Veel respondenten (zowel Sinti en Roma als niet-Sinti en niet-Roma) geven aan dat er in de maatschappij een (negatief) beeld van ‘de zigeuner’ bestaat, waardoor de inclusie van Roma en Sinti bemoeilijkt wordt. De grote verschillen tussen de twee groepen – de Roma en de Sinti – tussen de verschillende gemeenten, tussen de generaties, tussen

hoger- en laagopgeleiden, tussen staatloze personen en anderen, en binnen families lijken niet altijd zichtbaar. Voor veel Roma en Sinti is deze beeldvorming een doorn in het oog. Met name waar het gaat om criminaliteit. Er lijkt sprake van een bepaalde mate van stereotype beeldvorming waarin alle Roma worden gezien als crimineel. Activiteiten van individuen of van een deel van de gemeenschap worden geassocieerd met de gehele gemeenschap. Goede voorbeelden en de positieve verhalen kunnen mogelijk een rol spelen in het tegengaan van deze negatieve beeldvorming: verschillende malen wordt benadrukt door respondenten dat er grote behoefte is aan zulke voorbeelden en verhalen.

Dat er sprake lijkt te zijn van stereotype beeldvorming neemt niet weg dat het tegelijkertijd zeer aannemelijk is dat onder een deel van de families bepaalde vormen van criminaliteit vaker lijken voor te komen. In deze monitor zijn met name winkeldiefstal, oplichting en illegale handel genoemd. Gedwongen prostitutie wordt met name genoemd als een Oost-Europese aangelegenheid. Een ernstige vorm van criminaliteit die naar voren kwam zijn minderjarige meisjes die uit Oost-Europe worden gehaald om hier te trouwen met een Nederlandse Roma-jongen; er werden daarbij door een aantal respondenten vermoedens geuit dat dat deze meisjes in slechte omstandigheden leven. Criminaliteit is daarmee ook een van de sociale vraagstukken van de toekomst.

Uitdagingen voor de toekomst
Wat duidelijk is geworden in deze eerste 0-meting is dat er grote uitdagingen voor de toekomst is, maar dat verandering zeker niet onmogelijk is. Er zijn alle jaren vele projecten (op gemeenteniveau en overkoepelend: Platform Roma-gemeenten en Proeftuingemeenten) ten behoeve van de inclusie van Roma en Sinti.

Veranderingen lijken de meeste kans te hebben wanneer de Roma en Sinti zelf hier de spil in vormen. Veel Roma en Sinti hebben het gevoel niet mee te mogen beslissen over hun eigen situatie. Het gevoel heerst vaak dat mensen ‘van buiten’ niet naar hun zorgen, wensen en behoeften willen luisteren. In hun beleving wordt er veel over hen in plaats van mét hen gesproken? Het zit veel Sinti en Roma dwars dat er allerlei deskundigen zijn ten aanzien van hen als doelgroep maar dat zij zelf niet altijd mogen meepraten. De ‘buitenwereld’ ervaart op hun beurt de Roma en Sinti vaak als erg gesloten.

Tegelijkertijd laten de vele goede voorbeelden die naar voren kwamen in deze monitor zien dat goed contact tussen deze twee leefwerelden wel degelijk mogelijk is: het vraagt echter de nodige tijd en betrokkenheid van beide kanten.

Literatuurlijst

Andriessen, I., Nievers, E. & Dagevos, J. (2012*). Op achterstand: discriminatie van niet-westerse migranten op de arbeidsmarkt*. SCP

Bryman, A. (2008) *Social Research Methods. Third editon.* Oxford: Oxford University Press

Busser, A., Rodrigues, P. (2010). *Staatloze Roma in Nederland*, Asiel- en Migrantenrecht, no 8, 2010.

Cebeon (2002). Monitor maatschappelijke en economische positie woonwagenbewoners. Amsterdam: Cebeon

Council of Europe (2003). *Forced returns of Roma from the former Federal Republic of Yugoslavia, including Kosovo, to Serbia and Montenegro from Council of Europe member states. Recommendation 1633.* Council of Europe.

Dekkers, S. e.a. (2006). *Feitenonderzoek vrijplaatsen op woonwagenlocaties*. Amsterdam: Regioplan.

Dokters van de Wereld. (2009). *Roma en Sinti op weg … naar een beter welzijn*. Amsterdam:

Dokters van de Wereld. (2009). *Stateloos maakt radeloos*. De situatie van stateloze Roma in Nederland.

Emaar, H. (2008). *Onderwijs en scholing voor Roma en Sinti in Nederland*. Conferentie en locatiebezoek n.a.v. bezoek Commissie experts Raad van Europa. Forum

European Commission. (2012). *Discrimination in the EU in 2012*. Special Eurobarometer 393,. November 2012. TNS.

European Commission. (2010). *Improving the tools for the social inclusion and non-discrimination of Roma in the EU*. European Commission 2010 . Report

European Commission. (2013). *Proposal for a counsel recommendation on effective Roma integration measures in the Member States.* COM (2013) – 216 final. Brussels

Gemeente Nieuwegein. (2011). *4e Halfjaarrapportage integrale aanpak Roma problematiek (1 juli 2010-31 december 2010)*

Gemeenten Enschede-Oldenzaal. *Eindrapportage Roma project*.

Jorna, P. (2013) 'Roma-migratie in Europa vanuit Nederlands perspectief', *Justitiële Verkenningen* 39, aflevering 6, pp. 92-112, themanummer Arbeidsmigratie

Migchelbrink, F. (2004) *Praktijkgericht onderzoek in zorg en welzijn*. Utrecht: Uitgeverij SWP

Nicolaas, H. , S. Verschuren, V. Wijkhuijs en R. Jennissen (2011) Arbeidsmigratie . In: Jennissen, R.P.W. (red.), *De Nederlandse migratie. Kaartachtergronden en ontwikkelingen van verschillende internationale migratietypen*. Den Haag, WODC,CBS ; pp. 77-110.

Nieuwenhuizen, E. (2004). *Roma en Sinti in Nederland*. Factsheet Art 1. Rotterdam.

Polman, H. & Mulder, L. (2009). *Speciale doelgroepen in het basisonderwijs*. Nijmegen: ITS – Radboud Universiteit Nijmegen.

Rodrigues, P. & Matelski, M. (2004). *Monitor racisme & Extreem rechts: Roma en Sinti*. Amsterdam/Leiden.

Schriemer, R. (2009). *Thematic Study Housing Conditions of Roma and Travellers* [The Netherlands]. Available online: http://www.variya.nl/pdf/Romahousingconditions.pdf

Sikkema, K. (2004). *Sinti en Roma in Nederland*. Een onderzoek naar de algemene levensomstandigheden, gezondheidssituatie en toegang tot de gezondheidszorg van de Sinti en Roma in Nederland. Amsterdam: Dokters van de Wereld.

Sollie, H., Wijkhuijs, V., Hilhorst, W., Wal. R, van der & Kop, N. (2013). *Aanpak multi-problematiek bij gezinnen met een Roma-achtergrond*. Den Haag: Politieacademie Boom Lemma uitgevers

Sollie, H. & Vries, M de. (2010). *Het wel en wee van Roma in Enschede: een 0-meting*. Universiteit Twente, Enschede: Universiteit Twente.

Stichting afwikkeling RSR. (2012). *Rapportage inventariserend Onderzoek Activiteiten NISR*. Best.

Stichting Zet. (2007). *Sinti en Roma in Nederland, een inventarisatie*. Stichting Zet.

Timmermans, R. (2011). *Sinti Scholen zich voor Onderwijs*. Evaluatie van het project Opleiding Sinti tot Onderwijsassistent 2005 – 2010. Den Bosch

Timmermans, R. & Hurk, A. van den. (2002). *Onderwijsdeelname van woonwagen- en zigeunerkinderen in de 20e eeuw : Een trendstudie*. 's-Hertogenbosch: KPC Groep.

Tweede Kamer. 21501-20, nr. 599. (2010-2011). Nederlandse inbreng ten behoeve van de sociale inclusie van Roma.

United nations High Commissioner for refugees. (2011). *Staatloosheid in Nederland*. Den Haag.

Veen, C. van der., Jonge, M.C. de., Oorspronk, S., van & Curie, K. (2012). *Roma en schoolverzuim. De situatie (waar, waarom en wat te doen) van schoolverzuim en –uitval bij Roma-meisjes in het voortgezet onderwijs in Nederland.*(pp. 62-65). Utrecht: Trimbos.

VNG. (2010). Projectvoorstellen Platform Roma gemeenten

Vos, C. de. (2011). Integrated Approach of Roma in the Netherlands.

Welle, I. van der., Blommesteijn, M. (2011). *Promoting Social Inclusion of Roma. A Study of National Policies*. Regioplan Policy Research: gedownload op 8 juli 2013 via http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=8980&langId=en

Wesdorp, P., Graafland, H. (2011). Re-integratie Roma. Kennisnotitie Gilde Re-integratie.

Deel 3: Bijlagen

Bijlage 1 De Monitor – het instrument

kennis en aanpak van
sociale vraagstukken

Instrument Monitor Inclusie

MOVISIE, 2013

In opdracht van het Ministerie van SZW

COLOFON

Projectteam Monitor Inclusie
Projectnummer: 2460
Datum: 25 maart 2013

Bestellen: www.movisie.nl

Dit instrument is tot stand gekomen in opdracht van het Ministerie van SZW

Inhoudsopgave

Inleiding

MOVISIE heeft met samenwerkingspartners een Instrument Monitor Inclusie ontwikkeld die gebruikt kan worden om in kaart te brengen hoe het gaat met de Roma en Sinti in Nederland. En die meermalen toe te passen is.

Hoe zijn de thema's, indicatoren en hulpvragen tot stand gekomen?

Thema's

In 2011 is (op Europees niveau) afgesproken dat iedere lidstaat van de EU een set algemene beleidsmaatregelen moest formuleren ter bevordering van de sociale inclusie van Roma op het terrein van *onderwijs, werk, gezondheid en huisvesting*. Daarmee lagen de eerste vier thema's vast: onderwijs, werk, gezondheid en huisvesting.

In 2012 heeft het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid bepaald dat ook de stand van zaken en ontwikkelingen moet monitoren op het terrein van 'Veiligheid' (inclusief criminaliteit en huiselijk geweld). En daarmee was het vijfde thema 'veiligheid' vastgelegd.

Indicatoren per thema, overkoepelende indicatoren en de hulpvragen

Via een deskresearch is een longlist gemaakt van de indicatoren. Ook ervaringsverhalen van Roma-personen zijn meegenomen. De conceptindicatoren zijn voorgelegd aan onderzoekers en andere sleutelfiguren die kennis van en contacten hebben met de doelgroep. Vervolgens zijn de indicatoren voorgelegd aan de begeleidingscommissie. Op basis van hun raadgevingen zijn door onderzoekers van MOVISIE de indicatoren per thema vastgesteld. Daarnaast zijn voor alle indicatoren operationaliseringsvragen (hulpindicatoren) bepaald en overkoepelende indicatoren vastgesteld die voor alle vijf de thema's gelden.

In februari 2013 is het instrument monitor voorgelegd aan het Ministerie van SZW en de adviescommissie en begin maart 2013 definitief goedgekeurd.

Een overzicht van alle thema's, indicatoren per thema, overkoepelende thema's en hulpvragen vindt u op de volgende pagina's.

Onderwijs

- **Voorschool**
  - Kinderen voor 4e jaar naar school?

- **Basisonderwijs**
  - Toets resultaten groep 2, 5, 8
  - Verwijzing speciaal onderwijs
  - Schoolverzuim
  - Schooladvies voortgezet onderwijs
  - Ontwikkeling en beheersing Nederlandse taal
    - Spreken
    - Technisch lezen
    - Begrijpend lezen
  - Leerkrachten / assistenten met Roma/Sinti achtergrond

- **Betrokkenheid ouders en familie**
  - Brengen kind naar school
  - Contact met leerkracht
  - Algemene ouderavonden
  - 10 minuten-gesprek
  - Activiteiten op school

- **Deelname voortgezet onderwijs**
  - Niveaus voortgezet onderwijs
  - Speciaal onderwijs
  - Schoolverzuim met medeweten ouders
  - Spijbelgedrag
  - Schooluitval

- **Deelname beroeps en hoger onderwijs**
  - Niveau opleiding (mbo / hbo / wo)
  - Stageplekken
  - Schoolverzuim met medeweten ouders
  - Spijbelgedrag zonder medeweten ouders
  - Schooluitval

- **Betrokkenheid ouders en familie**
  - Bespreken opleiding met kind
  - Bespreken opleiding met mentor kind
  - Begeleiding bij huiswerk
  - Ouderavonden
  - Belang van afronden opleiding
  - Ruimte thuis om huiswerk te maken

- **Volwasseneneducatie**

- **Vertrouwensfunctie**
  - Aanwezigheid / toegankelijkheid en gebruik op scholen van iemand met een vertrouwensfunctie voor Roma/Sinti kinderen

Overkoepelende indicatoren

- *Genderverschillen*
- *Discriminatie / Bejegening / Ontvankelijkheid*
- *Verblijfsstatus (legaal, illegaal, stateloos, onbekend)*
- *Rolmodellen*

- *Rol/acties Roma, Sinti*
- *Rol/acties Gemeente*
- *Rol/acties maatschappelijke organisaties*
- *Onderlinge samenwerking*

- *Toekomstbeeld (situatie over vijf jaar)*

Arbeid

- **Voorwaarden**
  - Beheersing Nederlandse taal
  - Diploma
  - Startkwalificatie

- **Toegang tot de arbeidsmarkt**
  - Hoe? (solliciteren, informeel, eigen initiatief)
  - Roma/Sinti achtergrond belemmering toetreding reguliere arbeidsmarkt
  - Arbeid binnen familie/netwerk
  - Opzetten eigen onderneming
  - Bij werkloosheid: deelname arbeidsparticipatieprojecten

- **Inkomensmiddelen**
  - Reguliere arbeidsmarkt
  - Loondienst
  - Eigen onderneming
  - Overheidsvoorziening (Werkloosheidsuitkering, bijstand/arbeidsongeschiktheid/anders)
  - Pensioen opbouwen
  - Via eigen netwerken (lokaal, nationaal, internationaal)
  - Bijzondere arbeidsvormen (o.a. bedelen, straatmuzikant)
  - Schulden maken en schuldhulpverlening

Overkoepelende indicatoren

- *Genderverschillen*
- *Discriminatie / Bejegening / Ontvankelijkheid*
- *Verblijfsstatus (legaal, illegaal, stateloos, onbekend)*
- *Rolmodellen*

- *Rol/acties Roma, Sinti*
- *Rol/acties gemeente*
- *Rol/acties maatschappelijke organisaties*
- *Onderlinge samenwerking*

- *Toekomstbeeld (situatie over vijf jaar)*

Gezondheid

- **Psychische en somatische gezondheid**

  Voeding en bewegen
  - Gezonde leefstijl, gebruikelijk streven
  - Gezond eten - gespreksonderwerp?
  - Drempels om te sporten/bewegen?
  - Overgewicht

  Middelengebruik
  - Roken (in huiselijke kring)
  - Niet-roken gespreksonderwerp?
  - Preventie alcoholgebruik gespreksonderwerp?
  - Alcoholverslaving
  - Preventie drugs (e.a. middelen) gespreksonderwerp?
  - Verslaving drugs (e.a. middelen)
  - Medicijngebruik

  Ziektes
  - Specifieke ziektes
  - Specifieke psychische stoornissen
  - Bespreken psychische problemen

  Seksuele gezondheid
  - Omgaan met voorbehoedmiddelen
  - Hiv, soa
  - Seksueel grensoverschrijdend gedrag
  - Seksuele en genderdiversiteit

  Zwangeren en zuigelingenzorg
  - o Zwangerschapsvoorlichting?
  - Kinderen vanaf geboorte gevaccineerd

- **Toegankelijkheid en gebruik voorzieningen**
  - Ingeschreven bij een huisarts
  - Drempels om huisarts in te schakelen bij ziekte
  - Drempels bezoek ziekenhuis
  - Contact Ggz bij psychische problemen (en drempels)
  - Wmo-voorzieningen: gebruik van ondersteuningsmiddelen / diensten
  - Bezoek consultatiebureau (drempels)
  - Ziektekostenverzekering (drempels)

Overkoepelende indicatoren

- *Genderverschillen*
- *Discriminatie / Bejegening / Ontvankelijkheid*
- *Verblijfsstatus (legaal, illegaal, stateloos, onbekend)*
- *Rolmodellen*

- *Rol/acties Roma, Sinti*
- *Rol/acties gemeente*
- *Rol/acties maatschappelijke organisaties*
- *Onderlinge samenwerking*

- *Toekomstbeeld (situatie over vijf jaar)*

Wonen

- **Huisvesting**
  - Aanbod standplaatsen
  - Aanbod sociale huisvesting
  - Inschrijving als woningzoekende
  - Woningtoewijzing en doorstroommogelijkheden
  - Woonwensen (aantal personen / wonen en werken op één locatie)
  - Koopwoningen

- **Relatie met lokale leefomgeving**
  - In groepsverband wonen
  - Participatie maatschappelijke activiteiten buurt/wijk
  - Contacten buurtgenoten
  - Klachten overlast

Overkoepelende indicatoren

- *Genderverschillen*
- *Discriminatie / Bejegening / Ontvankelijkheid*
- *Verblijfsstatus (legaal, illegaal, stateloos, onbekend)*
- *Rolmodellen*

- *Rol/acties Roma, Sinti*
- *Rol/acties gemeente*
- *Rol/acties maatschappelijke organisaties*
- *Onderlinge samenwerking*

- *Toekomstbeeld (situatie over vijf jaar)*

Veiligheid

- **Rechten non-discriminatie en erkenning**
  - Wordt ervaren discriminatie gemeld? En waar? (Commissie Rechten van de Mens, lokale meldpunten anti-discriminatie, politie)
  - Zijn er drempels om ervaren discriminatie te melden?
  - Uitkomen voor achtergrond Roma, Sinti
  - Erkenning historie (holocaust, vervolging)

- **Conflict in partner- en familierelaties**
  - Conflicten bij partnerkeuze
    - Huwelijksdwang (psychische/fysieke dwang)
    - Uithuwelijking minderjarigen
  - Conflicten in partnerrelaties
  - Conflicten in de familie
    - Strategische levenskeuzes (handelingsvrijheid)
    - Eergerelateerd geweld
  - Bij huiselijk, seksueel geweld hulp zoeken bij steunpunten huiselijk geweld, politie en opvang
  - Kris Romani

- **Veiligheid kinderen**
  - Kinderarbeid
  - Kinderen ingezet bij criminele activiteiten
  - Mishandeling
  - Seksuele uitbuiting kinderen

- **Criminaliteit als belemmering inclusie**
  - Vermogensdelicten
  - Geweldpleging
  - Mensenhandel
  - Gedwongen prostitutie

Overkoepelende indicatoren

- *Genderverschillen*
- *Discriminatie / Bejegening / Ontvankelijkheid*
- *Verblijfsstatus (legaal, illegaal, stateloos, onbekend)*
- *Rolmodellen*

- *Rol/acties Roma, Sinti*
- *Rol/acties gemeente*
- *Rol/acties maatschappelijke organisaties*
- *Onderlinge samenwerking*

- *Toekomstbeeld (situatie over vijf jaar)*

Bijlage 2 Vragenlijst

Algemeen

Hoe is het naar uw mening gesteld met de participatie van Roma/Sinti in de Nederlandse samenleving?

Heel slecht	0
Slecht	0
Niet slecht / niet goed	0
Goed	0
Heel goed	0
Geen zicht op	0

Hoe verwacht u dat de participatie van Roma/Sinti in de Nederlandse samenleving over vijf jaar zal zijn?

Veel slechter dan nu	0
Slechter dan nu	0
Hetzelfde als nu	0
Beter dan nu	0
Veel beter dan nu	0
Geen idee	0

Hoe is naar uw mening de relatie tussen Roma/Sinti en niet-Roma/Sinti in Nederland?

Heel slecht	0
Slecht	0
Niet slecht / niet goed	0
Goed	0
Heel goed	0
Geen zicht op	0

Hoe verwacht u dat de relatie tussen Roma/Sinti en niet Roma/Sinti in Nederland over vijf jaar zal zijn?

Veel slechter dan nu	0
Slechter dan nu	0
Het zelfde als nu	0
Beter dan nu	0
Veel beter dan nu	0
Geen idee	0

Onderwijs

Hoe is naar uw mening de deelname van Roma/Sinti aan het onderwijs in uw gemeente?

Heel slecht	0
Slecht	0
Niet slecht / niet goed	0
Goed	0
Heel goed	0
Geen zicht op	0

Hoe verwacht u dat de deelname aan het onderwijs van Roma/Sinti in uw gemeente over vijf jaar zal zijn?

Veel slechter dan nu	0
Slechter dan nu	0
Het zelfde als nu	0
Beter dan nu	0
Veel beter dan nu	0
Geen idee	0

Wilt u hieronder reageren op twee stellingen

In mijn gemeente worden Roma/Sinti gediscrimineerd op het terrein van onderwijs.

Volledig mee oneens	0
Mee oneens	0
Niet mee oneens / niet mee eens	0
Mee eens	0
Volledig mee eens	0
Geen zicht op	0

In mijn gemeente vinden Roma/Sinti het belangrijk dat hun kinderen (jongens én meisjes) de hoogst haalbare onderwijsvorm volgen.

Bijna niemand	0
Een minderheid	0
Evenveel wel als niet	0
Een meerderheid	0
Bijna iedereen	0
Geen zicht op	0

Arbeid

Hoe is het naar uw mening gesteld met de arbeidsmarktpositie van Roma/Sinti in uw gemeente?

Heel slecht	0
Slecht	0
Niet slecht / niet goed	0
Goed	0
Heel goed	0
Geen zicht op	0

Hoe verwacht u dat de arbeidsmarktpositie van Roma/Sinti in uw gemeente over vijf jaar zal zijn?

Veel slechter dan nu	0
Slechter dan nu	0
Het zelfde als nu	0
Beter dan nu	0
Veel beter dan nu	0
Geen idee	0

Wilt u hieronder reageren op twee stellingen

In mijn gemeente worden Roma/Sinti gediscrimineerd op de reguliere arbeidsmarkt.

Volledig mee oneens	0
Mee oneens	0
Niet mee oneens / niet mee eens	0
Mee eens	0
Volledig mee eens	0
Geen zicht op	0

In mijn gemeente vinden Roma/Sinti het belangrijk dat je een reguliere baan hebt, hetzij in loondienst, hetzij als zelfstandige.

Bijna niemand	0
Een minderheid	0
Evenveel wel als niet	0
Een meerderheid	0
Bijna iedereen	0
Geen zicht op	0

Wonen

Hoe is naar uw mening de woonsituatie van Roma/Sinti in uw gemeente?

Heel slecht	0
Slecht	0
Niet slecht / niet goed	0
Goed	0
Heel goed	0
Geen zicht op	0

Hoe verwacht u dat de woonsituatie van Roma/Sinti in uw gemeente over vijf jaar zal zijn?

Veel slechter dan nu	0
Slechter dan nu	0
Het zelfde als nu	0
Beter dan nu	0
Veel beter dan nu	0
Geen idee	0

Wilt u reageren op de volgende stellingen

In mijn gemeente worden Roma/Sinti gediscrimineerd op het terrein van huisvesting.

Volledig mee oneens	0
Mee oneens	0
Niet mee oneens / niet mee eens	0
Mee eens	0
Volledig mee eens	0
Geen zicht op	0

In mijn gemeente vinden Roma/Sinti het belangrijk om bij elkaar te wonen.

Bijna niemand	0
Een minderheid	0
Evenveel wel als niet	0
Een meerderheid	0
Bijna iedereen	0
Geen zicht op	0

Gezondheid

Hoe is naar uw mening de gezondheidssituatie van Roma/Sinti in uw gemeente?

Heel slecht	0
Slecht	0
Niet slecht / niet goed	0
Goed	0
Heel goed	0
Geen zicht op	0

Hoe verwacht u dat de gezondheidssituatie van Roma/Sinti in uw gemeente over vijf jaar zal zijn?

Veel slechter dan nu	0
Slechter dan nu	0
Het zelfde als nu	0
Beter dan nu	0
Veel beter dan nu	0
Geen idee	0

Wilt u hieronder reageren op de volgende stellingen

In mijn gemeente worden Roma/Sinti gediscrimineerd op het terrein van gezondheidszorg.

Volledig mee oneens	0
Mee oneens	0
Niet mee oneens / niet mee eens	0
Mee eens	0
Volledig mee eens	0
Geen zicht op	0

In mijn gemeente vinden Roma/Sinti het belangrijk om er een gezonde leefstijl op na te houden.

Bijna niemand	0
Een minderheid	0
Evenveel wel als niet	0
Een meerderheid	0
Bijna iedereen	0
Geen zicht op	0

Veiligheid

Hoeveel vrijheid hebben Roma/Sinti in uw gemeente om zonder druk van de directe omgeving (bijvoorbeeld familie) hun eigen leven in te richten?

Heel weinig	0
Weinig	0
Niet weinig / niet veel	0
Veel	0
Heel veel	0
Geen zicht op	0

Hoeveel vrijheid verwacht u dat Roma/Sinti in uw gemeente over 5 jaar zullen hebben om zonder druk van de directe omgeving (bijvoorbeeld familie) hun eigen leven in te richten?

Veel minder dan nu	0
Minder dan nu	0
Het zelfde als nu	0
Meer dan nu	0
Veel meer dan nu	0
Geen idee	0

Wilt u hieronder reageren op de volgende stellingen

In mijn gemeente worden Roma/Sinti gediscrimineerd door veiligheidsinstanties (Politie/Justitie).

Volledig mee oneens	0
Mee oneens	0
Niet mee oneens / niet mee eens	0
Mee eens	0
Volledig mee eens	0
Geen zicht op	0

In mijn gemeente wordt door Roma/Sinti crimineel gedrag, in welke vorm dan ook, afgekeurd.

Door bijna niemand	0
Door een minderheid	0
Door evenveel wel als niet	0
Door een meerderheid	0
Door bijna iedereen	0
Geen zicht op	0